

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Bakalářská práce

2016

Pražáková Aneta

Univerzita Hradec Králové

Pedagogická fakulta

Katedra speciální pedagogiky a logopedie

**Preventivní program vývoje artikulačních schopností
u dětí v období od dvou do tří let věku**

Bakalářská práce

Autor: Aneta Pražáková

Studijní program: Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciálně pedagogická péče o osoby s poruchami komunikace

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Karel Neubauer, Ph.D.

2016

Hradec Králové

Zadání bakalářské práce

Autor: Aneta Pražáková

Studium: P131307

Studijní program: B7506 Speciální pedagogika

Studijní obor: Speciálně pedagogická péče o osoby s poruchami komunikace

Název bakalářské práce: **Preventivní program vývoje artikulačních schopností u dětí v období od dvou do tří let věku**

Název bakalářské práce AJ: Preventive program development articulatory abilities of children in the period from two to three years of age

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Teoretická část práce zahrnuje komparativní zpracování současných poznatků k problematice vývoje dětské řeči, psycho-motorického vývoje dítěte tohoto věku a zaměřuje se na mechanismy důležité pro prevenci odchylek artikulace. Smyslem praktické části je u dětí ve věku dva až tři roky praktickou formou preventivního programu, zjistit základní artikulační dovednosti důležité pro další vývoj komunikačních schopností. Program vychází z programu krátkých cvičení s dětmi z roku 2011. Praktická část je zacílena na vývojovou diagnostiku artikulačních schopností dětí a jejich vývoj v této oblasti s ohledem na využití programu krátkých cvičení s dětmi.

BEZDĚKOVÁ, Jana. Učíme naše dítě mluvit. 2., upr. a dopl. vyd. Praha: Arista, 2014, 224 s. ISBN 978-80-87867-10-5. KLENKOVÁ, Jiřina. Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006, 224 s. Pedagogika (Grada). ISBN 978-802-4711-102. KUTÁLKOVÁ, Dana. Vývoj dětské řeči krok za krokem: logopedická prevence. 2., aktualiz. a dopl. vyd. Praha: Grada, 2010, 134 s. Pro rodiče. ISBN 978-802-4730-806. NEUBAUER, Karel. Artikulace a fonologické rozlišování hlásek: jak předcházet rozvoji odchylek výslovnosti u dětí. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2011, 63 s. ISBN 978-807-3111-182. PRŮCHA, Jan. Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011, 199 s. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7. ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. Klinická logopedie: logopedická prevence. 2. aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007, 615 s., viii s. barev. obr. příl. Pro rodiče. ISBN 978-807-3673-406.

Garantující pracoviště: Katedra speciální pedagogiky,
Pedagogická fakulta

Vedoucí práce: doc. PaedDr. Karel Neubauer, Ph.D.

Oponent: Mgr. Tereza Skákalová, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 27.1.2015

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto bakalářskou práci vypracovala pod vedením vedoucího práce samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne 24. 3. 2016

Poděkování

Ráda bych poděkovala panu doc. PaedDr. Karlu Neubauerovi, Ph.D. za odborné vedení mé bakalářské práce, za jeho cenné rady a připomínky. Dále bych chtěla poděkovat všem čtyřem rodinám, které mi poskytly zajímavé informace ke zpracování případových studií. Velké poděkování patří rovněž mé rodině a přátelům, kteří mi byli při celém studiu oporou.

Anotace

PRAŽÁKOVÁ, Aneta. *Preventivní program vývoje artikulačních schopností u dětí v období od dvou do tří let věku*. Hradec Králové: Pedagogická fakulta Univerzity Hradec Králové, 2016. 91 s. Bakalářská práce.

Bakalářská práce se zabývá problematikou vývoje řeči. Jejím hlavním cílem je zachytit vývoj základních artikulačních dovedností u dětí od dvou do tří let věku a také zjistit, zda lze s takto malými dětmi účelně logopedicky pracovat. Práce je složena z části teoretické a praktické. V teoretické části je vymezena problematika primární, sekundární a terciální logopedické prevence, také je charakterizována logopedická prevence v mateřské škole a jsou vymezeny zásady logopedické péče v oblasti logopedické prevence. Pozornost je dále věnována psychomotorickému vývoji dítěte v batolecím období. Další samostatná kapitola je zaměřena na ontogenezi řeči a komparativní zpracování současných klasifikací vývoje dětské řeči. Praktická část obsahuje výzkumné šetření realizované formou případových studií, které obsahují informace o čtyřech dětech a průběhu jejich řečového vývoje v období od dvou do tří let věku. Výzkum je uskutečněn praktickou formou preventivního programu, jež vychází z programu krátkých cvičení s dětmi z roku 2011.

Klíčová slova: vývoj řeči, artikulace, preventivní program, rozvoj slovní zásoby

Annotation

PRAŽÁKOVÁ, Aneta. *The Preventive Program for Development Articulatory Abilities of Children in the Period from Two to Three Years of Age*. Hradec Králové: Faculty of Education, University of Hradec Králové, 2016. 91 p. Bachelor Thesis.

The bachelor thesis deals with speech development. Its main objective is to describe the development of basic articulations skills of children from two to three years of age and determine whether this is possible work well with young children. The thesis consists of the theoretical part and practical part. The theoretical part define the problems of primary, secondary and tertiary speech therapy prevention and characteristics of speech therapy prevention in nursery school and principles of speech therapy in speech therapy prevention. Attention is also paid to the psychomotor development of the child in the toddler period. A separate chapter is focused on the development of speech and comparative processing of the current classification of child speech development. The practical part contains the research survey realized in the form of case studies contains information about four children and progress in their speech development in a period of two to three years of age. Survey is realized through practical prevention program, which is patterned on a program of short exercises with children from 2011.

Key words: development of speech, articulation, preventive program, vocabulary development

Obsah

Úvod.....	10
I. TEORETICKÁ ČÁST	11
1 Logopedická prevence	11
1.1 Primární logopedická prevence.....	11
1.2 Sekundární logopedická prevence.....	12
1.3 Terciální logopedická prevence	12
1.4 Logopedická prevence v mateřské škole.....	12
1.5 Zásady logopedické péče v oblasti logopedické prevence.....	14
2 Psychomotorický vývoj dítěte v batolecím věku	17
2.1 Motorické dovednosti – jejich vývoj a význam	17
2.2 Vývoj poznávacích procesů	18
2.3 Emoční vývoj	20
2.4 Socializace.....	22
3 Ontogeneze řeči	24
3.1 Ontogeneze řeči a historie jejího zkoumání	24
3.2 Ontogeneze řeči a její zkoumání v současnosti.....	25
3.3 Principy ve vývoji řeči	26
3.4 Klasifikace etap vývoje řeči dle různých kritérií	27
3.4.1 Stadia vývoje řeči dle Kapalkové	27
3.4.2 Klasifikace vývoje řeči dle Průchy	29
3.4.3 Klasifikace ontogeneze řeči dle Lechty	31
II. PRAKTICKÁ ČÁST.....	33
4 Vlastní výzkumné šetření.....	33
4.1 Cíl výzkumného šetření.....	33
4.2 Metodologie výzkumného šetření	34
4.3 Charakteristika osob zahrnutých do výzkumného šetření.....	34
4.4 Charakteristika průběhu výzkumného šetření	35
4.5 Prezentace dat získaných výzkumným šetřením.....	36
4.5.1 Případová studie č. 1	36
4.5.2 Případová studie č. 2	44
4.5.3 Případová studie č. 3	53

4.5.4 Případová studie č. 4.....	61
4.6 Kvalitativní analýza výsledků případových studií	70
Závěr	79
Použitá literatura	81
Seznam a původ obrázků	84
Seznam příloh	93

Úvod

„Řeči se dítě neučí – a my je také řeči nevyučujeme jako nějakému školnímu předmětu. Řeč se rozvíjí – a my k tomuto rozvoji napomáháme.“

(Zdeněk Matějček, 1991, s.161)

Vývoj řeči je velmi složitý proces a za stěžejní lze považovat období od narození dítěte až do nástupu na základní školu. V tomto období se řečové schopnosti dítěte průběžně přirozeně zdokonalují a dochází k postupnému osvojování jednotlivých hlásek a zlepšuje se také celkový řečový projev dítěte. V batolecím období, tedy od dvou do tří let věku, se dítěti výrazně rozšiřuje slovní zásoba a zlepšuje se úroveň celkového vyjadřování dítěte. Avšak zaujmout dítě tohoto věku činnostmi, jež ho bude bavit a zároveň rozvíjet a stimulovat ve vývoji artikulačních schopností, není jednoduchý úkol.

K výběru tématu této práce nejvíce přispělo narození mé mladší sestry a zájem ji efektivně a cíleně rozvíjet v řečové oblasti. Dále také přání prohloubit si znalosti v daném tématu.

Bakalářská práce se zaměřuje na vývoj osvojování základních artikulačních dovedností u dětí od dvou do tří let věku a také zjištění, zda lze s takto malými dětmi účelně logopedicky pracovat. Práce je složena z části teoretické a praktické.

Teoretická část předkládá poznatky o primární, sekundární a terciální logopedické prevenci, popisuje její realizaci v mateřské škole a také vymezuje zásady logopedické péče v oblasti logopedické prevence. Dále jsou zde popsány oblasti psychomotorického vývoje dítěte v batolecím období. Jedná se o oblast motorických dovedností, poznávacích procesů, emočního vývoje a socializace. Další samostatná kapitola je věnována ontogenezi řeči a komparativnímu zpracování současných klasifikací vývoje dětské řeči.

Praktická část je realizována formou případových studií, jež se zaměřují na podrobný popis vývoje základních artikulačních dovedností u zkoumaného souboru čtyř dětí ve věku od dvou do tří let. Snaží se také odpovědět na otázku, zda je možné s takto malými dětmi cíleně a efektivně logopedicky pracovat. Výzkum je uskutečněn praktickou formou preventivního programu, jež vychází z programu krátkých cvičení s dětmi z roku 2011.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 Logopedická prevence

Logopedická prevence hraje zásadní roli v logopedickém působení na dítě, při jeho řečové vývoji, jelikož je efektivnější řečovým poruchám předcházet, nežli je následně řešit.

Logopedickou prevenci lze dle Klenkové (1997) chápat nejen jako formu předcházení poruchám komunikační schopnosti, ale rovněž jako zásady důležité pro vhodnou stimulaci vývoje řeči.

Dnes je logopedická prevence chápána jako možnost předcházení možným poruchám komunikační schopnosti daného jedince (Bendová, 2014). Je rozdělena na prevenci primární, sekundární a terciální, uskutečňujeme ji individuálně či skupinově (Klenková, 2006).

1.1 Primární logopedická prevence

Primární logopedickou prevencí se předchází vzniku narušené komunikační schopnosti v celé sledované populaci. Lze ji dělit na nespecifickou, která podporuje vhodné chování (jedná se např. o zajištění správného mluvního vzoru dětem v raném a předškolním období) a na specifickou, již charakterizuje působení proti riziku vzniku konkrétní narušené komunikační schopnosti (příkladem je předcházení vzniku balbuties, opožděného vývoje řeči aj.) (Kutálková, 1996).

Primární logopedická prevence dále minimalizuje situace, jež by mohly mít za následek narušení komunikační schopnosti a soustředí se také na osvětovou a poradenskou činnost.

Nyní se v mateřských školách učitelé či logopedičtí asistenti věnují především nespecifické logopedické prevenci, která je zaměřena především na stimulaci hrubé motoriky, jemné motoriky, koordinace pohybů, oromotoriky, zrakového a sluchového vnímání, ale také na rozvíjení všech jazykových rovin komunikační schopnosti dítěte (Lipnická, 2013).

Do primární logopedické prevence je zařazen také screening dětí s vadami řeči. Bendová (2014, s. 46) ho charakterizuje takto: „*Jedná se o včasný záchyt dětí,*

jejichž vývoj řeči neodpovídá vývojové normě. Na této oblasti logopedické intervence by měli aktivně participovat také pediatři.“

V mateřských školách se poté učitelé podílejí na depistáži, cíleném vyhledávání dětí s narušenou komunikační schopností (Peutelschmiedová, 2006). Po orientačním logopedickým vyšetření, které je součástí depistáže, se zjistí, kterým dětem, jejichž řečový vývoj neodpovídá normě, bude doporučena návštěva klinického logopeda (Bendová, 2014).

1.2 Sekundární logopedická prevence

Sekundární logopedická prevence se zaměřuje již konkrétně na specifickou rizikovou skupinu, jež je maximálně ohrožena vznikem narušené komunikační schopnosti. Jde např. o rizikové novorozence, děti s dědičným předpokladem vzniku poruchy, která má vliv na normální vývoj řeči, jako např. dítě rodičů se sluchovým postižením (Peutelschmiedová, 2006).

Dalšími specifickými skupinami pro sekundární prevenci jsou děti z kojeneckých ústavů a dětských domovů (zaměření na prevenci opožděného vývoje řeči), děti s vývojovou dysfluencí řeči (předcházení vzniku balbuties), hlasoví profesionálové (prevence vzniku hlasových poruch) ad. (Peutelschmiedová, 2005).

1.3 Terciální logopedická prevence

Cílovou skupinou terciální logopedické prevence jsou osoby, u kterých se narušená komunikační schopnost již projevila. Jejím cílem je snaha předcházet dalším negativním důsledkům již vzniklé narušené komunikační schopnosti. Úkolem je tedy zamezit prohlubování a zhoršování postižení. (Peutelschmiedová, 2006)

Lechta (2003) doplňuje, že se preventivní činnost prolíná s terapeutickým působením logopeda.

1.4 Logopedická prevence v mateřské škole

Výhody logopedické práce v mateřské škole jsou: individuální přístup k dítěti v prostředí, ve kterém se cítí dobře a bezpečně, dobrá spolupráce logopeda s učitelem, mohou se společně podílet na intervenci, rozvíjení komunikačních

schopností dítěte. Logoped se v rámci prevence v mateřské škole zaměřuje na dítě a jeho schopnost využívat jazyk ve všech čtyřech rovinách:

- foneticko-fonologické – zvuková stránka řeči;
- lexikálně-sémantické – obsahová stránka řeči;
- morfologicko-syntaktické – gramatická stránka řeči;
- pragmatické – uplatnění řeči v komunikaci (Lipnická, 2013).

Logopedova práce není zacílena jen na výslovnost dítěte nebo konkrétní poruchu řeči, ale logoped se podílí na správném vývoji jak mluvené, tak psané řeči, v různých situacích a prostředích. S ohledem na myšlení, chování a jednání dítěte logoped rozvíjí jeho individuální schopnosti vedoucí k úspěšné komunikaci a sociálnímu porozumění. Logoped zjišťuje příčiny, symptomy a následky narušené komunikační schopnosti dítěte a s ohledem na tyto aspekty poté navrhuje postup prevence a terapie (Klenková, 2006).

Lechta (2003) rozlišuje působení logopeda v rámci primární logopedické prevence na nespecifické (napomáhá vhodným formám chování a řeči dítěte, jež se podílí na aktivní řečové komunikaci) a specifické (pracuje již se specifickými individuálními potížemi, které působí negativně na komunikační schopnosti dětí).

Prevence v mateřské škole zahrnuje logopedické poradenství a logopedickou depistáž. Logopedické poradenství je charakterizováno jako poskytování odborných rad, jak postupovat při rozvíjení komunikace u dítěte, a upozorňuje na problémy či rizika, jež vznikají v průběhu tohoto procesu. Logoped poradenství poskytuje učitelům či rodičům, skupinově či individuálně, v logopedické poradně či v mateřské škole. Nejvíce ceněnou formou jsou pro rodiče a učitele přednášky a názorné ukázky logopedické práce s konkrétním dítětem (Lipnická, 2013).

Logopedická depistáž dle Lipnické (2013) začíná orientačním vyšetřením řeči dětí ve věku 5 – 6 let z mateřských škol a z 1. třídy škol základních, cíleným vyhledáváním dětí s narušenou komunikační schopností. Rodiče dětí musí nejprve podepsat informovaný souhlas s logopedickým vyšetřením, případně se vyšetření zúčastnit. Po provedení depistáže logoped do zprávy pro mateřskou školu zaznamená své jméno a adresu, dále pak sepíše seznamy jmen dětí, jež jsou vhodné k logopedické péči; dětí, které se depistáže nemohly zúčastnit z důvodu absence

v mateřské škole a jména dětí, kterým je logopedická péče již poskytována. S výsledky provedené depistáže může rodiče seznamovat samotný logoped či učitel.

Dle mého názoru je na orientační vyšetření provedené ve věku 5 – 6 let dítěte v rámci depistáže příliš pozdě, jelikož dítě v tomto věku může mít již zafixovanou odchylku v komunikaci. Nejde tedy o cílené vyhledávání dětí k prevenci vzniku narušené komunikační schopnosti, nýbrž o diagnostiku a následnou terapii dítěte s narušenou komunikační schopností. Za vhodné období k realizaci orientačního vyšetření považuji věk již od 3 let věku dítěte, díky tomu se docílí dřívější diagnostiky a možnosti včasného preventivního působení proti vzniku narušené komunikační schopnosti. Zmiňuji se však o oblasti primární a sekundární prevence, jež předchází ohrožujícím situacím v komunikaci.

Po orientačním vyšetření logoped postupuje dále k základnímu vyšetření, aby zjistil, o jaký druh narušení komunikační schopnosti jde. V závěru depistáže logoped uplatňuje speciální vyšetření, ve kterém prostřednictvím speciálních diagnostických metod a prostředků upřesňuje a identifikuje narušenou komunikační schopnost (Lipnická, 2013).

1.5 Zásady logopedické péče v oblasti logopedické prevence

V oblasti péče o děti s narušenou komunikační schopností Bendová (2014) definuje určité logopedické zásady, které je nutné dodržovat, aby logopedova práce byla efektivní. Tyto principy také přispívají edukačnímu procesu, a pokud jsou respektovány zároveň pedagogy, asistenty pedagoga a rodiči, podílí se poté na odstranění či zmírnění projevů narušené komunikační schopnosti.

Bendová (2014) uvádí zásadu/princip:

- komplexnosti – Na dítě nahlížíme jako na jednotku, jež má svá biologická, psychologická a sociální specifika, která se spojují v jeden celek a tvoří osobnost konkrétního jedince. Při práci s jedincem je třeba brát ohled na jeho dosavadní vývoj, osobnostní, zdravotní, psychologické i sociální aspekty. Je nutné předpokládat, že změna-li se něco v jedné oblasti, dojde ke změnám i v oblastech dalších. U dětí předškolního věku se zaměřujeme především na správný vývoj celé jejich osobnosti, až sekundárně se věnujeme odstraňování či zmírňování narušené komunikační schopnosti.

- individuálního přístupu – Ke každému dítěti v rámci edukačního procesu přistupovat individuálně, plně respektovat všechna specifika osobnosti konkrétního jedince.
- včasného zákroku – Je vhodné již při prvních známkách narušené komunikační schopnosti zajistit odbornou logopedickou péčí, aby byla zajištěna včasná diagnostika a terapie. To je možné ale jen v případě, když rodič či pedagog budou ihned po zaregistrování symptomů reagovat a navštíví logopeda.
- týmové péče – Efektivní logopedickou péčí zajišťuje logoped ve spolupráci s rodiči dítěte s narušenou komunikační schopností, pedagog v MŠ a případně také asistent pedagoga, jež získává instrukce od logopeda či zákonných zástupců dítěte.
- imitace normálního řečového vývoje – Při logopedické péči je třeba respektovat fakt, že dítě si musí projít všemi stádii ontogenetického vývoje řeči, žádná nelze přeskočit, ale některá mohou trvat déle.
- preferování obsahové stránky řeči před formální a zvukovou – V komunikaci dítěte se soustředíme především na obsahovou stránku řeči než na formální, tedy výslovnost dítěte. Artikulace při komunikaci zde hraje až druhotnou roli.
- sociálního aspektu – Nejlépe si dítě rozvíjí mj. pragmatickou rovinu jazyka v přirozeném komunikačním prostředí mateřské školy, což ulehčuje práci logopedům, kteří poté nemusí vytvářet umělé modelové situace.
- přístupu hrou – Žádný jiný způsob učení se novým věcem není pro dítě přirozenější než přístup hrou a je tomu tak i v oblasti komunikace. Pokud hra dítě baví, pak k ní přistupuje kladně, nikoli jako k povinnosti. Prostřednictvím vhodně zvolené hry můžeme s dítětem efektivně logopedicky pracovat, rozvíjet jeho schopnosti, dovednosti a docílíme tak jeho delší pozornosti.

Bendová (2014) ještě doplňuje dva principy, které se využívají v oblasti samotné logopedické intervence a je to:

- princip polysenzorického přístupu – Ten je charakteristický využíváním nejednoho smyslu při osvojování nových jazykových kompetencí. Např. při vyvozování hlásek je možno využívat zraku (zrcadlo, pohled na artikulaci

logopeda, obrázky, video), sluchu (poslech výslovnosti logopeda, video, poslechová nahrávka) a hmatu (nejvíce využívaného u dětí s kombinovaným postižením zraku a sluchu, a to odhmatáváním „špulených rtů“, vibrační hrtanu atd.) Tento princip má univerzální využití ve všech sférách edukačního procesu dětí s narušenou komunikační schopností.

- princip využívání mechanických pomůcek – K usnadnění terapeutické činnosti může logoped užívat nejrůznější mechanické pomůcky, jsou to např. špachtle, sondy, Rota vibrátor, bzučák apod.

Pro úspěšnou logopedickou intervenci je vhodné nejen dodržování výše uvedených zásad a principů, ale také komunikace mezi učitelem MŠ a rodiči dítěte s narušenou komunikační schopností. Takto se může učitel MŠ inspirovat k zařazení např. specifických postupů a metod, vhodných pro podporu snižování narušené komunikační schopnosti (Bendová, 2011).

2 Psychomotorický vývoj dítěte v batolecím věku

Dle Vágnerové (2012) je batolecí věk obdobím od druhého do třetího roku věku dítěte. Toto období je prvním obdobím osamostatňování, dítě nabývá výrazných zlepšení v mnoha schopnostech, dovednostech a viditelně se rozvíjí celá jeho osobnost. Dítě se v tomto období odpoutává z vazeb, které by mu bránily v aktivním poznávání světa a snaží se prosazovat, zjišťovat rozsah svých schopností, zároveň ale také pátrá po svých limitech. Tato úloha je pro něj stěžejní, avšak její plnění může být znemožněno vlivem subjektivního důvodu, např. nedostatkem důvěry v sebe sama či objektivním důvodem, např. nemocí či výchovou.

2.1 Motorické dovednosti – jejich vývoj a význam

Pohyb je pro dítě přirozený a veškeré pohybové aktivity ve vývojových počátcích jsou pro něj poutavé. Jakmile batole zjistí, že je schopno manipulovat se svým tělem samo, vede ho to k neustálému pohybovému experimentování, čímž se pohyby procvičují a zdokonalují. Motorické dovednosti zároveň dítěti umožňují např. orientovat se v prostředí (Vágnerová, 2012).

Rozvoj pohybových aktivit souvisejících s vlastním tělem je v batolecím věku významný především z hlediska ovládnutí vyměšování. To s sebou nese schopnost ovládnutí svěračů, ke které dítě musí ve svém vývoji dospět, aby mu přinášela potěšení. Pokud totiž dítě ještě k této dovednosti nedospělo a je k tomuto nuceno, mohou vzniknout problémy, které poté nadále přetrvávají. Dítě čím dál víc chápe své tělo a jeho možnosti prostřednictvím pohybových aktivit a také si uvědomuje své motorické dovednosti (Vágnerová, 2012).

Z hlediska poznávání okolního světa je pro dítě klíčová samostatná lokomoce, díky níž se dítě přemísťuje, kam potřebuje a manipuluje s předměty, které ho zaujmou. Dítě v tomto období již není tolik závislé na přísunu podnětů od lidí ze svého okolí, ale především samo na sobě. Jelikož dítě ovládá schopnost pohybu, vybírá si podněty ze svého okolí samo, tyto by měly být zábavné, srozumitelné a přiměřené. Preference podnětů se u matky a dítěte velmi odlišuje (Vágnerová, 2012).

Samostatný pohyb je známkou zdravého vývoje osobnosti a zvyšuje sociální status dítěte. Na dobrém vývoji lokomoce se také odráží chování rodičů a dalších lidí

z okolí dítěte, které je již pokládáno za celkově vyspělejší. Motorická činnost a potřeba aktivity je realizována pohybem, který je pro dítě přirozený. Avšak např. nemoc či nejistota v neznámém prostředí může způsobovat útlum aktivity. Pro dítě je také nepříznivé, pokud mu někdo v činnosti brání, např. z důvodu přílišného hluku, neumožnění naplnění jeho potřeby aktivity je pro ně velmi nepříjemné a často reaguje rozzlobeně (Vágnerová, 2012).

Oblast jemné motoriky v batolecím období prodělává významný pokrok. Pohyby rukou, prstů, úchop, manipulace s předměty, se výrazně zdokonalují. Dítě ve věku dvou let již dobře uchopuje malé předměty a dokáže napodobit vodorovnou i svislou řadu kostek. Třileté dítě imituje i složitější konstrukce a dokáže navlékat na provázek korálky přiměřených rozměrů. Vývoj v manipulaci s předměty se projevuje také jemnějším rozlišováním statických tvarů, ve dvou letech dítě dokáže přiřadit základní geometrické tvary do vhodných otvorů (Vágnerová, 2012).

Vývoj jemné motoriky lze pozorovat také na experimentech s tužkou. Ve dvou letech dítě manipuluje s tužkou jako s každou jinou hračkou, nevnímá ji jako psací náčiní, ale později si zkouší náhodné tahy, které často přesahují papír. Ve dvou a půl letech již napodobuje čáru po dospělém a snaží se o vertikální směr čáry a přibližné kruhové tvary. Dítě ve třech letech umí napodobit dle předlohy kruh, případně nepřesný křížek (Vágnerová, 2012).

2.2 Vývoj poznávacích procesů

Dle Piageta (1970) v batolecím věku začíná etapa symbolického a předpojmového myšlení. Ve chvíli, kdy dítě komunikuje na úrovni slov, jeho myšlení a poznávání světa se transformují na vyšší úroveň. V kojeneckém období je dítě schopno plně vnímat a chápat pouze skutečné předměty a činnosti v reálném čase a prostoru. Oproti tomu v počátcích batolecího období si již dokáže představit objekty či činnosti, aniž by je vidělo nebo reálně provádělo. Ve fázi symbolického myšlení dítě komunikuje prostřednictvím tzv. předpojmů, tyto jsou nestálé. Ještě nerozumí pojmem jeden, někteří, všichni, není s to rozlišovat jednotlivé individuální prvky a obecnou skupinu. V jeho mysli se utváří obrysový pojem zažitého trvalého konkrétního předmětu, ale ještě není schopno ho vnímat ve vzdáleném prostoru

a v dlouhém časovém úseku. Příkladem může být domněnka dítěte, které si myslí, že tvar hory se mění, zatímco kolem ní prochází (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Problémy řeší vyspěleji, již nezkouší všechny varianty řešení problému, ale ověřuje je v myslí a vyhodnotí tu správnou. Dítě čerpá ze zkušeností a využívá paměťových představ, aniž by muselo zacházet s reálnými předměty. Symbol představuje určitou věc zastoupenou něčím jiným, např. představou, obrázkem, gestem či slovem. Jakmile dítě začne uvažovat symbolicky, znamená to, že užívá určitý předmět či gesto, který zastupuje reálnou věc nebo činnost. Zpočátku dítě nejlépe rozumí symbolům, jež se výrazně podobají zastupovanému objektu, později je schopné pochopit, že se symboly zastupujícímu objektu podobat nemusí. Symbolem se pro dítě může stát např. představa něčeho, co v tu chvíli není přítomné. Představa nemusí být s daným objektem totožná, nejedná se o pouhou paměťovou stopu, ale o určitou subjektivní zkušenost dítěte, která obsahuje vlastnosti, jež dítě vnímalo a jsou pro ně důležité (Vágnerová, 2012).

Dalším ztvárněním symbolického myšlení je také tzv. odložená nápodoba, dítě napodobuje určitou zajímavou činnost dlouho poté, co ji pozorovalo. Na podobném principu funguje také hra na „jako“, při níž dítě napodobuje činnosti, které ho dříve zaujaly. Např. dítě panenku krmí nebo myje, ačkoliv ví, že panenka doopravdy nejí. Jedná se o symbolické ztvárnění. Realizace této hry je významná z hlediska správného kognitivního vývoje, jelikož dokazuje posun do fáze symbolického myšlení. Na základě této hry si dítě lépe osvojuje souvislosti a vztahy. Tím, že si dítě jednotlivé situace po svém opakuje, je mu poskytnuto snadnější pochopení. Symbolická hra vyžaduje značné kognitivní schopnosti, dítě ještě zcela nezná realitu a už ji přetváří, ale zároveň si uvědomuje rozdíl mezi reálným a nereálným (Vágnerová, 2012).

Symbolická hra má pro dítě také emotivní hodnotu, funguje jako prostředek ve chvíli, kdy dítě prožívá určité psychické napětí z nezvládnuté situace, kterou dítě nechápe, nebo se mu jeví jako nebezpečná. V představách si vytváří svůj vlastní svět a cítí se jistě. Do symbolické hry jsou zařazeny také osobní zkušenosti dítěte, i když často ve zcela jiné formě. K rozvoji symbolické senzitivity, tedy připravenosti chápat princip zastupování něčeho něčím jiným, přispívá např. prohlížení obrázkových knížek doprovázené popisem jednotlivých obrázků (Vágnerová, 2012).

V batolecím věku již dítě chápe trvalost vnějšího světa, což je dalším aspektem pro rozvoj symbolického myšlení. Batole již rozumí tomu, že určitá věc nebo osoba se může objevit kdykoliv a kdekoliv. Avšak aby toho bylo schopno, vytváří si prozatím velmi konkrétní představu, která zahrnuje specifické vlastnosti daného objektu. Proto např. když u jiného dítěte vidí hračku, se kterou si rád hraje, domnívá se, že je jeho. Oproti tomu svou vlastní hračku nepozná, když je zcela znečištěná, nebo změněn tvar vlivem poškození. Uvědomění trvalosti je předpokladem pro tvorbu předpojmů. Dítě nazývá objekty svými specifickými označeními, která nemají dosud obecnější platnost, a z toho důvodu jsou označovány jako předpojmy (Vágnerová, 2012). Podrobný proces osvojování řeči je obsahem 3. kapitoly.

V batolecím období se představy o fungování oblasti neživého světa, živého světa a lidské mysli, rychle rozvíjejí. Děti tohoto věku se začínají lépe orientovat v čase, prostoru a množství, také poznávají lidskou psychiku. Na konci batolecího období batolata již sama formulují problémy, otázkou „proč“ či „jak“ zjišťují příčinu těchto problémů a hledají řešení pomocí určitých strategií. Jsou schopné prostřednictvím modelu dedukovat řešení skutečné situace. Znalosti dítěte jsou útržkovité, chybí jejich komplexní pochopení z obecného hlediska. Dítě si postupně utváří názory na jednotlivé oblasti, avšak chybí jejich vzájemné propojení. Své názory považuje za absolutní a vzhledem k egocentrickému myšlení se domnívá, že totéž, co si myslí, bude názorem i druhých lidí (Vágnerová, 2012).

2.3 Emoční vývoj

Dítě v batolecím období je stále závislé na matce a i pouhé chvilkové odloučení může vyvolat prudké separační reakce. Avšak záleží na iniciativě dítěte, jestliže se dítě samo chce vzdálit od matky, cítí zvědavost, kdežto pokud je do dané situace stylizováno, vyvolá to v něm bezmoc a beznaděj. Dítě v tomto období se již rádo vzdaluje od matky, čím je starší, tím dále. Úzkost je vyvolána v situaci, kdy dojde k neplánovanému či násilnému odnětí dítěte od matky. Za těchto okolností lze dítěti jen těžko vysvětlit, že se matka brzy vrátí. Velkou roli v emočním vývoji představuje hra, která nejenže odpoutá pozornost, ale umožňuje dítěti prožít znovu tuto situaci a ovládat ji dle svého. Dítě lépe prožívá absenci matky ve svém domácím prostředí, než v neznámém. Důležité je, aby odloučení netrvalo příliš dlouho, zvláště

pokud není zajištěna vhodná náhrada (např. v podobě otce, sourozence či prarodiče), jelikož z dlouhodobějšího hlediska může dojít k celkovému opoždění psychomotorického vývoje a narušení osobnosti dítěte (Langmaier, Krejčířová, 2006).

Stuchlíková (2002) uvádí, že je klíčové, aby se dítě v batolecím období naučilo zachovat si stabilitu a ovládat silné emoce, jako je vztek, soucit, stud, jež jsou charakteristické pro tento věk a týkají se jiných osob či sebe samého. Zároveň však se, vlivem potřeby prosadit se, tyto intenzivní afektivní projevy v tomto období objevují. Velmi vztekle dítě reaguje na zákazy či komplikace, jež mu v danou chvíli brání v bezprostředním uspokojení potřeby. Schopnost řídit emoce ještě není tolik rozvinuta (Vágnerová, 2012).

Dítě projevuje pocity studu, uvědomuje si rozdíl mezi očekáváním rodičů a tím, jak se v dané situaci zachová. Svého jednání také může litovat. Objevují se také obavy z neuspokojení vlastních potřeb nebo obavy z nového a neznámého či strach z odloučení matky. Již v tomto období si dítě utváří sebehodnocení, na tom se podílí jak pocity hrdosti a pýchy z vlastního úspěchu, tak pocity zahanbení ve chvíli, kdy dospělý dá dítěti najevo, že něco udělalo špatně. U batolat se objevuje také žárlivost, zvláště na sourozence a potřeba emotivně se prosazovat. Citové projevy ostatních lidí jim pomáhají se orientovat v daných situacích. Děti v tomto období vědí, že emoce lidé prožívají uvnitř a jednání lze pozorovat navenek. Domnívají se ale, že pocity jsou z výrazu tváře patrné a tedy pokud se člověk směje, je spokojený a šťastný. Batolata nerozumí tomu, že emoce lze skrývat (Vágnerová, 2012).

Děti v batolecím období jsou velmi empatické, dokáží se vcítit do druhého a podle aktuálního emočního stavu rodičů se chovají. Na základě empatie je dítě schopné vyhodnotit situaci a uvědomit si, co svou činností způsobilo a kdo jeho chování neschvaluje. Dítěti často stačí vidět zlý pohled či slyšet tón, kterým mu je něco vytýkáno, slova nejsou stěžejní. Rozvoj empatie se odvíjí od zkušeností dítěte s nejbližšími, jestliže jsou tyto negativní či rozporuplné, brání dítěti v jejím vývoji. Batole prožívá veškeré emoce se svými nejbližšími, pláče, když jsou smutní, raduje se spolu s nimi. Vnímání emocí druhých lidí se neustále zlepšuje a zpřesňuje, mezi

druhým a třetím rokem je dítě schopno odhadnout emoce člověka, který se je snaží skrývat (Vágnerová cit. Widena a Russella, 2012).

2.4 Socializace

V batolecím období se dítěti neustále rozšiřuje okruh lidí, se kterými navazuje rozličné vztahy, především v širší rodině. Dítě si postupně formuje svou roli v rodině, plní její očekávání a předpokládá vhodné reakce na své chování. Objevuje se také žárlivost, zejména na mladšího sourozence. Dvouleté dítě si již uvědomuje, že matka se primárně věnuje jeho mladšímu sourozenci, je mu nepříjemné je sledovat např. při kojení či mazlení. Vztahy s dospělými jsou pro dítě důležité, avšak kolem dvou let začíná dítě navazovat také kontakty s ostatními vrstevníky. Tyto vztahy jsou založeny spíše na delších výměnách pozornosti, vzájemném půjčování hraček, ve dvou letech si děti hrají paralelně, vedle sebe, nicméně ve třech letech už spolupracují. Hra je význačná manipulací s předměty, zjišťováním funkcí a vlastností předmětů a experimenty s nimi (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Důležité také je, aby si dítě v batolecím věku osvojilo tzv. prosociální (altruistické) chování, naučilo se jednat nezištně. Schopnost sociálního porozumění se zdokonaluje a dítě už užívá několik označení pro pocity. Oproti tomu se dítěti ještě nedaří pochopit, že se názory a náhledy jednotlivých lidí mohou lišit v závislosti na místě pozorování dění. Obecně nechápe, že lidé mají na stejné skutečnosti různá stanoviska. I přesto ale dítě již dokáže vnímat a přijímat „kulturu“ své rodiny a osvojovat si nové sociální dovednosti. V tomto období dítě dosahuje již značné samostatnosti, rádo si samo bere věci, jež ho zajímají, ovšem tato činnost může být z nějakého důvodu zaražena rodiči. To vyvolává vzdor dítěte, který je pro tento věk velmi typický a bývá označován jako fáze vzdoru či fáze negativismu. Dítě se velmi prosazuje, vyžaduje samostatné konání jednotlivých činností, uvědomuje si sebe sama jakožto autonomního jedince. V největší míře se negativismus objevuje mezi druhým a třetím rokem, jeho průběh je u každého jedince velmi individuální (Langmeier, Krejčířová, 2006).

Dítě si nyní uvědomuje, že má na výběr z více alternativ, již není možností jen „ano“, ale také „ne“. Určitá neposlušnost v této fázi patří ke správnému vývoji dítěte, avšak nemyslí se tím dlouhodobá, výchovně nezvladatelná neposlušnost.

Klidné, chápající, tolerantní, ale důsledné prostředí umožňuje dítěti překonávat konflikty a kolem tří let dosáhnout vyrovnanosti. Je však nanejvýš vhodné, aby výchovný postup obou rodičů byl jednotný, to napomáhá dosažení vyššího stupně chování, v němž se již dítě nepotýká s chaosem alternativních voleb. Asi od dvou let věku se dítě rádo aktivně zapojuje do společnosti více dětí, což přispívá správnému průběhu socializace. Průběh zařazení dítěte do jeslí je závislý na osobnosti dítěte, dosavadních zkušenostech v interakci s cizími lidmi, míře závislosti na matce a kognitivní vyzrálosti, ale také na metodách výchovy v tomto zařízení apod. (Langmeier, Krejčířová, 2006)

Na konci batolecího období dítě zvládá sebeobslužné činnosti, samo se nají, napije, vyčistí si zuby a ovládá své vylučovací funkce. Jelikož již vlastní velký počet zubů, potravu ukousne, rozmělní, zvládá používat lžici i vidličku. V tomto období si také osvojí dovednost svlékání a oblékání snadnějších kusů oděvu. Motorika ještě není rozvinuta natolik, aby zvládlo úspěšné zapínání knoflíků, zavazování tkaniček či správné nasměrování oděvu. Rychlost procesu osvojování si jednotlivých sebeobslužných dovedností je velmi individuální a může se u jednotlivých dětí lišit i v několika měsících (Thorová, 2015).

3 Ontogeneze řeči

3.1 Ontogeneze řeči a historie jejího zkoumání

Kapalková (2009) definuje ontogenezi lidské řeči jako proces vývoje řeči, počínající od nitroděložního života jedince, až po její vymizení z důvodu smrti jedince. Předpokladem přiměřeného vývoje řeči je správný psychomotorický vývoj, socializace dítěte a další faktory. Stanovit hranici ukončení tzv. základního vývoje řeči je složité. Zpravidla je ale tato hranice stanovena na období, ve kterém jedinec dosáhne základní úrovně artikulační obratnosti, tedy základní úrovně vývoje řeči v rovině foneticko-fonologické. Věkové rozmezí, šestý až sedmý rok života, je pro ukončení základního vývoje řeči charakteristické. Stanovení uvedeného věkového rozmezí je podmíněno dosažením základní zralosti CNS, dokončením oromotorického vývoje a výrazným snížením výskytu poruch řeči v tomto věku aj. (Vitásková, 2013)

Historie zkoumání problematiky vývoje dětské řeči souvisí s vývojem pedagogiky. Etapy zkoumání vývoje řeči se dají rozdělit na **etapu deskriptivní**. Charakterizuje ji pozorování řečového vývoje dětí a podrobné záznamy do deníků bez stanovení konkrétnějších výzkumných metod, toto praktikovali např. Gustav Lindner, František Čáda či Clara a Wilhelm Sternovi. **Etapa explanační** se soustředí na zkoumání mechanismů a činitelů ovlivňujících vývoj a osvojování řeči. Důraz je kladen na souvislost řeči a myšlení a jejich podmíněného vývoje. Zástupcem v této etapě je např. Jean Piaget, jenž definuje tzv. egocentrické stadium vývoje řeči, tedy podle něj si člověk osvojuje řeč sám, bez závislosti na okolí. Oproti tomu Lev Semjonovič Vygotskij vyzdvihuje vliv prostředí, sociokulturních vlivů a učení na vývoj a osvojování dětské řeči (Průcha, 2011).

V 60. a 70. letech vznikly první významné odborné vědecké společnosti a vědecké časopisy zabývající se vývojem dětské řeči. Pro rozvoj vývojové psycholingvistiky byla zásadní práce Noama Chomského, Američana, jež definoval **teorii narativní gramatiky**, založenou na tzv. nativismu (teorii vrozenosti). Tato teorie je založena na gramatice, která je dětem vrozená a je ji pouze zapotřebí aktivovat, stimulovat (Vitásková, 2013).

Slančová rozlišuje čtyři přístupy ve zkoumání dětské řeči a jejího vývoje. Intelektualistický přístup, jenž zdůrazňuje rozum, jakožto primárního determinanta v raném stupni osvojování jazyka. Druhý přístup klade důraz na vliv vnějšího prostředí a okolí dítěte, přičemž dítě samotné je v procesu vývoje řeči pasivní. Další přístup řeší rozdílnost průběhu osvojování jazyka v běžném prostředí a prostředí podmětově bohatém. Čtvrtý přístup zjišťuje souvislosti mezi vrozenými schopnosti a okolními faktory (Vitásková cit. Slančovou, 2013).

3.2 Ontogeneze řeči a její zkoumání v současnosti

V současnosti je vývojová psycholingvistika charakterizována přístupy, které stanovil Průcha (2011), z nichž první **racionalistický**, pokládá za nejdůležitější předpoklad pro vývoj jazyka myšlení. Jazyk je považován za vrozený, instinktivně podložený proces. Dalším přístupem ve zkoumání vývoje dětské řeči je přístup **empiristický** (sociopragmatický), který jednoznačně preferuje vliv prostředí a cíleného učení, tzv. jazykového inputu. Jazykový input definuje Průcha (2011, s. 29) jako: „*Různé druhy verbálních a neverbálních stimulů, které na dítě působí od narození prostřednictvím matek, otců, jiných dospělých a jiných dětí*“. Třetí přístup, **interakční**, tyto dva slučuje, tedy vyzdvihuje důležitost učení při vývoji řeči a současné působení vnitřních i vnějších podmínek.

Slančová definuje metody zkoumání vývoje dětské řeči. Příkladem je studie dětské řeči, jež může být prováděna v přirozených podmínkách, kde jsou zajištěny spontánní a ničím neovlivňované řečové projevy pozorovaného jedince. Záznamy se provádí do deníků či prostřednictvím zvukových a vizuálních nahrávek. Vytvoření tzv. experimentálních podmínek umožňuje pozorovat jedincovy reakce na záměrně vytvořené situace a nabízené podněty. Nejvhodnějším způsobem, jak komplexně a co nejobektivněji zhodnotit situaci vývoje řeči dítěte, je kombinovat pozorování za obou typů podmínek. Mezi další výzkumné metody patří např. pozorování, explorační metody (dotazník, rozhovor), diagnostické zkoušení (např. při hodnocení narativních dovedností), testové metody (objektivní, standardizované testy), kazuistické metody, kontrolovaná improvizace, analýza narativní produkce, analýza dialogu s vrstevníky nebo také speciálně vytvořené záznamové systémy, které lze kombinovat s počítačovými metodami (např. CHAT – Codes for the Human

Analysis of Transcript, CLAN – Computerized Language Analysis) (Vitásková cit. Slančovou, 2013).

3.3 Principy ve vývoji řeči

Vývoj řeči je podmíněn určitou vývojovou zralostí dítěte, která se projevuje v oblasti psychomotorické, emocionální, kognitivní a sociální. Vývojovou zralost dítěte však utváří nejen faktory vnitřní, ale také vnější faktory, rodina a status dítěte v rodině, institucionální péče aj. Jelikož na sebe jednotlivé etapy vývoje řeči chronologicky navazují a žádné stádium nelze přeskočit, stává se postup vývoje řeči poněkud předvídatelný. Každý přechod z jednoho stádia na další se nemusí ihned projevit, nýbrž může probíhat zprvu vnitřně (Kapalková, 2009).

Děti dosahují zásadních předělů ve vývoji řeči ve shodném období, to umožňuje stanovit průměrnou věkovou hranici v dosahování jednotlivých etap vývoje. Nutno poznamenat, že tyto věkové hranice jsou pouze orientační a je rozhodně nevhodné, aby byly brány jako jediná směrodatná informace při zhodnocování průběhu vývoje řeči dítěte. U každého dítěte probíhá vývoj řeči individuálně, rovněž tak musí být posuzován, s ohledem na specifika konkrétního dítěte (Kapalková, 2009).

Kapalková (2009) charakterizuje teorie, dle kterých dochází k osvojování mateřského jazyka dítětem. První z nich je **teorie biologického zrání**, podle níž vlivem dozrávání mozku a řeči, jež je biologicky vrozená, je umožněno osvojování řeči v raných fázích vývoje. Dále uvádí **teorii behaviorální podmíněnosti**, v této má hlavní roli okolí a podněty, jež odtud přichází, vzbuzují podmíněné reakce jedinců formou imitace, asociací či posilování odměnou. **Teorie psycholingvistická** je dělena na dva hlavní směry, **syntaktický model** v podstatě popírá vliv okolí na vývoj řeči dítěte, naopak tvrdí, že jazykový systém je součástí poznávacích procesů člověka, tvoří ho tzv. vrozená gramatika a doplňuje ho specifická vnější struktura jazyka. **Model sémanticko-kognitivní** uvádí do popředí kognitivní procesy jako předpoklad k osvojování jazyka ještě před etapou vlastního vývoje řeči v prvním roce života. Jazyk se vyvíjí s důrazem na obsah prostřednictvím asimilací, generalizací, abstrakcí a dalších. Tento model odmítá připustit možnost biologické vrozenosti jazyka. V **teorii sociolingvistické** se řeč stává prostředkem komunikace

se sociálním prostředím. **Teorie řečových aktů** zkoumá dítě a jeho účelnou komunikaci prostřednictvím tzv. jednoduchých řečových aktů.

Fyziologický průběh osvojování jazyka probíhá v závislosti na určitých podstatných faktorech. Sluch se bezpodmínečně jedním z nejdůležitějších faktorů podílejících se na správném vývoji lidské řeči. Vlivem fungující biologické akustické zpětné vazby, je jedinci dána možnost imitovat zvuky z vnějšího prostředí. Sluch také do jisté míry přispívá k pochopení významu sdělení prostřednictvím melodie hlasu, prozodických či suprasegmentálních faktorů řeči (Ostatníková, 2009).

Ostatníková (2009) dále uvádí, že emocionální stav dítěte, hraje při osvojování jazyka velkou roli. Každému jedinci by mělo být umožněno naplnění jeho biologických potřeb a také rozvíjení řeči v prostředí klidném, příjemném a pozitivním. Už v raném věku lze pozorovat mentální úroveň jedince na projevech jeho komunikace. Je nasnadě zmínit vztah inteligence ke komunikaci. Jedinec se sníženou mentální úrovní zajisté komunikuje jiným způsobem, a tedy inteligence má svůj jistý vliv na komunikaci.

Pro dítě je v počátcích řečového vývoje nezbytné vstřebávat nejrůznější vnější podněty, které ho stimulují k následné řečové reprodukci. Dítě je v tomto období dosti závislé na okolním prostředí, ať už z důvodu naplňování jeho biologických potřeb, přísunu dostatečného množství podnětů nebo osvojování mluvené řeči. Na poslední zmíněné má nepřekonatelný vliv matka, v komunikaci mezi matkou a dítětem dochází ke vzájemnému ovlivňování a stimulování. Matka má v procesu osvojování mluvené řeči nezastupitelný význam (Ostatníková, 2009).

3.4 Klasifikace etap vývoje řeči dle různých kritérií

3.4.1 Stadia vývoje řeči dle Kapalkové

Kapalková (2009) uvádí tuto periodizaci vývoje řeči:

Období 0-8 měsíců – V tomto období dítě komunikuje obzvláště neverbálně, navazuje zrakový kontakt. Prvním komunikačním prostředkem je křik, který se vlivem aktuální psychické a emocionální situace liší, přechází do fáze broukání, pudového žvatlání a napodobivého žvatlání.

Období 8-12 měsíců – Dítě v tomto období začíná komunikovat záměrně a svým jednáním ovlivňuje okolí. Využívá gesta, přičemž na něco ukazuje, něco ukazuje, čeká na podání předmětu či podává předmět aj.

Období 12–18 měsíců – Dítě začíná produkovat první slova se skutečným významem, nejčastěji taková, která označují předměty v jeho blízkosti. Pro toto období je charakteristická artikulace tzv. onomatopoeických slov, slov jednovýznamových a vícevýznamových, doplňovaná gesty.

Období 18-24 měsíců – Dítě má ve své aktivní slovní zásobě obsaženo minimálně 50 slov, ze kterých již je schopno tvořit dvouslovné věty, spojuje je s gesty. Předměty jeho komunikace jsou zpravidla přítomné a emocionálně blízké. Dítě již artikuluje slova s různorodými hláskami, nejčastěji bilabiálními, labiodentálními a alveolárními. Začíná se rozvíjet morfologie.

Období 24-36 měsíců – Dítě se celkově zdokonaluje v řeči, rozvíjí se jeho narativní dovednosti, začíná chápat příčinné souvislosti a vyjadřuje se ve víceslovných větách. Dítě při mluvě již produkuje předložkové vazby a velmi dobře rozumí slyšené řeči. Ve 30. měsíci začíná užívat souvětí, které doplňuje spojkami. Užívá velké množství konsonantů.

Období 3-6 let – V tomto období dochází ke zdokonalování narativních dovedností, komplexnímu zlepšování po gramatické a syntaktické stránce jazyka. Dítě rozvíjí dovednost sluchové analýzy řeči a rozlišuje distinktivní rysy hlásek. Sílí sluchová verbální paměť a utvrzuje se motorická kontrola řeči. Pokud řečový vývoj dítěte probíhá fyziologicky, ke konci tohoto období dítě artikuluje základní hlásky intaktně.

Období 6-10 let – Dítě navštěvuje základní školu, osvojuje si lexii a grafii, stále více si uvědomuje pragmatický význam řeči, zlepšují se mu narativní schopnosti. Dítě komplexněji vnímá všechny sensorické, motorické a kinestetické vjemy. Jazyk si v tomto období osvojuje již cíleně, nadále se rozvíjí jeho slovní zásoba, využívá různé slovní druhy, nadále se formuje sémantická a pragmatická stránka.

3.4.2 Klasifikace vývoje řeči dle Průchy

Průcha (2011) popisuje etapy osvojování komunikační a jazykové kompetence:

V **prenatálním období** má význam především komunikace matky s dítětem, které je schopno již v 6. měsíci nitroděložního vývoje reagovat na určité zvukové podněty, jako je např. hudba či hlas. Dítě tak může získávat jisté zkušenosti s komunikací již v prenatálním období, zvyká si na matčin hlas.

Období počátečního jazykového inputu je stěžejní pro správný fyziologický vývoj řeči dítěte. Je tedy důležité zajistit souvislý a dostatečný přísun verbálních i neverbálních stimulů lidské řeči, které dítě může vnímat. Tento proces je zprostředkováván všemi lidmi v okolí dítěte, kteří verbálně komunikují. Prvotní jazykové informace přijímané v počátcích osvojování jazyka dítětem jsou stěžejní zvláště z hlediska prozodických vlastností jazykového inputu a z hlediska fonémového souboru jazykového inputu. První hledisko je dáno s ohledem na např. kulturní akustická specifika, tj. charakteristická změna intonace hlasu při komunikaci s malým dítětem. Z druhého hlediska se dítě učí nejdříve rozeznávat a později napodobovat a používat náročný fonémový soubor, a to v dosti krátké době. Průcha (2011) také zdůrazňuje vrozenou dispozici učení se jazyku prostřednictvím tzv. imitačního učení. Novorozenec dokáže bezděčně napodobit mimické výrazy emocí (např. radost, překvapení, odpor, strach). Imitační učení však dítě využívá především pro rozvíjení dovednosti komunikovat prostřednictvím řeči. Dítě si napodobováním postupně osvojuje hlásky daného mateřského jazyka. Napodobuje nejen pomocí slyšeného, ale také sleduje pohyby mluvidel a imituje je.

Počáteční stádia vývoje řeči Průcha (2011) rozděluje do tří období dle věku. Od narození do tří měsíců dítě rozlišuje lidský hlas a lokalizuje hlas matky, reaguje pohledem či pohyby hlavy na verbální projevy. Pláče a vydává reflexní zvuky, asi ve druhém měsíci začíná broukat. Když je spokojené, směje se, naopak na nespokojenost a hlad upozorňuje křičením a pláčem. V období od 4 do 8 měsíců dítě reaguje na určité rozdíly v intonaci vět, je schopno rozpoznat ve větách slova, která již slyšelo izolovaně a při komunikaci užívá gesta. Pro toto období je charakteristické žvatlání, opakování hlásek a slabik. Dítě pozoruje mluvčího a imituje pohyby rtů a jazyka. Rádo navazuje a udržuje komunikaci s matkou a blízkými osobami.

V desátém až dvanáctém měsíci chápe určité pokyny dospělého (např. nesmíš, dej mi, papej, bumbej atd.), otočí se při vyslovení jeho jména. Dítě produkuje svá první slova. Komunikuje pomocí pláče, úsměvu, gest či jednoduchých zvukových projevů.

Průcha (2011) zmiňuje, že před vlastní verbální produkcí, dítě nejprve slyšené řeči rozumí a až poté začíná užívat svá první slova. Vágnerová zdůrazňuje oboustranné působení dospělého na dítě a zpětně dítěte na dospělého a jejich vzájemné ovlivňování a pozitivní účinek na vývoj dětské řeči a komunikace. Zároveň dítě působí na okolí určitými komunikačními projevy, jako např. svou mimikou, úsměvem, pláčem nebo broukáním (Průcha cit. Vágnerovou, 2005).

Průcha (2011) informuje, že jazykový input není dán pouze verbálním působením, ale zásadní vliv na fyziologický vývoj řeči dítěte má také neverbální chování dospělých (pohyby tváře, očí, pohyby hlavy, rukou). První slova, jimiž dítě vědomě označuje určité osoby a předměty ve svém okolí, se u dětí objevují individuálně mezi 12. – 18. měsícem. Za důležitou hranici v ontogenezi řeči se dále považuje období mezi 18. – 24. měsícem věku, kdy dítě pochopí symbolickou funkci jazyka a zahájí verbální komunikaci. Jakmile dítě zahájí verbální komunikaci, nastává období konstruování gramatické kompetence, jež zastřešuje rozvoj fonologické a morfologické znalosti, tedy zvukové stránky slov, osvojování syntaxe, osvojování tázacích konstrukcí a souvětých konstrukcí.

Dále se buduje sémanticko-lexikální kompetence, proces, v němž si dítě osvojuje jednotlivá slova a jejich významy. Jak uvádí Příhoda, ze záznamů dětské řeči různých dětí, rozsah slovní zásoby u dvouletých dětí se pohybuje od 199 do 552 různých slov, tím potvrzuje individualitu vývoje řeči každého dítěte, což zapříčiňuje mj. různé tempo rozšiřování slovní zásoby (Průcha cit. Příhodu, 1967).

Průcha (2011) se dále zabývá osvojováním jednotlivých druhů slov, které probíhá velmi nerovnoměrně. Zpočátku dítě užívá převážně citoslovce (57 %), méně podstatná jména (24 %), zřídka slovesa (7 %) a vzácně přídavná jména (1,4 %), avšak postupem času se zastoupení jednotlivých slovních druhů mění, citoslovčí ubývá a dítě nejčastěji užívá podstatná jména (50,5 %), slovesa (25,5 %), méně pak citoslovce (9,4 %), přídavná jména (5,5 %) a zájmena (3,6 %). Z toho vyplývá, že slovní zásoba dítěte roste s ohledem na jeho zdokonalující se komunikační potřeby.

3.4.3 Klasifikace ontogeneze řeči dle Lechty

Lechta (2002) klasifikuje vývoj řeči do orientačních úrovní ontogeneze řeči:

První úrovní, jež trvá přibližně do dovršení 12. měsíce věku dítěte, do vyslovení prvního slova, je **neverbální – předverbální úroveň**. Je důležité vysvětlit pojmy předverbální a neverbální projevy. Pojem předverbální, dle Lechty (2002), zahrnuje veškeré projevy dítěte, před vyslovením prvního významového slova, které se vztahují k budoucí zvukové a slovní mluvené řeči. Jakmile začne dítě verbálně komunikovat, tyto projevy jako pojem zanikají. Naopak neverbální projevy jsou přítomné po celý život, jedná se o nezvukové i zvukové projevy. Při sledování procesu komunikace je potřeba se soustředit na neverbální projevy nejen dítěte, ale také jeho sociálního okolí. Do neverbálních projevů řadíme gestikulaci a zvukové neřečové projevy.

Předřečové neverbální období trvá do prvního roku věku dítěte. Zprvu je charakterizováno neartikulovaným a jednotvárným křikem, který se však později mění na emocionalizovaný a později se z něj stává prostředek komunikační, k uspokojování potřeb. Zvláště při spokojených stavech dítě brouká, což poté volně přechází v tzv. pudové žvatlání, dítě pohybuje mluidly stejně jako při jídle a zapojuje hlas, produkuje širokou škálu nejrůznějších tónů, avšak tuto činnost ještě vědomě neovládá. Kolem 6. – 8. měsíce začíná již záměrně napodobovat zvuky, které slyší a pohyby mluidel řečníků ve svém okolí, tzv. napodobivé žvatlání. Nyní také samo navazuje komunikaci s lidmi či hračkami a citlivě rozlišuje výraz a tón komunikujícího. Dítě kolem 8. – 10. měsíce si zkouší produkovat různé zvuky, skládá slabiky a čím dál tím úspěšněji napodobuje zvuky, jež slyší ve svém okolí. Ke své komunikaci hojně využívá různá gesta, ukazuje na předměty či osoby v bezprostřední blízkosti, které zná. Postupně se zlepšuje až k artikulaci prvního slova.

Období pragmatizace řeči začíná vyslovením prvního významového slova, podstatného jména či onomatopoeie (tzn. citoslovce, jež vyjadřuje pocity či napodobuje zvuky). Dítě již vnímá mluvu jako činnost a prostředek k poznávání okolí. Při aktivním poznávání okolního prostředí si osvojuje množství nových slov. Tvoří jednoslovné, později dvojslovné věty, zatím bez správné gramatické stavby.

Delší slova vyslovuje bez poslední slabiky. Období pragmatizace řeči trvá přibližně od prvního do druhého roku věku.

Období od druhého do třetího roku věku nazývá Lechta (2002) **obdobím sémantizace**. Dítě, jehož slovní zásobu tvoří už přibližně 400 slov, začíná tyto ve větách ohýbat (skloňovat a časovat), dochází k tzv. gramatizaci řeči. Slovní zásobu rozšiřuje o další slovní druhy a tvoří víceslovné věty. V tomto období si dítě poprvé uvědomuje fonologický charakter hlásek a vnímá rozlišující znaky (např. znělost-neznělost) určitých fonémů. Ví, jak se jmenuje a dokáže pojmenovat předměty v domácnosti. Jeho projev je občas dysgramatický a hovoří hojně ve víceslovných větách. S chutí pokládá otázky k určení času a příčiny.

Dalším je **období lexemizace**, které trvá asi od třetího do čtvrtého roku věku. Slovní zásobu již tvoří více než 1000 slov a jejich počet se stále zvětšuje spolu s rozuměním jednotlivým slovům. Dítě se vyjadřuje ve složitějších větách, dodržuje správný větný slovosled. V tomto období se mohou objevit tzv. fyziologické těžkosti v řeči, dítě se při mluvě ojediněle zadržává, opakuje víckrát jednotlivé slabiky či slova. Gramatizace mluvního projevu se v tomto věku nadále zlepšuje, dítě zná protiklady, má velmi dobrou paměť na krátké texty různých písniček a básniček. Výslovnost některých slov je ještě nepřesná a nadále se zlepšuje také fonematická diferenciací hlásek (Lechta, 2002).

Následuje **období gramatizace**, od čtyř do pěti let věku. V této době je již mluva gramaticky správná a obsahuje všechny slovní druhy. Dítě v tomto období, více než kdykoli předtím, výrazně upřednostňuje jednu ruku, ustaluje se lateralita. Slovní zásoba pojímá již 1500 – 2000 slov a ojediněle se vyskytují nepřesnosti v artikulaci (Lechta, 2002).

V období od pěti do šesti let by u dítěte mělo proběhnout **období intelektualizace řeči**, jež je charakteristické zdokonalováním narativních schopností. Dítě je schopno produkce dlouhé věty i kratšího příběhu téměř bez vedení. Vnímá, že prostřednictvím řeči může dosahovat svých potřeb a cílů. Slovní zásoba se od předešlého stádia zdvojnásobila na 2500 – 3000 slov a fyziologická patlavost v tomto období mizí. Vývoj fonematické diferenciací fonémů a distinktivních rysů hlásek je u konce (Lechta, 2002).

II. PRAKTICKÁ ČÁST

4 Vlastní výzkumné šetření

Praktická část se skládá z výzkumného šetření, jež je realizováno formou čtyř případových studií. K jejich zpracování poskytly potřebné informace tři rodiny z Pardubic a jedna rodina z Trutnova. Cílem výzkumného šetření je zjistit praktickou formou preventivního programu nejen jak probíhá individuální řečový vývoj u čtyř dětí shodného věku, ale také osvojování základních artikulačních dovedností a skupin hlásek. Snaží se také odpovědět na otázku, zda je možné s takto malými dětmi cíleně a efektivně logopedicky pracovat. Program vychází z Programu krátkých cvičení s dětmi z roku 2011 od doc. PaedDr. Karla Neubauera, Ph.D. Praktická část je zacílena na vývojovou diagnostiku artikulačních schopností dětí a jejich vývoj v této oblasti s ohledem na využití Programu krátkých cvičení s dětmi.

4.1 Cíl výzkumného šetření

Hlavním cílem výzkumného šetření je zjistit základní artikulační dovednosti a jejich postupný vývoj u zkoumaného souboru dětí ve věku od 2 do 3 let věku.

Mezi **dílčí cíle** se řadí:

- zjistit, zda lze s dětmi ve věku 2 až 3 roky účelně logopedicky pracovat;
- charakterizovat řečový vývoj jednotlivých dětí z výzkumného šetření;
- přiblížit jedinečnost řečového vývoje dítěte;
- dokázat vliv pravidelného využívání cílených a konkrétních krátkých cvičení s dětmi, na snadnější a rychlejší osvojování určitých hlásek.

K dosažení cílů výzkumného šetření byla stanovena tato **pracovní výzkumná tvrzení**:

- Cílenými pravidelnými krátkými cvičeními a za cíleného užití atraktivních pomůcek lze s dětmi ve věku 2 až 3 roky z mého výzkumného vzorku pracovat.

- Cílenými pravidelnými krátkými cvičeními a za použití atraktivních pomůcek si děti ze zkoumaného souboru osvojí tupé sykavky rychleji, než děti, se kterými se pravidelně cíleně nepracuje.
- Žádné dítě z výzkumného vzorku si neosvojí intaktní artikulaci ostrých sykavek s ohledem na věk dětí.
- Minimálně dvě děti z výzkumného vzorku si osvojí intaktní artikulační mechanismus hlásky L.

4.2 Metodologie výzkumného šetření

Výzkum byl proveden prostřednictvím čtyř případových studií. Případová studie neboli kazuistika je považována za metodu ilustrační a ověřovací (Maňák, Švec, 2005). Jedná se o detailní studium jednoho či několika málo případů, hlavním cílem je postihnout složitost případu, popsat ho v jeho celistvosti. Předpokládá se, že zdokumentování jednoho případu vede k porozumění jiným podobným případům (Hendl, 2005). Veškeré informace potřebné k vypracování případových studií byly získány metodou rozhovoru a pozorování. Gavora (2000) pojmenovává rozhovor jako interview, které umožňuje získat nejen potřebné informace, ale poskytuje také možnost proniknout do hlubších motivů a postojů dotazovaných. K vypracování praktické části bylo užito také nestandardizované pozorování, jedná se o pozorování, jež se vyznačuje intuitivním přístupem a subjektivitou (Chráska, 2007).

Výzkumné šetření bylo realizováno praktickou formou preventivního programu, jenž vychází z programu krátkých cvičení s dětmi z knihy Artikulace a fonologické rozlišování hlásek z roku 2011, zpracované doc. PaedDr. Karlem Neubauerem, Ph.D.

4.3 Charakteristika osob zahrnutých do výzkumného šetření

Výzkumný vzorek šetření tvoří čtyři tříleté děti, tři chlapci pocházející z čtyřčlenných rodin žijících v Pardubicích a jedna dívka pocházející z čtyřčlenné rodiny žijící v Trutnově. Každý chlapec má jednoho mladšího sourozence, dívka má již dospělou sestru. Výzkum započal, když všem zmiňovaným dětem byly dva roky. Všechny děti jsou z úplných rodin, jejich matky jsou na mateřské dovolené, avšak v průběhu výzkumného šetření začaly dvě z dětí navštěvovat mateřskou školu.

Podmínkou pro výběr výzkumného vzorku byl věk dva roky, zároveň první dvě děti do výzkumného vzorku byly vybrány z důvodu příbuzenských vztahů, a tedy současně možnosti snazšího a důkladnějšího pozorování. Navázání kontaktu s dalšími dvěma dětmi bylo uskutečněno na doporučení blízké osoby a s ohledem na bydliště rodin a to zejména kvůli provedení výzkumného šetření.

4.4 Charakteristika průběhu výzkumného šetření

Pro vypracování praktické části práce byly zpracovány 4 případové studie. Jako hlavní metoda sběru dat byla užitá metoda zúčastněného pozorování, které definuje Švaříček (2007) jako dlouhodobé, systematické a reflexivní sledování přítomných aktivit uprostřed zkoumaného terénu, jehož cílem je zachytit a popsat sociální život a proces tak, aby čtenář co nejlépe daným situacím a porozuměl. S ohledem na charakter aktivit, prostřednictvím kterých byl vývoj řeči u dětí sledován, bylo vhodné aktivně vést a podněcovat činnost jednotlivců. K získání dalších potřebných informací bylo užitó polostrukturovaného rozhovoru, který charakterizuje Švaříček (2007) jako metodu nestandardizovaného dotazování účastníka výzkumu badatelem, prostřednictvím několika předem připravených otevřených otázek.

Výzkum započal v březnu 2015 a od té doby byla realizována pravidelná setkávání s vybranými dětmi, během nichž byl zkoumán jejich řečový vývoj a oblast spolupráce. Každá návštěva se orientovala na stimulaci, podporu osvojování či procvičování jiné skupiny hlásek a zároveň umožňovala pozorovat postupný vývoj rozšiřování slovní zásoby, zdokonalování artikulace jednotlivých konsonant a také zlepšování v oblastech spolupráce, pozornosti a motivace. Tzn., že každé setkání bylo sice tematicky zaměřené na určitou skupinu hlásek, nicméně mé pozorování se vždy orientovalo komplexně na celkový vývoj řeči, tj. slovní zásobu, artikulační vývoj jednotlivých hlásek, gramatický aspekt řeči. Také byla pozorována úroveň spolupráce, pozornosti a celková motivace dítěte.

Každé dítě z výzkumného vzorku bylo pozorováno zvláště při osobních setkáních. Získaná data ze zúčastněného pozorování byla doplněna informacemi nabytými prostřednictvím rozhovorů s matkami dětí. Z těchto byly vypracovány čtyři osobní případové studie. Osobní případovou studii definuje Hendl (2005) jako

výzkumné šetření určitého stanoviska u jedné osoby. Při zpracovávání případové studie je třeba vnímat pozorování v kontextu celkového vývoje dítěte a také s ohledem na minulost zkoumat možné příčiny, faktory a procesy, které na řečový vývoj mají vliv. Ve snaze zachytit a uchovat řečový projev dětí pro pozdější zpracovávání výzkumného šetření, byla každá návštěva nahrávána na diktafon.

4.5 Prezentace dat získaných výzkumným šetřením

Součástí případových studií jsou podrobné popisy jednotlivých setkání. V popisech je do uvozovek uváděna autentická výslovnost některých slov jednotlivých dětí.

4.5.1 Případová studie č. 1

Adam se narodil v srpnu roku 2012. Adamova matka je nyní ve věku 34 let, má vysokoškolské vzdělání v oboru textilní inženýrství a také pedagogické minimum. Před mateřskou dovolenou pracovala jako textilní laborant. Nyní je stále ještě na mateřské s Adamovým ročním bratrem.

Adamův otec je stejného věku jako jeho matka, tedy 34 let, vystudoval vyšší odbornou školu a nyní pracuje jako zdravotnický záchranář. V rodině se nevyskytuje žádná porucha řeči. Rodina je úplná.

Adam se narodil, jak již bylo zmíněno, v srpnu 2012, porodní váha byla 3200 gramů a porodní délka 51 centimetrů. Dle informací od matky proběhlo těhotenství bez jakýchkoli problémů, porod proběhl spontánně, bez komplikací. Adam začal ve 3 měsících broukat, v 7. měsíci žvatlat a v 11 měsících řekl svá první smysluplná slova (máma, táta), která poté užíval jen zřídka. Až ve 2 letech se objevilo další slovo „dntá“, jež označovalo auto, dále slova máma, táta, bába, „mimi“, „kako“ (kakao). Jeho první samostatné krůčky matka zaznamenala ve 14. měsíci. Žádná porucha sluchu ani zraku mu nebyla diagnostikována. Adam neprodělal žádné z typických dětských onemocnění, pouze občasné nachlazení. V nemocnici do této chvíle nebyl s ničím hospitalizován. Od září 2015 navštěvuje mateřskou školu v Pardubicích.

Adam je citlivý, impulzivní, dle informací matky často fňuká a v současné době velmi žárlí na svého ročního bratra, často na sebe strhává pozornost křikem. Již od útlého věku má moc rád hudbu, na kterou také zpívá a tancuje, má smysl pro

rytmus. V prostředí domova si velmi rád zpívá a povídá, kdežto ve společnosti neznámých lidí je zamlklý. Je také vynalézavý a manuálně zručný, moc rád věci „montuje“ a vymýšlí, co by s nimi provedl. Zhruba ve svých 2 letech a 9 měsících rád pokládal otázku „Co to je?“, v současné době (ve 3 letech a 6 měsících) se rád ptá „Co to znamená?“.

Adam moc rád pomáhá matce s domácími pracemi, zametá, pomáhá vařit, venku pomáhá hrabat listí a všechno rád montuje. Také si oblíbil malování, vybarvování, sice přetahuje, ale už se snaží dodržovat vyhrazený prostor na omalovávance. Jeho oblíbené hračky jsou velká auta, jako sanitka nebo popeláři.

Dle údajů rodičů nejsou zjištěny žádné skutečnosti, které by ovlivňovaly normální vývoj řeči. Žádné získané údaje nevylučují toto dítě z výzkumného šetření.

Při mé **první návštěvě** u Adama 4. března 2015 jsem zjistila, že jeho slovní zásoba je velmi strohá vzhledem k věku. Vystačí si pouze s pár onomatopoiemi (zvuky zvířat, „*dntá*“ nazývá vše, co jezdí, slovo „*máma*“ začíná používat až teď, „*baba*“ znamená *banán*). Stydí se a je zamlklý, když s ním zahájí přátelskou konverzaci. Při dialogu s matkou se vyjadřuje jednoslovně, zpravidla užívá zvukomalebná slova.

Matka si stěžuje na Adamovu nemluvnost, má strach, zda se nejedná o opožděný řečový vývoj. Matce jsem sdělila jednotlivé zásady, které je nutné dodržovat, aby se řečový vývoj stimuloval. Zarazilo mě zjištění, že v obývacím pokoji, kde si dítě nejčastěji hraje, je nepřetržitě puštěná televize. Přestože vystupuje jako kulisa, je nevhodné, aby byl malý chlapec neustále vyrušován okolními zvuky. Přidá-li se k tomuto dialogu mezi rodiči a rádio ve vedlejším pokoji, dochází pak k nechtěnému přehlčení jedincovi pozornosti, jež nemůže vnímat ani jeden podnět řádně. Jeho pozornost je následně nekonstantní.

Při hře se mnou ho zajímá, co nového jsem přinesla, prohlíží si nové věci. Často ale uteče do pozadí a sleduje, co jsem si pro něj přichystala. Při prohlížení jednoduchých obrázků dává najevo jejich znalost, ale nepojmenuje je.

Jeho pozornost je těkavá.

Druhé setkání proběhlo 20. května. Adam se rozmluvil a s matkou konverzuje na úrovni slov.

Zpočátku jsem si s ním hrála, aby měl čas si na mě zvyknout. Snažím se s ním navázat konverzaci, nesoustředí se. Prohlížíme si nové obrázky (*vlak, kočku, čmeláka, hada, cvrčka a mouchu*), které jsem vytvořila ke stimulování tupých i ostrých sykavek. Nejprve je pojmenujeme, poté předvedu jednotlivé onomatopoeie a pobízím ho, aby po mně opakoval. Ani na matku nereaguje zopakováním. Zaujal ho čmelák, snažím se ho tedy zabavit napodobováním letu čmeláka, dále se pokouším ho přimět ke zvukové interpretaci. Bez úspěchu.

Na **třetí setkání** 17. července, jsem si připravila knížku *Kreslím farmu*, která obsahuje i jednotlivé kartičky zvířat, jež si dítě může vzít do ruky a umístit je do vyhrazeného pole pro to určené. Adama velmi zaujala a měl ohromný zájem si ji prohlížet a sledovat jednotlivá zvířata. S pobízením je zvládl všechny pojmenovat, samozřejmě jeho artikulace nebyla přesná, ale z výrazů bylo patrné, že se jedná o daný pojem. Při tomto setkání se mnou poprvé spolupracoval a komunikoval, tudíž bylo možné zjišťovat velikost jeho slovní zásoby, vývoj artikulace. Adamova slovní zásoba není věku přiměřená, pojmenuje základní věci, zvířata, komunikuje pomocí krátkých vět. Je zde vidět snaha o komunikaci, ale slovní zásoba je na řečové nároky malá. Oproti tomu jemná motorika ruky je na dobré úrovni, kartičky se zvířátky umístí na určené místo bez pomoci. Artikulace je přiměřená úrovni řečového vývoje a věku. Adamův projev je velmi tichý, často odpovídá šepotem, je stydlivý.

Úspěšná artikulace hlásky L vyžaduje dobrou pohyblivost jazyka, kterou je třeba podněcovat již v batolecím věku. Demonstruji tedy zdvih jazyka za horní řezáky, na alveoly a vybízím Adama k napodobení. Ten vše pozoruje, ale nenapodobí. Adam je stydlivý, nerad napodobuje. Přesto instruuji matku, aby totéž Adamovi ukazovala a vyzývala ho k imitaci.

Na **čtvrtém setkání** 10. září, jsme začali s konkrétními hláskami K a G. Hned při vstupu do dveří bylo na Adamovi vidět velké očekávání a radost v očích, těšil se na nové obrázky a na to, co přinesu. Obrázkové materiály se Adamovi moc líbily a přesvědčil mě, že hlásku K ovládá na úrovni slabik i slov.

Při fonologickém rozlišování správně napodobil zvuky, dvojice „*kuku*“ x „*tutu*“, „*koko*“ x „*toto*“ rozlišil bez chyby. Adam chyboval v jediné dvojici slov „*kůň* x *tůň*“, dá se to přičítat tomu, že slovo „*tůň*“ ještě nikdy neslyšel a při našem setkání mu nešlo vyslovit. Další dvojice „*kráva* x *tráva*“, „*zobák* x *zobat*“ zvládl bez chyby. Na základě těchto skutečností se mohu přiklonit k dobrému vývoji fonologického rozlišování. Dějový obrázek ze Šimonových listů 7 s mnoha slovy obsahujícími hlásku K správně popsal za pomoci zjišťovacích otázek, které jsem mu kladla.

Hlásku G začínáme procvičovat na citoslovci husy „*gaga*“, které napodobí správně. Také artikulace hlásky uprostřed slov nedělá Adamovi potíže, hlásku G užívá spontánně v mluvě. Avšak registruji jiné artikulační pochybení, v určitých slovech Adam vynechává hlásku V, např. „*ajičko*“ (*vajičko*), „*gumoi*“ (*gumový*) a v určitých ji nahrazuje hláskou H např. *hagóm* (*vagón*).

Během celého cvičení byl soustředěný a zaujatý novými obrázky. Seděl na jednom místě, ničím se nenechal rozptýlit, i přestože slyšel, že jeho otec přišel z práce. Občas mluvil příliš potichu, nejspíš kvůli trémě. Moc dobře spolupracoval a udržel pozornost až do konce. Materiály se mu líbily.

Páté setkání 12. listopadu, je primárně orientováno na hlásku Š. Značné přemlouvání dalo, než Adam napodobil citoslovce vlaku „š-š-š“. Všimám si, že ať už jde o jakékoli napodobování zvuků, dělá to velmi nerad. Nakonec, ač krátce, samostatnou hlásku Š napodobil. Na začátcích slov Adam artikuluje hlásku Š správně, ale občas ji vynechá (např. *škola* – „*koa*“, *školka* – „*koka*“, *škoda* – „*koda*“). Velmi úspěšná je artikulace hlásky Š uprostřed slov. Také na konci Adam nemá žádný problém s jejím vyslovením.

Hlásku L je ve slovech zatím vynechávána (např. *škola* – „*koa*“, *školka* – „*koka*“, *vlaštovka* – „*vaštofka*“). Za přítomnosti matky demonstruji Adamovi správnou polohu jazyka při artikulaci hlásky L a prosím Adamovu matku, aby mu totéž ukazovala ba i několikrát denně.

Na Adamovi shledávám radost z nových obrázků, zároveň ale velkou ostýchavost. Jeho hlas je velmi nevýrazný, mírně zastřený a mluví často velice potichu. Oční kontakt navazuje zřídka.

Po dvou úspěšných sezeních byla **šestá návštěva** 7. ledna, u Adama dosti rozpačitá. Ihned po mém příchodu je znatelné, že je Adam mou přítomností znechucený. I po předložení zajímavých obrázků naprosto odmítá spolupracovat. Smlouvání s matkou také nepomáhá. Adam je dosti ostýchavý a jeho řečová aktivita je mnohdy závislá na přítomnosti matky. Při pozorování si všímám, že Adam v mnohém napodobuje svého ročního bratra Lukáše, např. co se týče komunikace, Adam opět intenzivně produkuje emočně zabarvené zvuky, ale téměř beze slov. Přispívá tomu také jistá žárlivost vůči bratrovi a potřeba dávat před ním matce najevo svou lásku. Na této návštěvě se Adam neustále vzteká, odbíhá a nevěnuje mi pozornost. Obecně mluví Adam potichu s nepřesnou artikulací. Komunikuje na úrovni rozvitých vět.

Po velmi dlouhém přemlouvání se Adam zaměří na mnou vytvořený materiál a upoutají ho určité obrázky, které ale nechce nahlas pojmenovat. Slova, jež mu předřikávám a pobízím ho k repetici, nezopakuje. Adam vyvolává dojem, že by si materiály nejraději pouze prohlížel, listoval jimi bez řečové produkce. Když ho obrázek nezaujme, nevěnuje mu pozornost, přeskočí ho a zaměří se na jiný.

Řečový vývoj v oblasti tupých sykavek, konkrétně hlásky Ž, nabývá v každém slově jiný charakter. Příkladem je slovo *žába*, Adam vysloví „*jába*“, tedy dochází k vývojové paralálii (Vondráčková, 2015), při níž je doposud neosvojená hlásky Ž nahrazena již osvojenou hláskou J. Stejná situace nastává také např. u slova *želva*, Adam artikuluje „*jewa*“. Zde však dochází nejen k záměně tupé sykavky za hlásku J, ale také hlásky L je nahrazena jednodušší hláskou U a k mému překvapení je hlásky V zcela vynechána. Tohoto jevu si všímám také u slova *vajíčko*, které Adam vysloví jako „*ajičko*“. V určitých slovech hlásku Ž artikuluje správně (např. *žena*, *ženich*, *Žaneta*).

Je třeba značného přemlouvání, aby Adam zopakoval požadované slovo, nesoustředí se, jeho pozornost je velmi těkává a v mé přítomnosti se cítí nejistě, od tohoto se také odvíjí jeho řečový projev. Mluví velmi potichu s nezřetelnou artikulací.

Ve chvíli, kdy jsme přistoupili k hlásce Č, se Adam zcela přestal soustředit. Jakmile zahlédl obrázek *kočky*, zarazil se a odmítl napodobit zvuk jejího přivolání „*č-č*“, taktéž zvuk „*káč káč*“ nenapodobil. Obecně se repetici samostatných zvuků

Adam velmi brání. Nejráději by je přeskakoval a zaměřil se pouze na předřikávání vizuálních objektů, ovšem jen těch, které ho zaujmou. Při pozorování zvukové realizace hlásky Č je patrné, že u Adama dochází k diferenciaci artikulačních jevů. V mnohých slovech dochází k záměně této hlásky za hlásku Š (např. *čoko* – „*šoko*“, *čáp* – „*šáp*“, *oči* – „*oši*“, *váleček* – „*válešek*“ atd.). Dále nastává také v určitých slovech záměna této polozávěrové hlásky za hlásku T (např. *čenich* – „*tenich*“, *Čechy* – „*Techy*“, *čihá* – „*týhá*“, atd.), přičemž tedy dochází, jak je tomu u intaktní artikulace hlásky Č, k přerušení výdechového proudu a slabé explozi, ale poté nepřechází v třecí šum. Adamovi se intaktní artikulace hlásky Č povedla u slov např. *čára*, *čoud*, *čejka*, *Čiňan*, *činka*, atd. Jako obtížné na výslovnost se jeví slova *kečup*, které Adam vyslovil jako „*čekečut*“ a slovo *kolotoč*, které produkoval jako „*košoč*“.

Vývoj Adamových artikulačních schopností ještě nedospěl k produkci ostrých sykavek (CSZ). Nachází se ve fázi, při níž výslovnost těchto, nahrazuje hláskou Š z řady tupých sykavek (např. *nos* – „*noš*“, *pes* – „*peš*“, *kost* – „*košt*“, *ocas* – „*očas*“, atd.) Překvapilo mě ale, že slovo *kocour* artikuluje jako „*kozou*“, v němž se ostrá sykavka objevuje.

Oproti tomu na posledním, tedy **sedmém setkání**, jež proběhlo 3. března 2016, Adam ostré sykavky již artikuluje, když je po správném mluvním vzoru opakuje. Artikulace hlásky S je osvojena na začátku, uprostřed i na konci slov. V souhláskovém shluku hlásku S vynechává. Hlásku Z vysloví také ve všech slovních pozicích. Na druhou stranu hlásku C nahrazuje hláskou S. Hlávka V je stále ve slovech vynechávána.

Také na tomto setkání dlouho trvalo, než začal Adam spolupracovat. Ze začátku byl opět ostýchavý, ale jakmile si na mě zvykl, obrázky pojmenovával. V jeho řeči se objevují dysgramatismy. Projev je nejistý, tichý a při pojmenování obrázku sděluje souvislosti, jež ho napadají.

Přestože jsme v průběhu setkávání procvičovali zdvih jazyka za horní řezáky, na alveoly, osvojení artikulace hlásky L se nezdařilo. Příčinou je zřejmě Adamova nechuť tento pohyb napodobovat jak po mně, tak po své matce. Z toho důvodu se Adam ani nedostal na další úroveň předcházející samotné artikulaci hlásky L, totiž střídání zvedání jazyka za horní řezáky a pokládání jazyka volně za dolní zuby.

Následující tabulka č. 1 vyplývá z dat získaných výzkumným šetřením a znázorňuje pokroky v řečovém vývoji a dalších zkoumaných oblastech u Adama.

Tabulka 1 Vývoj řeči a dalších zkoumaných oblastí

<i>Adam</i>	sl. zásoba	artikulace	úroveň vyjadřování	pozornost	spolupráce	motivace
I. setkání 2,7 let	velmi strohá onomatopoeie neadekvátní	samohlásky bilabiály D, T, N, J	na úrovni slov-onomatopoeie potichu, stydí se	velmi krátkodobá	nespolupracuje	zajímá se o nové podněty (obrázky)
II. 2,9 let	zákl. věci denní potřeby, vzhledem k věku neadekvátní	samohlásky bilabiály DTN, ĎTŇ, J, KG	na úrovni slov, hovoří potichu	nesoustředí se	nespolupracuje, nenapodobuje	zaujaly ho určité obrázky
III. 2,11 let	zákl. věci, zvířátka, vzhledem k věku malá	samohlásky Bilabiály DTN, H, CH ĎTŇ, J, KG, Š	jednoslovné věty, šeptá, stydí se	soustředí se po celou dobu prohlížení knihy	spolupracuje zdvih jazyka ale nenapodobí	velmi ho zaujala knížka se zvířátky
IV. 3,1 let	věci, osoby, zvířátka, oblečení, pojmenuje všechny obrázky	samohlásky bilabiály DTN, H, CH ĎTŇ, J, KG, Š, Ž, C, F	dvouslovné věty, sděluje souvislosti, hovoří potichu	soustředěný po celou dobu (15 min.), zaujatý obrázky	spolupracuje	těší se na nové obrázky, radost
V. 3,3 let	věci, osoby, zvířátka, oblečení, pojmenuje všechny obrázky	samohlásky bilabiály DTN, H, CH ĎTŇ, J, KG, Š, Ž, C, F	trojslovné věty, sděluje souvislosti s řečenými pojmy, hovoří potichu	soustředěný po celou dobu (15 min.), zaujatý obrázky	spolupracuje	těší se na nové obrázky, radost, ostýchavost
VI. 3,5 let	věci, osoby, zvířátka, oblečení, pojmenuje všechny obrázky	samohlásky bilabiály DTN, H, CH ĎTŇ, J, KG, ČŠŽ, C, F	rozvíté věty, sděluje souvislosti s řečenými pojmy, dysgramatismy	velmi roztržitý, roztěkaný, odbíhá za matkou	naprosto odmítá spolupracovat, znechucený, odmítá napodobovat	nebaví ho to, zajímají ho jen určité obrázky, ostýchavý
VII. 3,7 let	věci, osoby, zvířátka, oblečení, pojmenuje všechny obrázky	samohlásky bilabiály DTN, H, CH ĎTŇ, J, KG, ČŠŽ, SZ, F	rozvíté věty, sděluje souvislosti s řečenými pojmy, dysgramatismy	roztržitý, nesoustředěný	ze začátku nechce spolupracovat, později ho zaujmou obrázky a spolupracuje	netěší se, ze začátku se o obrázky nezajímá, později ho zabaví

Shrnutí a pokroky v řečovém vývoji

Adam při našem seznámení, v jeho dvou letech, komunikoval pouze onomatopoiemi, ale udělal velké pokroky, které byly patrné již při druhém setkání. Jeho slovní zásoba a artikulace se začala velmi rychle rozvíjet, komunikoval na úrovni slov. Zprvu našich setkání nespolupracoval a nechtěl se soustředit, avšak po zjištění, že přináším vždy nové a zajímavé obrázky, ho naše setkání začala bavit a těšil se na ně. Nejmarkantnější pokrok shledávám mezi třetím a čtvrtým setkáním, když zjišťuji, že Adam komunikuje dvouslovnými větami a artikuluje bilabiály, DTN, DŤŇ, KG, Š, Ž, C, F. Při pátém shledání již užívá trojslovné věty a sděluje souvislosti, jež ho napadají s řečenými pojmy. Nerad napodobuje citoslovce a zdvih jazyka za horní řezáky, na alveoly, to se projevuje nesprávnou artikulací hlásky L, kterou takto nelze efektivně stimulovat. U všech setkání je patrný Adamův nevýrazný hlas, jeho projev je tichý a nejistý, což lze zajisté přičítat ostýchavosti. V určitých momentech se objevují dysgramatismy.

S ohledem na Adamův malý věk lze předpokládat, že jeho spolupráce a cílená pozornost dosti souvisí s aktuálním psychickým stavem. Z toho důvodu některá setkání proběhla svižně, cíleně a s radostí, naopak při určitých setkáních dalo velkého přemlouvání a smlouvání, aby se Adam soustředil a spolupracoval.

Na základě nasbíraných dat mohu potvrdit, že pokud se s Adamem provádí krátká cílená cvičení za použití atraktivních pomůcek, je schopen se soustředit a spolupracovat. Těmito cvičeními jsme zároveň docílili rychlejšího osvojování tupých sykavek. K mému zjištění Adam ovládá také ostré sykavky, což nepotvrzuje mé pracovní výzkumné tvrzení, žádné dítě z výzkumného vzorku si neosvojí intaktní artikulaci ostrých sykavek s ohledem na věk dětí. Intaktní artikulace hlásky L nebyla osvojena.

Ze všech čtyř případových studií je právě u Adama patrný největší pokrok v oblasti celkového řečového vývoje, rozsahu slovní zásoby, rozvoje artikulace jednotlivých hlásek a také v oblasti větných konstrukcí. Adamova pozornost je však nestálá, nedokáže se dlouho soustředit na jednu činnost.

4.5.2 Případová studie č. 2

Michal se narodil v říjnu roku 2012. Michalova matka je nyní ve věku 29 let, má vysokoškolské vzdělání, studovala na fakultě ekonomicko-správní. Před mateřskou dovolenou pracovala jako plánovač výroby. Nyní je stále ještě na mateřské s Michalovým ročním bratrem.

Otci Michala je 30 let a pochází ze Slovenska, ale s manželkou a dětmi komunikuje pouze česky. Vystudoval VUT obor elektrotechnika. Pracuje jako elektroinženýr v oblasti vývoje. Dle informací, které rodiče poskytli, se v rodině neobjevuje žádná porucha řeči. Rodina je úplná.

Michal se narodil, jak již bylo zmíněno, v říjnu 2012, porodní váha byla 4250 gramů a porodní délka 55 centimetrů. Podle informací matky, které mi sdělila, proběhlo těhotenství bez problémů a porod proběhl spontánně, bez komplikací. Michal začal kolem 4. měsíce broukat, kolem 8. měsíce žvatlat a v roce a půl se vyskytla první smysluplná slova. Jednoduché věty začal užívat ve 2 letech, kdy mu také začalo být rozumět.

Jeho první samostatné krůčky matka zaznamenala v jednom roce. Sluch a zrak je v pořádku, žádná porucha, ani vada mu diagnostikována nebyla. Michal také neprodělal žádné z typických dětských onemocnění, pouze občasnou virózu. V nemocnici do této chvíle nebyl s ničím hospitalizován. Od září 2015 navštěvuje mateřskou školu v Pardubicích.

Michal je chytrý, spíše klidný, hovorný, ale matka oznamuje, že nejvíce v situacích, kdy je sám se sebou, když se ho prý na něco zeptá, obvykle má potíže s odpovědí. Je také nepozorný, roztržitý. V neznámém prostředí je stydlivý a nějakou dobu mu trvá, než se osmělí. Přesto se moc rád zúčastňuje různých společných aktivit. Na hudbu reaguje velmi pozitivně, rád zpívá, navštěvuje kroužek „Zpívánky“, kde děti v jeho věku zpívají společně s učitelkou.

Michal velmi rád vybarvuje omalovánky a kreslí po papíře, zatím pouze nespécifické čáranice. Rád hraje na dětské hudební nástroje, např. malou kytaru. Jelikož je jeho otec závodní hráč basketbalu, Michal ho chodí povzbuzovat na zápasy a sám trénuje vhadzování míče do basketbalového koše. Již od narození chodí s matkou pravidelně plavat, rád zpívá. Jeho oblíbené hračky jsou lego stavebnice, míč s dětským basketbalovým košem a dřevěná dráha pro vláčky.

Dle údajů rodičů nejsou zjištěny žádné skutečnosti, které by ovlivňovaly normální vývoj řeči. Žádné získané údaje nevylučují toto dítě z výzkumného šetření.

Dne 4. března jsem se seznámila s Michalem a ihned jsem si všimla jeho dobrých komunikačních schopností. Při mé **první návštěvě** komunikoval na úrovni slov, pojmenováváním skutečností uměl verbálně vyjádřit, co potřeboval. Ke zjištění na jaké úrovni v řečovém vývoji se nachází, mi pomohla dětská skládačka s motivem podmořského světa, u které mi vyjmenovával jednotlivé živočichy. Jeho slovní zásoba byla úměrná vzhledem k věku. Poskytla jsem Michalově matce jednoduché obrázky k dalšímu rozvíjení slovní zásoby, upevňování správné výslovnosti jednotlivých hlásek, které již umí.

Bohužel i v této rodině jsem zaznamenala nepřetržitě puštěnou televizi, upozornila tedy matku na nevhodnost této skutečnosti. Zmínila jsem, že naprosto nejdůležitější nezbytností pro správný rozvoj řečových schopností je dobrý sluch, který je tímto příliš zatěžován. Dítě, které se vyskytuje v prostředí, kde je puštěná televize, hraje si, v kuchyni se maminka baví s tatínkem, není schopno vstřebávat tolik podnětů. Toto má i jistý nepříznivý vliv na vývoj fonemického sluchu.

Druhé setkání proběhlo 20. května, kdy jsem zjistila, že pokročil v řečovém vývoji, jeho slovní zásoba vzrostla a jeho spontánní mluva je méně srozumitelná, ale komunikuje s chutí. Připravila jsem si tedy obrázkový materiál k sykvákám (vyvozování tupých sykvavek – *vlak, čmelák, kočka* a ostrých sykvavek – *had, moucha, cvrček*). Obrázky se mu líbily a rád poslouchal, jak jednotlivé hlásky zní, opakovat se mu příliš nechtělo. Až po slíbení odměny, zopakoval to, co jsem mu předvedla. Dále jsme kreslili rakety na papír a napodobovali jejich zvuk při startu („žžž“).

Artikulace hlásky L je velmi důležitou součástí vývoje artikulačních schopností, při které je ovšem nutná jistá pohyblivost jazyka, tuto je dobré podněcovat již v batolecím období. Proto Michalovi demonstruji správnou polohu jazyka při artikulaci hlásky L. Zdvihání jazyka na alveoly se Michalovi nedaří napodobit, využila jsem tedy metody natření medu, který jsem mu aplikovala za horní zuby a on ho slízl. Poté jsem ho instruovala, aby dal jazyk tam, kde byl před chvílí med. Tento způsob se osvědčil.

Na **třetím setkání** 17. července, využíváme knížku *Kreslím farmu*, jež ho velmi zaujala a s radostí hledal zvířátka patřící do jednotlivých polí pro ně určené. Pozorováním procesu vkládání se dá zjišťovat úroveň jemné motoriky ruky. Vtlačování kartiček do míst, kam patří, zvládal sám, bez pomoci. Při zařazování kartiček jednotlivá zvířátka pojmenovával a popisoval, co dalšího se vyskytovalo na stránkách knížky.

Napodobování zdvihu jazyka na alveoly, nutné ke správné artikulaci hlásky L, se výrazně zlepšilo a Michal již dokáže správnou polohu jazyka napodobit bez pomůcek. Zkoušíme zapojit také hlas, avšak při pokusech se vytrácí správné umístění jazyka. Instruuji matku k pravidelnému procvičování, aby docházelo k fixaci správného zdvihu a polohy jazyka.

Knížka Michala zaujala, a tak se soustředil na pojmenovávání zvířátek. Jeho slovní zásoba je přiměřená úrovni řečového vývoje. Jemná motorika ruky je adekvátní. S rostoucím počtem setkání se Michal na setkání těší a je zvědavý, jaké obrázky jsem přinesla tentokrát.

Na **čtvrtém setkání** 10. září, jsme cvičili hlásky K a G. Začali jsme napodobováním citoslovce *kačenky*. Michal správně pojmenoval a napodobil *kukačku, slepici i kohouta*. Má snahu popisovat obrázky sám, bez předříkávání. Při pojmenovávání jednoduchých obrázků je jeho artikulace hlásky K intaktní. Při jeho komentáři k obrázku „*koníček*“ chybně vyskloňoval toto podstatné jméno, když řekl: „*Koníček taky mam.*“

V úvodu procvičování fonologického rozlišování jsem Michalovi nejprve pojmenovala vždy každý obrázek z fonologické dvojice a interpretovala jeho charakteristický zvuk. Poté Michal dostal úkol, aby vždy ukázal obrázek podle toho, jaký zvuk uslyší. Charakteristické zvuky jsem víckrát opakovala a náhodně střídala tak, abych zamezila tomu, že ukazuje pouze na obrázky, které ještě nezazněly. Zpočátku tomu právě u Michala tak bylo. Jakmile jsem předvedla „*to to*“, Michal správně ukázal na traktor, s jistotou se domníval, že následně zazní „*ko ko*“ slepičky, odušila jsem to a znovu zopakovala traktor, Michal ukázal na slepičku, až po upozornění a repetici ukázal správně. Ostatní fonologické dvojice určil správně. Michal hlásku K zvládá a používá ji ve spontánní mluvě.

Hlásku G jsme začali procvičovat citoslovci husy „ga ga“. Hláška G mu v jednoduchých slovech nečiní problémy, snad až na slovo „Magda“, které je ale velmi složité na výslovnost, jelikož se zde kumulují dvě hlásky G a D, jejichž výslovnost způsobuje artikulační problémy. Oproti tomu slovo „gymnastika“ s ohledem na vývojovou úroveň zvládá obstojně.

Michal se již celkově lépe soustředil, svou pozornost zaměřoval pouze na danou činnost a aktivně spolupracoval, obrázky ho zaujaly. Vydržel sedět a věnovat se zadaným úkolům, které úspěšně plnil.

Páté setkání 12. listopadu, je primárně věnováno hlásce Š. Napodobování citoslovce vlaku Michal velmi dobře provedl. Také na začátcích slov artikuluje hlásku Š správně (např. „šátek, šípek, šipka, šije“). Jakmile se hláška Š objeví uprostřed slova, Michal artikuluje hlásku S (např. „kase, Mása, Dása, Vása“), důvodem je vysoká poloha jazyka. Pokud se hláška Š začlení na konec slova, Michal ji opět nahrazuje hláskou S. Výsledný šum hlásky tedy zní příliš ostře. Po tomto pokusu jsem zkusila aplikovat nanukové dřívko v příčné poloze mezi Michalovy zuby a tuto sérii obrázků projít znovu. Poté, co si Michal na dřívko zvykl, artikuloval hlásku Š s dřívkem dobře. Tato pomůcka pomáhá k navození správné polohy jazyka. Je však potřeba střídát artikulaci s pomůckou i bez pomůcky, dítě si na ni velmi lehce zvyká a samostatně se poté nechce snažit. Matce jsem dřívko věnovala a sdělila, ať ji při procvičování artikulace Michal užívá. Ve spontánní mluvě Michal již užívá spíše ostré sykavky. Mnohdy však nahrazuje tupé sykavky ostrými.

Hlásku L zatím v řeči vynechává, ačkoli při procvičování jazyk umísťuje dobře, za horní řezáky, na alveoly. Naše setkání ho baví a vždy se těší na nové materiály. Michal spolupracuje rád a jeho pozornost je dostačující, zajisté s časem ubývá, ale 10 minut se dokáže soustředit a sedět na jednom místě.

S Michalem jsem při **šesté návštěvě** 7. 1. 2016 primárně zjišťovala jeho artikulační schopnosti u hlásek Č a Ž. Při napodobování zvuku volání na kočku „č č“ nebo zvuku kačenky „káč káč“, je jeho výsledný akustický projev spíše podobný hlásce C z řady ostrých sykavek. Můžu tedy tvrdit, že při artikulaci samostatných fonémů má tendenci zaměňovat hlásku Č za hlásku C. I při významových slovech

k této záměně dochází a artikuluje hlásku C místo hlásky Č. Ojedinele nahrazuje hlásku Č hláskou T, (např. ve slově *čáp* – „*táp*“, *čas* – „*tas*“, *čuchá* – „*tuchá*“, *čuník* – „*tuník*“). Slova začínající hláskou Č, která Michal nezná, nikdy předtím je neslyšel (např. *čumil*, *čouhá*, *čoud*), opakuje podle vzoru se zřetelnou a správnou artikulací této hlásky. Naopak slova, která užívá v běžné řeči, vyslovuje se záměnou hlásky Č za hlásku T nebo C (např. „*caj*, *cau*, *cáji*“ (*čáry*). Slova s hláskou Č uprostřed artikuluje taktéž chybně s hláskou C (např. „*oci*, *domeček*“). Jako obtížné slovo z hlediska výslovnosti se jeví slovo *kečup*.

Michal má při artikulaci slov s hláskou Č jazyk posazen příliš vysoko, z toho důvodu se ozývají zvuky blízké artikulaci hlásky C. Po zapojení dřívka v příčné poloze mezi zuby artikuluje hlásku Č ve slovech správně.

Hlásku Ž nejprve procvičujeme samostatně napodobováním zvuku čmeláka a letadla. Toto Michal dobře zvládá, avšak při začlenění hlásky Ž do slov, konkrétněji na začátcích slov se mu tato hláska nedaří artikulovat zněle. Tedy místo znělého Ž, artikuluje na začátcích slov neznělou variantu, čili hlásku Š. Ve slovech, kde se hláska Ž vyskytuje uprostřed, Michal zaměňuje její výslovnost za hlásku Z (např. „*noze*, *muzi*, *lyzuje*, *louze*“ *atd.*), v některých slovech s hláskou Ž uprostřed, se mu správná artikulace daří (jako např. „*koblížek*, *lyže*, *běží*, *sneží*“). U fonologických dvojic s touto hláskou nechybuje.

Byla jsem překvapena zjištěním, že artikulační vývoj u Michala postupuje od prvotního užívání ostrých sykavek (SCZ) ve spontánní mluvě, jimiž zároveň nahrazuje sykavky tupé (ŠČŽ). Při našem rozhovoru jsem si také všimla občasných dysgramatismů (např. „*dvě dresy*“), upozornila matku, aby Michala opravovala, vzhledem k věku je to již vhodné.

Michal si k uskutečnění našeho sezení vybral prostředí svého dětského pokoje mezi hračkami, kde využíval každou možnou chvíli ke hraní, zároveň ale byl zaujat novými obrázkovými materiály, které jsem vytvořila, a věnoval mi pozornost. Všímám si, že s ohledem na rostoucí věk, mi je schopen věnovat delší pozornost, dokáže se lépe soustředit a vnímat, co mu říkám a co vyžadují, v porovnání s minulými setkáními. Při kladení zjišťovací otázky „*Co to je tady na obrázku?*“ často odpovídá „*Já nevím.*“ Přestože se mnohdy jedná o obrázek, který jistě zná. Když Michal zaregistruje předmět, který zná, pojmenuje ho, oznámí, že ho vlastní

a utíká pro něj. I přes občasné výkyvy pozornosti je schopen projít se mnou všechny připravené materiály. Je zřejmé, že se mu obrázky líbí a zajímají ho. Během rozhovoru se nadržuje striktně jen mého vedení, ale tvrzení doplňuje svými osobními poznámkami. Překvapilo mě, že Michal pozná a pojmenuje správně čísla od 0 do 9.

Při mých pravidelných návštěvách pozoruji vývoj hlásky L. Zpočátku dělalo Michalovi problémy pouhé zvedání jazyka za horní řezáky. Za použití medu natřeného na alveoly a jeho následným slíznutím si Michal uvědomil klíčové místo k artikulaci této hlásky. Na dalších setkáních Michal, i když mírně nejistě, umí správně napodobit polohu jazyka, ale jeho spadnutí na spodinu ústní se mu zatím nedaří. Namísto toho jazyk opouští dutinu ústní.

Na našem posledním **sedmém setkání** dne 3. března 2016 mě Michal dokázal, že hlásku S ovládá ve všech pozicích ve slově. Artikulace hlásky C je úspěšná ve všech pozicích ve slově, dokonce také v těžkých slovech jako je např. *packa*, *pecka*, *vejce*. Hlásku Z Michal artikuluje spíše uprostřed slova, na začátcích ji nahrazuje hláskou S. Také fonologické rozlišování ať už samostatných zvuků či jednotlivých dvojic zvládá úspěšně. Spletl se při fonologickém rozlišování hlásek C a S.

Michal nahrazuje tupé sykavky (ČŠŽ) ostrými sykavkami (CSZ), (např. „*sála*“, „*snek*“, „*saty*“).

Při posledním setkání se již Michalovi daří zdvihát jazyk za horní řezáky, na alveoly. Artikulace hlásky L ještě není plně zautomatizovaná ve spontánní mluvě, ale v určitých slovech se už daří (např. *led*, *lego*, *leje*, *leze*). V určitých slovech se daří také uprostřed (např. *maliny*, *salát*, *salám*, „*sála*“). Na koncích slov Michal artikulaci hlásky L ještě nezvládá.

Sděluje souvislosti s právě pojmenovanými obrázky. Ve spontánní řeči se občas objevují dysgramatismy. Velmi aktivně spolupracuje a pozornost mi věnuje po celou požadovanou dobu. Po prohlédnutí všech připravených materiálů vyžaduje další.

Následující tabulka č. 2 vyplývá z dat získaných výzkumným šetřením a znázorňuje pokroky v řečovém vývoji a dalších zkoumaných oblastech u Michala.

Tabulka 2 Vývoj řeči a dalších zkoumaných oblastí

<i>Michal</i>	sl. zásoba	artikulace	úroveň vyjadřování	pozornost	spolupráce	motivace
I. setkání 2,5 let	věci denní potřeby, osoby, zvířata, hračky, sl. zásoba přiměřená věku	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, KG	jednoslovné věty	krátkodobá (5 min.)	spolupracuje krátce	upoutal ho obrázkový materiál
II. 2,7 let	věci denní potřeby, osoby, zvířata, hračky	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, KG, H, CH	jednoslovné věty	trpělivě poslouchá, jak zní hlásky ČŠŽ, CSZ	spolupracuje po slíbení odměny	oceňuje obrázkový materiál,
III. 2,9 let	věci, osoby, zvířata, hračky, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, KG, H, CH, SZ, Č	rozvitě věty, projev je zřetelný, přiměřeně hlasitý	soustředí se dlouho (15 min.)	ochotně spolupracuje	zaujala ho knížka se zvířátky, vyžaduje opakované prohlížení
IV. 2,11 let	věci, osoby, zvířata, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, KG, H, CH, CSZ	rozvitě věty, sděluje poznámky k obrázkům, projev přiměřeně hlasitý	adekvátní, soustředí se celou požadovanou dobu	velmi dobrá spolupráce	radost z nových obrázků
V. 3,1 let	věci, osoby, zvířata, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, KG, H, CH, CSZ, ČŠ	rozvitě věty, sděluje souvislosti s obrázky, projev přiměřený	dlouhodobá, věnuje se činnosti	opakuje, spolupracuje i se zapojením dřívka	zaujat prohlížením a popisem obrázků
VI. 3,3 let	věci, osoby, zvířata, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, KG, H, CH, CSZ, ČŠ	lze s ním vést rozhovor, hovoří v rozvitých větách	nestálá, oscilace pozornosti (z obrázků na hračky)	spolupracuje	radostně očekává nové obrázky
VII. 3,5 let	věci, osoby, zvířata, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, KG, H, CH, CSZ, ČŠ, L	hovoří v rozvitých větách, s vedením sdělí krátký příběh (4 věty)	hloubka pozornosti je malá, nestálá pozornost	spolupracuje	zaujaly ho nové obrázky, vyžaduje jich více

Shrnutí a pokroky v řečovém vývoji

Michal se již od počátku našich setkání jevil jako silná osobnost, bystrý chlapec, komunikoval bez zábran, ač mě neznal. Jeho slovní zásoba byla adekvátní vzhledem k věku a rychle se rozvíjela. Zpočátku našich setkání bylo velmi náročné ho něčím upoutat ke spolupráci. Byl zvyklý si hrát a vystačit si sám, když ale zjistil, že na každém setkání má možnost prohlížet si nový obrázkový materiál, těšil se na ně. V oblasti artikulace za zmínku stojí artikulační vývoj tupých a souběžně s ním i ostrých sykavek. Již na druhém setkání Michal artikuluje hlásku Š, na třetím se připojuje hlásky Č a hlásky S, Z. Na čtvrtém setkání již Michal artikuluje celou řadu ostrých sykavek (CSZ), jimiž nahrazuje sykavky tupé. Velký pokrok v řečovém vyjadřování vnímám mezi druhým a třetím setkáním, jelikož z jednoslovných vět se staly věty rozvité. Při pojmenování obrázku, který ho zaujme, sděluje své osobní poznámky či asociace, jež ho napadají. Ve spontánní mluvě se občas objeví dysgramatismus.

Zprvu se Michal brání napodobování zdvihu jazyka za horní řezáky, na alveoly, ale při použití medu ho tato činnost těší. Jeho pozornost se s rostoucím věkem zlepšuje, avšak velký vliv na její stálost má Michalovo momentální zaměření. V oblasti spolupráce je Michal velmi ochotný, zajisté vždy primárně záleží, zda ho obrázky upoutají. I přesto na každém setkání se soustředí a dobře spolupracuje.

Na základě nasbíraných dat mohu potvrdit, že pokud se s Michalem provádí krátká cílená cvičení za použití atraktivních pomůcek, je schopen se po celou dobu soustředit a spolupracovat. Stimulací produkce tupých sykavek, jsme napomohli k jejich dřívějšímu zapojení do spontánní mluvy. Později jsem s podivem zjistila, že Michal produkuje přednostně sykavky ostré (CSZ) a jimi zároveň často nahrazuje sykavky tupé (ČŠŽ). To tedy nepotvrzuje mé pracovní výzkumné tvrzení, žádné dítě z výzkumného vzorku si neosvojí intaktní artikulaci ostrých sykavek s ohledem na věk dětí. Artikulační mechanismus hlásky L si osvojil.

U Michala je patrný největší pokrok v oblasti úrovně vyjadřování. Zpočátku komunikoval pouhými slovy, nyní hovoří v rozvitých větách, je schopen vést rozhovor a s vedením řekne krátký příběh o čtyřech větách. Zajisté velký posun udělal i v oblasti artikulace, v této oblasti ovládá ostrou řadu sykavek, ale dochází

k častým záměnám tupých sykavek za ostré. Michalova pozornost není hluboká, je snadno vyrušitelný okolními podněty.

4.5.3 Případová studie č. 3

Patric se narodil v srpnu 2012. Patrikova matka je nyní ve věku 37 let, má vysokoškolské vzdělání v oboru sociální pedagogika se zaměřením na etopedii. Před mateřskou dovolenou pracovala jako obchodní reprezentant v jedné farmaceutické firmě. Nyní je stále ještě na mateřské s Patrikovou čtyřměsíční sestrou.

Otcí Patrika je 41 let, má středoškolské vzdělání v oboru strojírenství a v současné době pracuje jako strojní technik. V rodině se nevyskytuje žádná porucha řeči. Rodina je úplná.

Patric se narodil, jak již bylo zmíněno, v srpnu 2012, porodní váha byla 3860 gramů a porodní délka 53 centimetrů. Dle informací matky proběhlo těhotenství bez jakýchkoli problémů, porod proběhl spontánně, bez komplikací. Patric začal ve 3 měsících broukat, v 8. měsíci žvatlat a v 11. měsíci řekl své první smysluplné slovo „táta“. Jeho první samostatné krůčky byly zaznamenány ve 14. měsíci. Žádná porucha sluchu ani zraku mu nebyla diagnostikována. Patric neprodělal žádné z typických dětských onemocnění, pouze občasné nachlazení. Matka s ním již několikrát nemocnici navštívila, avšak pouze z důvodu prověření, že je vše v pořádku, když se uhodil při hře do hlavy. Nikdy doktor neshledal žádné anomálie. Patrik ještě mateřskou školu nenavštěvuje, ale od září 2016 tam nastoupí.

Patric je bystrý, činorodý, aktivní a vytrvalý chlapec. Je velmi samostatný a velmi dobře zvládá sebeobsluhu. V domácím prostředí často zlobí a dělá naschvály, avšak pokud mu jeden z rodičů naplánuje zajímavou činnost, vydrží ji dělat dlouhodobě. Nutností je zajistit, aby se nenudil, a v takových chvílích je moc hodný.

Navštěvuje kroužek „Zpívánky“, kde rád zpívá a poslouchá paní učitelku, jež se při zpěvu doprovází hrou na kytaru. Doma také s radostí zpívá a tancuje. Patric si oblíbil jízdu na kole, tvoření různých výrobků, malování. V domácnosti rád matce pomáhá s vařením, vysáváním, zaléváním květin. Jeho oblíbenou činností je také čtení pohádek, kreslení a modelování. Jeho oblíbenými hračkami jsou auta, plyšová zebra, traktor, buben, valník na provázku, který si ve dvou a půl letech vozil všude s sebou, mazací tabule, pohádkové knížky, puzzle a domino.

Dle údajů rodičů nejsou zjištěny žádné skutečnosti, které by ovlivňovaly normální vývoj řeči. Žádné získané údaje nevylučují toto dítě z výzkumného šetření.

Naše **první logopedické setkání** s Patrikem proběhlo 4. března 2015. Již v prvotní řečové produkce bylo znát, že Patric mluví se zvýšenou nazalitou. Jeho spontánní mluva je nesrozumitelná. Na druhou stranu mě velmi překvapilo, že Patric v dva a půl letech umí intaktně vyslovovat hlásku L. Zajímaly ho veškeré materiály, které jsem pro tento den zvolila (jednoduché obrázky věcí pro zjištění úrovně slovní zásoby a vývoje artikulace, Šimonovy pracovní listy 6 – jednoduché obrázky k artikulačně nejjednodušším hláskám (M, P, B). Posadil se ke mně, zjišťoval, co jsem přinesla, s chutí pojmenovával jednotlivé obrázky, byl velmi soustředěný a zaujatý. Jeho výslovnost jednotlivých slov však byla nepřesná. Patric měl adekvátní slovní zásobu vzhledem k věku, s chutí komunikoval na úrovni slov, je bystrý, šikovný, jeho mluva je nesrozumitelná.

Druhé setkání se uskutečnilo 20. května. Pro tento den jsem si připravila kartičky s obrázky tupých a ostrých sykavek. Patric s radostí a vervou spolupracuje, napodobuje slyšené zvuky. Při opakování tupých sykavek má mluvidla v dobrém artikulačním postavení, zuby na sobě, rty mírně našpuleny, avšak hrot jazyka je při artikulaci umístěn vysoko a vzduch uniká po stranách. Jazyk mírně usměrnujeme nanukovým dřívkem zasunutým 1-2 cm do ústní dutiny a drženým mezi zuby v příčné poloze. Při artikulaci hlásky Ž se výsledný zvuk podobá spíše hlásce Í.

Patrikova realizace ostrých sykavek se velmi podobá artikulaci tupých sykavek. V tomto případě se jedná o přirozený jev, jelikož Patrikova artikulace je stále ve vývoji a výslovnost sykavek se pokládá za nejnáročnější souhru polohy jazyka, zubů a sluchové zpětné vazby. Konkrétním krátkým každodenním procvičováním je možnost aktivně stimulovat vývoj fonemického sluchu.

V rámci osvojování si zvukových rozdílů mezi sykavkami obou řad, jsem zařadila hru, při které má Patrik ukázat na obrázek dle toho, jaký zvuk uslyší. Sluchové rozlišování mu nečiní žádné problémy.

U Patrika je velmi příznivé, že se rád rozvíjí, baví ho veškeré řečové aktivity a je bystrý.

Na **třetím setkání** 17. července, jsem pozorovala úroveň vývoje jemné motoriky rukou prostřednictvím zařazování jednotlivých obrysů zvířat do

předurčených polí v knížce *Kreslím farmu*. Patrik je při vkládání správně pojmenovával a popisoval také další věci zobrazené na stránkách knížky. Umísťování obrázků mu nečinilo žádné problémy, poradil si také s vyjmutím všech zvířat. Patric má dobrou slovní zásobu, ale artikulace brání srozumitelnosti jeho projevu. Oproti tomu je velmi snaživý a bystrý, rád se věnuje aktivitám spojeným s prohlížením a pojmenovávání nových obrázků. Pokud Patric slova po někom opakuje, je jeho artikulace s ohledem na řečový vývoj správná, avšak komunikuje-li spontánně, srozumitelnost jeho projevu prudce klesá. Patrikova síla však spočívá v tom, že je vytrvalý, motivovaný a baví ho aktivity spojené s rozvojem řeči a artikulace. Obrázky si chce sám držet a postupně si ukazovat na aktuálně zmiňované.

Hlásku K při **čtvrtém setkání** 10. 9. 2015 jsme začali procvičovat na citoslovcích kačenky, kukačky, slepičky a kohouta. Patrik bezchybně ovládá hlásku K na úrovni slov i vět, užívá ji ve spontánní mluvě. Během pojmenovávání obrázků jsem si všimla, že na koncích slov s hláskou E (např. *kape, koupe, kope*), Patric vyslovuje samohlásku E nepřesně, zní spíše jako velmi otevřené E na hranici s výslovností hlásky A.

Fonologické rozlišování jsme procvičovali pomocí fonologických dvojic: „*koko*“ x „*toto*“, „*kuku*“ x „*tutu*“, „*kůň*“ x „*tůň*“, „*kráva*“ x „*tráva*“, „*zobák*“ x „*zobat*“, reprezentovaných obrázky. Nejprve si každý obrázek pojmenujeme a předvedeme si, jaký zvuk ho charakterizuje, poté má Patric za úkol ukázat na obrázek dle toho, který zvuk/slovo slyší. Tento úkol splnil výborně, bez sebemenší chyby.

Hlásku G Patrik ovládá ve slabikách a v jednoduchých slovech. Obtížnější slova (např. *Magda, tajga, gesto, gymnastika*) zvládá vzhledem k úrovni řečového vývoje nadprůměrně.

U Patrika si všímám, že má velké úspěchy v artikulaci díky intaktní zpětné sluchové vazbě. Jestliže opakuje po správném mluvním vzoru, vyslovuje dobře. Oproti tomu jeho spontánní mluva je málo srozumitelná.

Patric se na **páté setkání** a nové podněty vždy těší a páté setkání 12. listopadu, primárně věnované hlásce Š, není výjimkou. Při artikulaci samostatné hlásky Š, napodobováním citoslovce vlaku má Patric koutky úst příliš zaostřeny, mezi dva prsty mu mírně stisknu tváře, aby se rty více zaokrouhlily. Výsledný zvuk zní nyní lépe. Objevuje-li se uprostřed slova hláska Š v souhláskovém shluku, zdá se být Patric zmaten a přidává do takových slov hlásku T (např. „*taštka, muštka, lištka, myštka*“). A v určitých slovech ještě navíc zaměňuje hlásku T za hlásku K (např. *deštík* – „*dětkik*“, *vlaštovka* – „*vlaškofka*“, *šteká* – „*štkeká*“). Pokud je hláska Š uprostřed slova v otevřené slabice nebo na konci slova, Patric artikuluje hlásku Š správně.

Opět si všímám neurčité artikulace hlásky E na konci slov, podobá se více hlásce A (např. *šije* – „*šijá*“, *kaše* – „*kaša*“, *mašle* – „*mašla*“). Oproti tomu artikulační mechanismus hlásky L si osvojil ještě před prvním setkáním.

Patrik je snaživý, výrazně artikuluje každé slovo, jeho hlas je výrazný a přiměřeně hlasitý. Jako jediný ze čtyř dětí vždy zopakuje celou větu. Dovede se soustředit dlouho (kolem 20 min.). Jelikož ho logopedické aktivity baví, rád spolupracuje a ve chvíli, kdy pojmenuje všechny obrázky, vyžaduje další sérii.

Šesté setkání s Patrikem proběhlo 7. 1. 2016 a zaměřili jsme se na procvičování hlásek Č a Ž. Patric je velmi zvědavý, bystrý chlapec, který se na naše setkání vždy těší a ještě větší radost má z nového obrázkového materiálu. Sám si jej drží a ukazuje si na obrázky, které momentálně pojmenovává. Zvuková realizace samostatné hlásky Č již zpočátku naznačuje, že Patrikovi při její artikulaci uniká výdechový proud laterálně po obou stranách jazyka. Při zapojení hlásky Č do slov ale tento jev odezní, jelikož není kladen již takový důraz na artikulaci jedné hlásky, nýbrž na správné vyslovení slova jakožto celku. Patric, jehož spontánní mluva je mnohdy velmi nesrozumitelná, má ale dobře vyvinutý sluch, který mu umožňuje správně zopakovat předříkávaná slova. Hlásku Č na začátku slov artikuluje převážně korektně, s výjimkou slov jako je např. *čejka, čichá, činely, Čechy, oči*, atd. Zde tuto hlásku nahrazuje hláskou Š. Patric se v některých slovech dopouští záměny hlásky CH za hlásku H (např. *Čechy* – „*Šehy*“), v určitých slovech nahrazuje hlásku K hláskou CH (např. *čejka* – „*šejcha*“). Úspěšnost artikulace slov s hláskou Č

uprostřed je částečná, jelikož v polovině slov nahradil stěžejní hlásku tupou sykavkou Š. Všechna slova s hláskou Č na konci vyslovuje s hláskou Š na konci (např. „*míš, meš, kliš, biš, koláš*“). Z důvodu, že si vedl převážně velmi dobře, pokračovali jsme na slova, v nichž se hláska Č vyskytuje dvakrát. Patrikovi se povedlo úspěšně vyslovit dvě slova (*čepička, počítač*).

Díky velmi dobré zpětné sluchové vazbě má Patric výhodu, navzdory jeho nesrozumitelné spontánní mluvě opakovat správně slova podle řečového vzoru. Jako jediný z mého výzkumného šetření Patric opakuje celé věty, nejen klíčová slova, to svědčí mj. o dobře vyvinuté sluchové paměti.

Naše poslední, **sedmé setkání**, které proběhlo 3. března 2016, bylo primárně věnováno ostrým sykavkám. Artikulace samostatného zvuku hlásky S, Patrikovi nedělá žádné potíže, také při začleňování této hlásky na začátek a doprostřed slov ji artikuluje správně. Pokud je ale hláska S na konci slova, nahrazuje ji tupou sykavkou Š (např. „*leš, veš, loš*“). Velmi podobně je na tom artikulace hlásky C, kterou zvládá na začátku i uprostřed slov, na konci ji však často nahrazuje hláskou Š (např. „*kleš, zvoneš, paš*“). Na rozdíl od toho artikulaci znělé hlásky Z nezvládá. Napodobení zvuku mouchy „*zzz*“ napodobí jako „*ííí*“, na začátku slov se ozývá neznělá varianta této hlásky, tedy hláska S (např. „*sima, sip, sajíc*“). Uprostřed slov je nahrazována hláskou Ž (např. „*leže, veže, kažy, kloužat*“). Dokonce i některá složitější slova s dvěma ostrými sykavkami artikuluje adekvátně. Zajímavým zjištěním však bylo, že Patric již dokáže správně vyslovit také některá nejtěžší slova v této oblasti, slova, v nichž se vyskytuje diferenciacie tupých i ostrých sykavek (např. *cestička, vesnička, pšenice*). Nutné je však poznamenat, že dobře artikuluje ve chvílích, kdy opakuje daná slova po správném artikulačním vzoru, jeho spontánní mluva je spíše nesrozumitelná.

Správná artikulace hlásky L je osvojena ještě před naším prvním setkáním, začal ji artikulovat kolem 2 a půl let.

Patric moc dobře spolupracuje, udrží pozornost po celou požadovanou dobu a aktivity spojené s mluvením ho baví. Zasluhou matky, která s ním pravidelně několikrát do týdne procvičuje artikulaci jednotlivých konsonant, se Patric velmi

zlepšil. Nyní je hlavním cílem, aby se správná artikulace hlásek zautomatizovala a projevila se také ve spontánní mluvě.

Následující tabulka č. 3 vyplývá z dat získaných výzkumným šetřením a znázorňuje pokroky v řečovém vývoji a dalších zkoumaných oblastech u Patrika.

Tabulka 3 Vývoj řeči a dalších zkoumaných oblastí

<i>Patric</i>	sl. zásoba	artikulace	úroveň vyjadřování	pozornost	spolupráce	motivace
I. setkání 2,7 let	věci denní potřeby, osoby, zvířata, hračky, nadprůměrná k věku	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, KG, L	na úrovni slov, nesrozumitelná řeč, hypernazalita	dobře soustředěný	velmi dobrá	baví ho pojmenovávat obrázky
II. 2,9 let	věci denní potřeby, osoby, zvířata, hračky	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, H, CH, KG, L	na úrovni slov, nesrozumitelná řeč, hypernazalita	velmi dobrá pozornost, nenechá se rozptylovat	s radostí a nadšením spolupracuje	baví ho napodobovat zvuky zvířat
III. 2,11 let	věci, osoby, zvířata, hračky, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, H, CH, KG, L	dvouslovné věty, nesrozumitelná řeč	přiměřená	velmi dobrá, ochotně spolupracuje	rád si sám drží a pojmenovává obrázky
IV. 3,1 let	věci, osoby, zvířata, hračky, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, H, CH, KG, L, ŠŽ- nepřesně	dvouslovné věty, mluví o sobě ve 3. os. č. j.	dlouhodobě soustředěný (15 min.)	opakuje celé věty, pracuje s nadšením	zaujaly ho nové obrázky, zajímá se o ně
V. 3,3 let	věci, osoby, zvířata, hračky, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, H, CH, KG, L, ČŠŽ- nepřesně	trojslovné věty, artikuluje výrazně, ale nepřesně, přiměřeně hlasitý projev	soustředěný, zaujatý činností (20 min.)	nadprůměrná, zopakuje celá tvrzení	rád si obrázky drží sám a ukazuje na aktuálně zmiňované
VI. 3,5 let	věci, osoby, zvířata, hračky, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky – E zaměňuje za A, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, H, CH, KG, L, ČŠŽ	rozvitě věty, mluví o sobě ve 3. os. č. j., na všechny otázky odpovídá negativně, prosazuje se	koncentrovaný i v rušném prostředí	velmi dobrá, opakuje celé věty	zajímají ho nové obrázky, vyžaduje další
VII. 3,7 let	věci, osoby, zvířata, hračky, příd. jm., zájmena, slovesa	samohlásky – E zaměňuje za A, bilabiály, TDN, ŤDŇ, J, H, CH, KG, L, ČŠŽ, CSZ	rozvitě věty, schopen vést rozhovor, mluví o sobě ve 3. os. č. j.	soustředěný, zaujatý činností (20 min.)	ochotně spolupracuje, opakuje celá tvrzení	zaujatý novými obrázky, vyžaduje další

Shrnutí a pokroky v řečovém vývoji

Patrikova řeč, je již od počátku charakterizována zvýšenou nosovostí, hypernazalitou, která výrazně zabarvuje celý jeho komunikační projev. Celková srozumitelnost spontánního mluvního projevu se tímto snižuje. Pokud ale Patric po správném mluvním vzoru opakuje, je srozumitelnost dobrá. Oproti tomu Patrikova slovní zásoba je nadprůměrná vzhledem k věku a rychle se rozšiřuje, komunikuje na úrovni slov. S každým setkáním se rozvíjí jeho úroveň řečového projevu, jednoslovné věty přechází do dvouslovných, až hovoří ve větách rozvitých. Během našich setkání jsem shledala, že se Patrik o sobě vyjadřuje ve 3. os. č. j., doporučila členům rodiny, aby ho již opravovali. Ve spontánní mluvě se občas objeví dysgramatismus.

Patrik má velmi dobrý sluch a rozvinutou sluchovou paměť, mj. z tohoto důvodu srozumitelně opakuje po správném mluvním vzoru. Nepřesná artikulace mnoha hlásek se postupně upravuje, velkou zásluhu na tom má Patrikova matka, která s ním denně správné artikulační mechanismy procvičuje, aby docházelo k zautomatizování těchto mechanismů.

Přestože jsou Patrikovi teprve tři roky, dokáže se velmi dobře koncentrovat a soustředit na určenou činnost. Velkou výhodou je, že veškeré aktivity, týkající se rozvoje řeči, ho baví a vyhledává je, do každé takové aktivity se rád zapojuje.

Na základě nasbíraných dat mohu potvrdit, že pokud se s Patrikem provádí krátká cílená cvičení za použití atraktivních pomůcek, je schopen se soustředit a spolupracovat. Těmito cvičeními jsme mj. stimulovali osvojování tupých sykavek. Jak jsem zjistila, Patrik neovládá ostré sykavky, což částečně potvrzuje mé pracovní tvrzení, žádné dítě z výzkumného vzorku si neosvojí intaktní artikulaci ostrých sykavek s ohledem na věk dětí. Avšak vzhledem k výsledkům předešlých dvou případových studií se tato teze nepotvrdila. Intaktní artikulační mechanismus hlásky L byl osvojen ještě před začátkem programu.

Ze všech čtyř případových studií je u Patrika patrná největší koncentrace pozornosti. Motivací mu jsou obrázkové materiály a radost z vlastního řečového projevu. Patrik je velmi snaživý a bystrý chlapec.

4.5.4 Případová studie č. 4

Eliana se narodila v lednu roku 2013. Elianina matka je nyní ve věku 44 let, má střední vzdělání ve zdravotnickém oboru. Před mateřskou dovolenou pracovala jako sociální pracovníce v jednom zařízení. Nyní je stále ještě na mateřské.

Otcí Eliany je nyní 38 let, vystudoval střední odbornou školu v oboru výpočetní technika a pracuje jako programátor. V rodině není zjištěna žádná porucha řeči. Rodina je úplná.

Eliana se narodila, jak již bylo zmíněno, v lednu 2013, její porodní váha byla 4620 gramů a porodní délka 51 cm. Dle informací od matky proběhlo těhotenství bez jakýchkoli problémů, porod proběhl spontánně, bez komplikací. Eliana začala kolem 3. měsíce broukat, v 8. měsíci žvatlat a v 11 měsících řekla svá první smysluplná slova. Její první samostatné krůčky matka zaznamenala ve 13. měsíci. Žádná porucha sluchu ani zraku jí nebyla diagnostikována. Eliana neprodělala žádné z typických dětských nemocí, zřídka se u ní objeví nějaké nachlazení. Dosud nebyla hospitalizovaná v nemocnici. Mateřskou školu zatím nenavštěvuje, ale začne v září 2016.

Eliana je citlivá, temperamentní, bystrá, čilá, dominantní dívka. Ráda komunikuje se všemi a neznámé prostředí pro ni není překážkou. Je velmi přátelská, milá, vnímavá, tvořivá a dobrosrdečná. Občas je velmi neposlušná, tvrdohlavá a bojácná. Snad již od narození si oblíbila hudbu a vždy na ni reagovala pozitivně, má smysl pro rytmus a ráda tancuje a zpívá. Eliana má dobrou představivost a ráda si vymýšlí nejrůznější hry, ve kterých si vystačí sama. Nejvíce si oblíbila hudební pořad Hýbáňky, se kterým cvičí a zpívá. Také ráda pomáhá s domácími pracemi, vysává, vaří, peče, zametá. Venku si hraje s míčem, kreslí křídami, fouká do bublifuku a navazuje kontakty s ostatními dětmi, nejčastěji staršími. V zimě ráda jezdí na bobu, v létě na odrážedle. Jejími oblíbenými hračkami jsou panenky a plyšové hračky, dětské náradí, mazací tabule a obrázkové knížky.

Dle údajů rodičů nejsou zjištěny žádné skutečnosti, které by ovlivňovaly normální vývoj řeči. Žádné získané údaje nevylučují toto dítě z výzkumného šetření.

V březnu 2015 Eliana komunikuje na úrovni slov, pojmenuje jednoduché obrázky, zajisté s mnoha nepřesnostmi v artikulaci mnoha hlásek, ale je zřejmé, že daný pojem reprezentuje daný obrázek. Některé obrázky zvířat Eliana pojmenovává citoslovci. Její pasivní i aktivní slovní zásoba je přiměřená věku, artikulace je dobrá vzhledem k úrovni řečového vývoje, u některých slov však nesrozumitelná. Výslovnost jednotlivých slov značně prodlužuje, jako kdyby zpívala. Na první pohled je zřejmé, že řečový vývoj probíhá intaktně, Eliana komunikuje bez zábran. V případě, že ji činnost zaujme, je schopna delší pozornosti a soustředěnosti vzhledem k věku.

Jelikož mám možnost Elianu v jejím řečovém vývoji stimulovat pravidelně, s vyvozování tupých sykavek začínáme **21. května 2015**, pravidelně používáme hračky: *dřevěný vláček, umělou kočku a plyšového čmeláka*. Během hry s vláčkem Eliana napodobuje zvuk „š-š-š“ velmi dobře. Všimám si ale, že při přerušovaném zvuku „š-š-š“ hýbe dolní čelistí, přestože zuby při artikulaci této hlásky by měly zůstat na sobě, rty má mírně povytažené a jazyk ve vhodné poloze. Snažím se tedy kontrolovat pohyb dolní čelisti prsty umístěnými na temeni Elianiny hlavy a pod dolní čelistí. Jelikož cítím odpor oddalováním zubů od sebe, zapojím dřívko, které zasunu 1 – 2 cm do ústní dutiny a Eliana ho drží mezi zuby v příčné poloze při napodobování zvuku vláčku, aby nevypadlo.

Nanukové dřívko se stává vhodnou pomůckou při fixaci správného artikulačního postavení obou řad sykavek, jelikož se jedná o měkké dřevo, neklouže, na rozdíl od umělých předmětů, je to přírodní materiál a je hygienické, jelikož se po použití vyhodí a příště se použije nové.

Hlásku Č si Eliana začíná osvojovat častým voláním na kočku „č-č“. Vzhledem k dobré úrovni fonemického sluchu registruje jemný rozdíl mezi hláskami Č a Š, nepatrně je rozlišuje. Nejtěžší hláskou je pro ni hláska Ž, jelikož je to hláska znělá, nevydrží tak dlouho začleňovat hlas do její artikulace. Pokud si při tvoření hlásky Ž hrajeme s plyšovou včelou a demonstrujeme její let, při němž bzučí „žžž“, Eliana se ráda přidá.

Vzhledem k Elianinému věku a úrovni řečového vývoje je její výslovnost tupých sykavek nepřesná.

Na **třetím setkání** 18. července, jsme použili knížku *Kreslím farmu*, která se Elianě moc líbila a s radostí pojmenovávala zvířátka patřící do jednotlivých polí pro ně určených. Pozorováním metody vkládání se dá zjišťovat úroveň jemné motoriky ruky, jež je s ohledem na věk nadprůměrná. Vtlačování kartiček do míst, kam patří, zvládala sama, bez pomoci. Při zařazování kartiček jednotlivá zvířátka pojmenovávala a popisovala, co dalšího se vyskytovalo na stránkách knížky.

Pohyblivost jazyka je stěžejní pro správnou artikulaci hlásky L, proto je důležité hybnost jazyka podněcovat již v batolecím věku. Eliana se zatím snaží napodobit pouhé zdvižení jazyka za horní řezáky, na alveoly, toto umístění jazyka se jí prozatím nedaří.

Čtvrté sezení dne 9. 9. 2015 věnujeme hláskám K a G. Nejprve hlásku K motivujeme ze zvuků *kukačky, slepice a kohouta*. Postupujeme zařazováním hlásky na začátek slov, není nutné slova předříkávat, Eliana zvládne jednotlivé obrázky samostatně pojmenovat. Bezchybná výslovnost slov s hláskou K na konci je podpořena její správnou artikulací. Hlásku K ve slovech zvládá dobře, ale všímám si jiného neúspěchu. Eliana ve slovech, ani samostatně neovládá dvojhlásky AU, OU, místo nich vždy použije pouze samostatnou hlásku Ú (např. *pavouk* – „*pavúk*“, *koupe* – „*kúpe*“) ve slově *auto* nezazní dvojhláska, ale „*anto*“, pokud projevim zájem o procvičování těchto dvojhlásek, odmítá opakovat kupříkladu nařikání „*áú*“ či povzdech „*óú*“.

Při procvičování často odpovídá celou větou a své tvrzení doplňuje osobními poznámkami (např. „*já to umím říct, to jo*“).

Prostřednictvím obrázků jsem znázornila několik fonologických dvojic k procvičování sluchového rozlišování hlásek K a T. Toto reprezentují dvojice „*koko*“ x „*toto*“, „*kuku*“ x „*tutu*“, „*kůň*“ x „*tůň*“, „*kráva*“ x „*tráva*“, „*zobák*“ x „*zobat*“. Nejdříve dvojici obrázků pojmenujeme, popřípadě doplníme charakteristickým zvukem. Poté Eliana dostane za úkol, ukázat vždy na ten obrázek, podle zvuku či slova, který slyšela. Toto cvičení splnila bez jediné chyby, její fonemický sluch je na dobré úrovni. Navazujeme popisováním obrázku, v němž se vyskytuje mnoho objektů s hláskou K. Eliana dokáže obrázek popsat sama pod vedením, je schopna zopakovat jednoduchou větu.

Hlásku G motivujeme pomocí citoslovcí husy, dále pokračujeme přes jednoduchá slova s otevřenými slabikami a hláskou G na začátku, poté uprostřed. Tato hláska Elianě nečiní žádné artikulační problémy. Nejenže zopakuje slova jednoduchá, také artikulačně těžká slova jako např. *tajga*, *Magda* či *gong* vysloví správně. Slovo *gesto*, jelikož ho nezná, zaměňuje za slovo podobně znějící (*těsto*).

Při **pátém setkání** 14. listopadu, se primárně zaměřujeme na hlásku Š. Prvotní zvukovou realizaci hlásky procvičujeme napodobováním citoslovce vlaku („š-š-š“), ztišení („pššš“) a imitace odhánění („kššš“), toto Eliana umí výborně. Také začlenění hlásky Š na začátky slov je úspěšné. Jelikož Eliana ještě neovládá hlásku L, nahrazuje ji v každém slově jinak, v některých slovech je příslušný zvuk podobný hlásce J (např. *dělali* – „*dějaji*“) nebo hlásce V (např. *šála* – „*šáva*“, *škola* – „*škova*“) či hlásce H (např. *liška* – „*hyška*“). Eliana artikuluje hlásku Š v jakékoli pozici ve slově správně a také ji běžně užívá ve spontánní mluvě. Po časově delším procvičování (delším než 10 min.) se Eliana přestává soustředit, pohybuje se v nejrůznějších pozicích a neodpovídá na mé otázky.

Fonologické dvojice obrázků, jež se odlišují pouze jedinou hláskou ve slově, z nichž je jedna hláska Š (např. „*myčka*“ x „*myška*“, „*šumí*“ x „*čumí*“, „*koš*“ x „*kos*“, „*myška*“ x „*miska*“, „*šiška*“ x „*liška*“, „*míč*“ x „*myš*“). Nejdříve si obrázky pojmenujeme, poté Eliana ukáže na jeden z dvojice podle toho, jaké slovo slyší. V tomto úkolu udělala jednu chybu u dvojice „*šumí*“ x „*čumí*“, ale myslím si, že důvodem bylo zaujetí obrázkem, který znázorňoval slovo „*čumí*“. Všechny ostatní slyšela dobře, což svědčí o správném vývoji fonemického sluchu.

Dne 9. 1. 2016 při **šestém sezení** přichází na řadu hlásky Č a Ž. Nejprve procvičujeme hlásku Č, postupujeme od samostatného zvuku této hlásky, voláním na kočku „č-č“ a citoslovce kačenky „*káč káč*“, dále již tuto hlásku zařazujeme na začátky slov s otevřenými slabikami. Artikulaci hlásky Č na začátku slova zvládá úspěšně, avšak stále se objevuje nesprávná artikulace dvojhlásek (např. *čoud* – „*čód*“, *čouhá* – „*čůhá*“). Pokud procvičujeme dvojhlásky samostatně, a Eliana se patřičně soustředí, výsledek se dostaví, nicméně ve slovech, ani ve spontánní mluvě

tyto nežívá. Artikulaci hlásky Č uprostřed slova, na konci slova i v souhláskových shlučích Eliana dobře zvládá.

Při tomto procvičování nadále pozoruji vývoj artikulace hlásky L, u které stále ještě dochází k vývojové mogilálii, prozatímní vynechání hlásky, ke které dítě ještě v řečovém vývoji nedospělo (např. *čelo* – „*čeo*“) či paralálii, tedy prozatímní náhradě hlásky L za hlásku, kterou již v řečovém vývoji ovládá (Vondráčková, 2015). Eliana hlásku L nahrazuje v určitých slovech za hlásku J (např. *činely* – „*čineji*“, *čolek* – „*čojek*“) a v jiných slovech za hlásku V (např. „*děvaj*, *čokováda*“). U slov, v nichž se objevuje hlásky L na konci, Eliana produkuje neartikulovaný zvuk podobný temnému E.

Prvotní samostatná artikulace hlásky Ž pomocí napodobování citoslovce čmeláka je úspěšná. Ale ve chvíli, kdy přijdou na řadu slova, v nichž se hlásky Ž vyskytuje na začátku, Eliana tuto hlásku nahrazuje hláskou H (např. „*holík*, *hába*, *Haneta*, *helva*, *hutá*“). Uprostřed slov hlásku Ž nahrazuje hláskou J (např. „*jejek*, *lyže* – „*hyje*“, *noje*, *věje*“).

Úroveň spolupráce a pozornosti je při procvičování hlásky Č vysoká, Elianě se obrázky líbí a o těch, které ji zvláště zaujmou, si chce povídat. U následující hlásky Ž už se tolik nesoustředí, její pozornost osciluje mezi několika podněty. Reaguje ale na motivační intonaci mého hlasu a atraktivní obrázky ji upoutají. Klesající křivka koncentrace je samozřejmá také vzhledem k jejímu nízkému věku. Eliana disponuje širokou aktivní i pasivní slovní zásobou s ohledem na věk.

Naše společné **sedmé setkání** 4. března 2016 bylo primárně věnováno ostrým sykavkám CSZ. Produkce samostatného zvuku hada zní spíše jako „ššš“, při začleňování hlásky S na začátky, doprostřed či na konec slov, je produkována její tupá varianta, hlásky Š (např. „*šeno*, *šopka*, *šad*, *košteu* (*kostel*), *pašta*, *heš* (*les*), *autobuš*“). Artikulace samostatné hlásky C, při napodobování zvuku cvrčka „c-c-c“ Eliana produkuje „t-t-t“. Také na začátcích, uprostřed a na konci slov tuto hlásku nahrazuje hláskou T (např. „*tink*, *tuík* (*culík*), *titón* (*citrón*), *tena*, *petka*, *vejte*, *patky* (*packy*), *pat* (*pac*), *not* (*noc*), *věnet*“). Eliana při artikulaci samostatné hlásky Z, napodobováním citoslovce mouchy „zzz“ produkuje „žžž“. Hlásku Z v určitých

slovesch nahrazuje hláskou Š (např. *šuby, šáda*), v jiných slovesch ji nahrazuje hláskou H (např. „*hip, hima, Hemě, helenina*“).

Osvojování hlásky L je ve fázi dovednosti zvednout jazyk za horní řezáky, na alveoly, ale střídavý pohyb nahoru na alveoly a dolů za dolní zuby ještě osvojen není. I přes velmi pravidelné procvičování po celý rok, se hlásku L nepovedlo osvojit.

Elianina spolupráce je na velmi dobré úrovni, zajímá se o podrobnosti k daným obrázkům. Pokud ji činnost baví, dokáže se soustředit po celou požadovanou dobu.

Následující tabulka č. 4 vyplývá z dat získaných výzkumným šetřením a znázorňuje pokroky v řečovém vývoji a dalších zkoumaných oblastech u Eliany.

Tabulka 4 Vývoj řeči a dalších zkoumaných oblastí

<i>Eliana</i>	sl. zásoba	artikulace	úroveň vyjadřování	pozornost	spolupráce	motivace
I. setkání 2,2 let	věci denní potřeby, zvířata, pojmenuje základní obrázky, oblečení, užívá své spec. pojmy	samohlásky, bilabiály, DTN, ĎŤŇ, KG, VF, H	na úrovni slov, zařazuje onomatopoeie, projev je zřetelný, přiměřeně hlasitý	intenzivní, krátká (8 min.)	dobrá – zopakuje pojmy	zajímají ji nové obrázky
II. 2,4 let	věci denní potřeby, zvířata, osoby, oblečení	samohlásky, bilabiály, DTN, ĎŤŇ, KG, VF, H	na úrovni jednoslovných vět, výrazný projev, přiměřeně hlasitý	pozornost podmíněna potěšením z činnosti	aktivně napodobuje požadované	stimulace hlásek formou hry s hračkami
III. 2,6 let	věci, osoby, zvířata, oblečení	samohlásky, bilabiály, DTN, ĎŤŇ, KG, VF, H, J	dvojslovné věty, projev zřetelný	zaujata novou knihou, soustředí se déle (10 min.)	spolupracuje, pojmenuje všechny obrázky	líbí se jí knížka se zvířátky
IV. 2,8 let	věci, osoby, zvířata, oblečení, předložky	samohlásky, bilabiály, DTN, ĎŤŇ, KG, VF, H, CH nahrazuje Š, J	rozvinuté věty, komentuje obrázky, srozumitelná řeč	dlouhodobá pozornost (15 min.)	pojmenuje obrázky, opakuje celé věty	líbí se jí obrázky, zajímá se o jména a souvislosti spojené s postavami
V. 2,10 let	věci, osoby, zvířata, oblečení, předložky, spojky	samohlásky, bilabiály, DTN, ĎŤŇ, KG, VF, H, CH nahrazuje Š, J, Š	komunikuje v souvětích, komentuje obrázky	délka pozornosti podmíněna potěšením z činnosti (15 min.)	spolupracuje, ráda uvádí pojmy z obrázků do kontextu	obrázky jí zaujaly, chce znát jejich názvy
VI. 3 roky	věci, osoby, zvířata, oblečení, předložky, spojky, velmi dobrá sl. zásoba vzhledem k věku	samohlásky, bilabiály, DTN, ĎŤŇ, KG, VF, H, CH nahrazuje Š, J, Š, Č	komunikuje v souvětích, sděluje souvislosti s obrázky	pozornost osciluje mezi několika podněty	dobře spolupracuje	jednotlivé obrázky ji zajímají a chce je podrobněji popsat

VII. 3,2 let	věci, osoby, zvířata, oblečení, předložky, spojky, velmi dobrá sl. zásoba vzhledem k věku	samohlásky, bilabiály, DTN, ĎŤŇ, KG, VF, H, CH nahrazuje Š, J, ČŠŽ	dokáže vést rozhovor, sděluje asociace k obrázkům	nestálá	úroveň spolupráce je vysoká	poutá ji potřeba dozvědět se více o obrázcích
-------------------------------	---	--	--	---------	-----------------------------------	---

Shrnutí a pokroky v řečovém vývoji

Eliana při našem prvním setkání komunikovala na úrovni slov, zvládla pojmenovat připravené obrázky, její slovní zásoba byla přiměřená věku. Velký pokrok v oblasti rozšiřování slovní zásoby je patrný při každém setkání. Období, kdy Eliana komunikuje na úrovni slov a jednoslovných vět je poměrně dlouhé, až později začíná tvořit věty dvouslovné. Nejvýznamnější nedostatek vnímám v Elianině neschopnosti napodobit zdvih jazyka za horní řezáky, na alveoly. Tento mechanismus jsme pravidelně procvičovaly celý rok a ani v současné není zautomatizovaný. Využívaly jsme logopedické zrcadlo, nejrůznější pochutiny natřené na alveolách, jedlý papír, prst. Po roce pravidelné cílené stimulace, Eliana ve třech letech s jistotou nedokáže tento mechanismus napodobit. Také artikulace dvojhlasek se nedaří. Oproti tomu se velmi příznivě vyvíjela její úroveň vyjadřování. Již při třetím setkání hovoří ve dvouslovných větách, příště komunikuje na úrovni rozvitých vět. Svá tvrzení později doplňuje spojkami, tvoří souvětí. Elianin řečový projev je srozumitelný, přiměřeně hlasitý. K obrázkům, s nimiž pracujeme, sděluje souvislosti, zajímá se o jména postav a ráda je podrobně popisuje.

Její pozornost je od začátku přiměřená, avšak s ohledem na její nízký věk vždy záleží na jejím aktuálním psychickém rozpoložení. Většinou ochotně spolupracuje, těší se na nové podněty.

Na základě nasbíraných dat mohu potvrdit, že pokud se s Elianou provádí krátká cílená cvičení za použití atraktivních pomůcek, je schopna se soustředit a spolupracovat. Těmito cvičeními jsme zároveň docílily rychlejšího osvojování tupých sykavek. Jak jsem zjistila, Eliana neovládá ostré sykavky, což částečně potvrzuje mé pracovní tvrzení, žádné dítě z výzkumného vzorku si neosvojí intaktní artikulaci ostrých sykavek s ohledem na věk dětí. Avšak vzhledem k výsledkům předešlých dvou případových studií (Adam, Michal) se tato teze nepotvrdila.

Eliana jednoznačně vyniká ve srozumitelnosti projevu. Disponuje velkou aktivní i pasivní slovní zásobou. Dokáže tvořit souvětí. Elianina pozornost je dobrá, dokáže se soustředit delší dobu (15 min.), když se věnuje zajímavé činnosti.

4.6 Kvalitativní analýza výsledků případových studií

Na základě zkušeností s vedením programu pro rozvoj artikulace u dětí od dvou do tří let věku, lze doporučit tento typ realizace. Logopedická cvičení s dětmi ve věku od dvou do tří let by měla respektovat několik zásad, aby byla efektivní. Důležité je, aby cvičení byla krátká, dítě ve věku dvou až tří let se dokáže soustředit na jednu činnost relativně krátkodobě, i když tento aspekt je individuální. Především je vhodné dítěti logopedickou aktivitu přizpůsobit tak, aby ho bavila. Nejpřirozenějším učením je pro dítě učení formou hry, zde je ochotné se maximálně soustředit a věnovat mu dlouhodobou pozornost. Je příznivé, když se přímo do hry zapojí také rodič, který aktivitu nejen vede, ale je jejím aktivním účastníkem. Do hry je možné začlenit hračky, které se hodí ke stimulaci konkrétních hlásek, např.:

- kačenka – stimulace hlásky K („ká ká“)
- husa – stimulace hlásky G („ga ga“)
- vláček – stimulace hlásky Š („š-š-š“)
- kočka – stimulace hlásky Č („č-č“)
- čmelák – stimulace hlásky Ž („žžž“)
- had – stimulace hlásky S („sss“)
- cvrček/zvoneček – stimulace hlásky C („c-c-c“)
- moucha – stimulace hlásky Z („bzzz“, „zzz“)
- kůň – stimulace hlásky L (klape zdviženým jazykem na horním patře).

Když rodič, nebo kdokoli, kdo dítě stimuluje v artikulačním vývoji, poutavě napodobuje jednotlivé charakteristické zvuky, dítě to pravděpodobně zaujme. Kromě hraček můžeme do hry zařadit také poutavé barevné obrázky. Jestliže dítě umí intaktně vyslovit určitou hlásku izolovaně, lze pokročit na spojení stimulované hlásky s vokálem (slabika), zapojením hlásky na začátky, doprostřed a na konce slov.

Aby se program stal pro děti zajímavým, je vhodné zhotovit pomůcky, jež děti zaujmou. Příkladem může být obrázkový materiál, zaměřený na jednotlivé hlásky. Vypracovala jsem obrázkové listy k nejproblematičtějším hláskám (K, G, Č, Š, Ž, C, S, Z, L, R, Ř), z nichž některé jsem využívala ke zjišťování úrovně artikulačního vývoje dětí z výzkumného vzorku. Jednotlivé skupiny obrázků k dané hlásce jsou v materiálech uváděny v tomto pořadí; obrázek pro motivování hlasové produkce samostatné hlásky, klíčová hláska spojena s vokály ve slabiku a tvořící

slovo, daná hláska vyskytující se uprostřed slova, stimulovaná hláska vyskytující se na konci slova, obrázky ke slovům se souhláskovými shluky s touto hláskou, obrázky slov činností s touto hláskou. K určitým hláskám, při jejichž artikulaci dochází k častým fonologickým záměnám, jsou ještě doplněny fonologické dvojice k účelnějšímu osvojování správné artikulace těchto hlásek. Součástí každého materiálu k určité hlásce je min. 50 obrázků. Obrázky mají mj. rozvíjet slovní zásobu dítěte. Vybírala jsem obrázky z oblastí, které jsou typické pro dítě batolecího věku. Touto pomůckou jsem při pravidelných návštěvách motivovala jednotlivé děti k řečovému projevu, který frekventovaně obsahoval stimulovanou hlásku. Pro ukázkou připojuji do příloh obrázkový materiál k hláskám Č, Š, Ž, jež jsem používala nejfrekventovaněji.

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit základní artikulační dovednosti a jejich postupný vývoj u zkoumaného souboru dětí ve věku od 2 do 3 let věku. Na základě nasbíraných dat z výzkumného šetření byly stanoveny oblasti řečového vývoje, ve kterých proběhlo vyhodnocení, jsou to: slovní zásoba, artikulace a úroveň vyjadřování. Jedním z dílčích cílů bylo zjistit, zda lze s dětmi ve věku 2 až 3 roky účelně logopedicky pracovat a na jeho základě byly po dobu výzkumného šetření sledovány a vyhodnocovány oblasti: pozornost a spolupráce, motivace.

Následující tabulka č. 5 znázorňuje pokroky v řečovém vývoji a dalších oblastech, u všech čtyř dětí vybraných do výzkumného šetření.

Tabulka 5 Pokroky v řečovém vývoji u všech dětí

	Adam	Michal	Patric	Eliana
sl. zásoba	výrazný progres	dobrá úroveň již zpočátku, v průběhu setkávání se rozšiřuje	nadprůměrná sl. zásoba již zpočátku, v průběhu setkávání se rozšiřuje	dobrá úroveň již zpočátku, v průběhu setkávání se rychle rozšiřuje
artikulace	výrazný pokrok, navozena intaktní artikulace ČŠŽ, CS	výrazný rozvoj, navozena intaktní artikulace CSZ, L, ČŠ	výrazný rozvoj, ale nepřesná artikulace určitých hlásek-ČŠŽ, CSZ	výrazný rozvoj, navozena intaktní artikulace ČŠ, H
úroveň vyjadřování	výrazný progres od onomatopoií k rozvitým větám, řeč je převážně srozumitelná, projev stále tichý, nejistý	výrazný progres od slov k rozvitým větám, řeč je srozumitelná, občasné dysgramatismy, projev je jistý, přiměřený	stagnace projevu hypernazality v řeči, nesrozumitelná řeč, vyjadřuje se o sobě ve 3. os. č. j., vývoj od slov k rozvitým větám, projev je jistý	výrazný progres od onomatopoií k rozvitým větám, řeč je srozumitelná, projev jistý, přiměřený
pozornost a spolupráce	převažuje krátkodobá pozornost i spolupráce, při třech setkáních se aktivně věnuje činnosti dlouhodobě	výrazně převažuje dlouhodobá pozornost, převážně dobrá spolupráce, při dvou setkáních snížená (preference jiných podnětů)	při všech setkáních dlouhodobá a velmi aktivní spolupráce	výrazně převažuje dlouhodobá pozornost, podmíněna potěšením z činnosti, vždy aktivní spolupráce
motivace	nekonstantní, převažuje kladná motivace, na většinu setkání se těší	jednoznačně převažuje kladná motivace, vždy se těší na setkání, materiály ho zajímají	jednoznačně převažuje kladná motivace, zájem o materiály, logopedické aktivity ho baví	jednoznačně převažuje kladná motivace, zájem o materiály

Kvalitativní analýza výsledků ve stanovených oblastech

Slovní zásoba

Vzhledem k charakteru výzkumu nemohu hodnotit celkovou šíři slovní zásoby jednotlivých dětí, ale pouze slovní zásobu v oblastech, které jsem do výzkumu zařadila. Při tvoření materiálů jsem se držela těchto, pro dítě od dvou do tří let věku, klíčových oblastí: věci denní potřeby, osoby, zvířata, oblečení, jídlo, dopravní prostředky, aj.

V oblasti slovní zásoby lze u Adama pozorovat evidentní progres. Zatímco při zahájení programu užíval pouze onomatopoeie, v průběhu setkání se jeho slovní zásoba výrazně rozrůstá. To je patrné již při druhém setkání, slovní zásoba v oblasti věcí denní potřeby a zvířat je dobrá, avšak z komplexního hlediska je vzhledem k věku neadekvátní. Na konci programu ale Adam disponuje přiměřenou šíří slovní zásoby s ohledem na věk.

Michal má slovní zásobu na dobré úrovni již z počátku výzkumu. Při spontánním mluvním projevu nejsou zřetelné žádné lexikální nedostatky. Jeho slovní zásoba se v průběhu celého roku rapidně rozrůstá a na konci programu do své mluvy zařazuje slovesa, přídavná jména, zájmena i spojky. Je zajímavé, že ve svých třech letech dokáže pojmenovat čísla od 0 do 9.

S ohledem na Patrikův věk (2,5 roku), disponuje již při zahájení výzkumného šetření Patric nadprůměrnou slovní zásobou v oblastech: věci denní potřeby, osob, zvířat. V průběhu setkání se jeho slovní zásoba v klíčových oblastech významně rozšiřuje, což je patrné také z jeho spontánní řeči, do které mj. zařazuje slovesa, přídavná jména a spojky.

V oblasti slovní zásoby dochází u Eliany k velkému progresu, jelikož při zahájení programu užívá onomatopoeie či své specifické pojmy, kterými označuje různé objekty. V průběhu celého roku se její slovní zásoba prudce rozrůstá v oblastech věcí denní potřeby, osob, zvířat, oblečení, jídla, dopravních prostředků, aj. Na konci programu ve své mluvě rozmanitě užívá většinu slovních druhů, např. přídavná jména, zájmena, slovesa či příslovce.

Artikulace

Hlavním cílem výzkumného šetření bylo zjistit základní artikulační dovednosti a jejich postupný vývoj u zkoumaného souboru dětí ve věku od 2 do 3 let věku. Artikulace a její vývoj v období od dvou do tří let věku dětí, vybraných do mého výzkumného vzorku byl jeden z hlavních aspektů, které jsem zjišťovala. Pravidelná setkání se orientovala na stimulaci, podporu osvojování či procvičování určitých skupin hlásek.

U Adama je zřetelný výrazný pokrok v oblasti artikulace, jelikož v počátcích programu artikuluje pouze samohlásky, bilabiály a hlásky D, T, N. V průběhu setkávání si plynule osvojuje artikulaci dalších konsonant. Velký postup vnímám mezi třetím a čtvrtým setkáním, během něhož si osvojil artikulaci hlásek Ž, C, F. Je zajímavé, že artikulace hlásky V mu dělá stále potíže. Na konci programu je navozena intaktní artikulace bilabiál a hlásek DTN, ĎŤŇ, H, CH, KG, ČŠŽ, CS, F. V procesu osvojování je artikulace znělé hlásky Z, hlásky V a samozřejmě vibrant. Přestože jsem do programu často zařazovala stimulaci artikulačního mechanismu hlásky L, začínající pouhým zvedáním jazyka za horní řezáky, na alveoly, jeho realizace Adamem se nezdařila. Příčinu shledávám v tom, že Adam odmítá zdvih jazyka napodobovat jak po mně, tak po své matce.

Také Michal udělal od začátku našeho setkávání velký pokrok ve vývoji artikulace. Zpočátku artikuloval pouze samohlásky, bilabiály, TDN, ŤĎŇ, KG a J. Postupně si osvojuje artikulaci dalších konsonant. Nejvýraznější posun je vidět mezi druhým a třetím setkáním, jelikož si mezi nimi Michal osvojil artikulaci sykavek S, Z a Č. Obecně upřednostňuje artikulaci ostrých sykavek, kterými často nahrazuje tupé sykavky také ve spontánní mluvě. Během setkávání je pozorován postupný vývoj artikulace hlásky L. Nejdříve se Michal učí zvednout jazyk na správné místo za horní řezáky, později tento pohyb ovládá a střídá polohu jazyka nahoře za zuby a dole za zuby. Finální fáze je při tomto pohybu produkovat hlásku L a spojovat ji s vokály ve slabiku. Na konci artikulačního programu Michal tuto hlásku produkuje ve spontánní mluvě. Na konci programu je navozena intaktní artikulace bilabiál a hlásek TDN, ŤĎŇ, J, KG, H, CH, CSZ, ČŠ a L.

Patric udělal v artikulačním vývoji také velký pokrok, který je zřetelný zvláště při opakování slov po správném mluvním vzoru, již tolik ne ve spontánní mluvě. Na

počátku programu artikuloval samohlásky, bilabiály, TDN, ŤĎŇ, KG, J a také hlásku L. Nejzřetelnější posun v oblasti artikulace je vidět mezi třetím a čtvrtým setkáním, kdy si Patric osvojil artikulaci sykavek ŠŽ, která je však ve spontánní mluvě převážně nepřesná. Postupně si Patric osvojuje obě řady sykavek, ostré i tupé. Na konci programu je navozena intaktní artikulace bilabiál a hlásek TDN, ŤĎŇ, J, L, KG, H, CH, ČŠŽ a CSZ. Ve spontánní mluvě na konci slov s hláskou E, stále přetrvává záměna za hlásku A.

Eliana prošla výrazným pokrokem v oblasti artikulace, jelikož na začátku programu artikulovala pouze bilabiály a hlásky TDN, ŤĎŇ, KG, VF, H. U Eliany je patrné postupné osvojování jednotlivých hlásek. Ani po ukončení programu není osvojena správná artikulace hlásky CH, ta je stále nahrazována hláskou Š. I přes velkou snahu a velmi časté procvičování zdvihu jazyka za horní řezáky, na alveoly, není tento pohyb plně zautomatizován a z toho důvodu nebylo vhodné postupovat dále ke zvukové realizaci hlásky L. Tato hláska je stále nahrazována hláskou J, V či U nebo je úplně vynechávána. Eliana, si v průběhu programu postupně osvojovala správnou artikulaci tupých sykavek. Na konci programu je vyvozena intaktní artikulace bilabiál a hlásek TDN, ŤĎŇ, KG, VF, H, J, ČŠŽ.

Úroveň vyjadřování

Ve výzkumném šetření jsem také pozorovala postupný vývoj řečového vyjadřování. U každého dítěte z výzkumného vzorku lze pozorovat výrazné zlepšení úrovně řečového vyjadřování.

U Adama je pozorován markantní posun v oblasti vyjadřování, zatímco zpočátku komunikoval onomatopoiemi, při třetím setkání již na úrovni jednoslovných vět a na konci programu hovoří v rozvitých větách. Jeho projev je však konstantně tichý a nejistý. V jeho mluvě jsou patrné občasné dysgramatismy.

Michalovo vyjadřování v rámci programu prodělalo zajímavý vývoj, zatímco na počátku se Michal vyjadřoval na úrovni slov či jednoslovných vět, již při třetím setkání hovoří ve větách rozvitých. Na konci programu s ním lze vést rozhovor a s pomocí převypráví krátký příběh. Velmi rád si hovoří pro sebe, komentuje si činnosti, které dělá. Jeho projev je jistý a přiměřený situaci.

U Patrika je patrná stagnace projevu zvýšené nazality v mluvě, jež má výrazný dopad na nižší srozumitelnost jeho mluvy. Z počátku programu komunikoval na úrovni slov, ale už na třetím setkání na úrovni dvouslovných vět. Při ukončení programu se vyjadřuje v rozvitých větách, je schopen vést rozhovor. Přibližně od půli programu je zřejmé, že Patric o sobě hovoří ve 3. os. č. j. Jeho projev je konstantně jistý a přiměřený situaci.

V oblasti vyjadřování je u Eliany patrný výrazný progres, zatímco na začátku programu se vyjadřovala prostřednictvím onomatopoií, postupně prochází vyjadřovacími úrovněmi; slov, jednoslovných vět, dvojslovných vět k rozvitým větám, které v mluvě používá již ve dvou letech a osmi měsících. Nyní umí vést rozhovor a užívá souvětí. Její řeč je snadno srozumitelná a projev je jistý a přiměřený situaci.

Pozornost a spolupráce

Míra pozornosti a spolupráce v průběhu programu u dětí vybraných do mého výzkumného vzorku je jedním z hlavních aspektů, které jsem zjišťovala. Při pravidelných setkáních byly tyto dvě oblasti pozorovány.

Po celou dobu programu u Adama převažuje krátkodobá pozornost i spolupráce. Dostí závisí na jeho aktuálním psychickém rozpoložení. Při třech setkáních se aktivně věnuje činnosti, jež mu je určena. Na tato setkání se těší a raduje se z nových podnětů. U ostatních setkání je velmi náročné ho přijmout ke spolupráci, jelikož prohlížení a pojmenovávání jednotlivých obrázků rezolutně odmítá, odbíhá pryč a vymýšlí si jiné činnosti.

Po celou dobu programu u Michala výrazně převažuje dlouhodobá pozornost. Při setkáních se dlouhodobě soustředí na činnost, která je mu přidělena. Převažuje také dobrá spolupráce, avšak při dvou setkáních je snížena z důvodu preference jiných podnětů. Michal je schopen věnovat se činnosti, jež ho zaujme velmi dlouho, mnohdy se stalo, že vyžadoval ještě další materiály k procvičování.

Patric jednoznačně při všech setkáních v rámci programu velmi dobře spolupracuje. Jeho přístup k připravené činnosti je vždy kladný a aktivní. Při všech setkáních je také jeho pozornost dlouhodobá a jeví velký zájem o prohlížení

a pojmenovávání obrázků v připravených materiálech. Patric je schopen věnovat se činnosti, jež ho baví, velmi dlouho.

Po celou dobu programu u Eliany výrazně převažuje dlouhodobá pozornost. Eliana spolupracuje dle toho, jestli je v dané činnosti úspěšná, dle jejích výsledků. Její pozornost je podmíněna potěšením z činnosti. Eliana spolupracuje vždy aktivně, avšak pod podmínkou, že činnost má pro ni nějaký smysl, přínos (např. se naučí nová slova, dozví se nové informace).

Motivace

Při ročním výzkumu byly také pozorovány změny charakteru motivace u jednotlivých dětí v průběhu celého programu. Charakter motivace se při každém setkání měnil a u takto malých dětí byl dosti nevyzpytatelný.

Právě Adamova motivace byla po celou dobu realizace programu nekonstantní. Dopředu se nedařilo odhadnout, jak bude na jednotlivá setkání reagovat a jestli bude spolupracovat. Výjimkou se stala dvě setkání, na která se těšil. Ale naprostá většina setkání probíhala podle následujícího schématu, počáteční motivace byla negativní, předkládanou činnost vyhodnotil jako povinnost a odmítal ji konat. Po chvíli vybízení a přesvědčování začal činnosti věnovat pozornost, pojmenovával obrázky, komunikoval se mnou. Když ale přišel na řadu prvek, který nechtěl dělat (např. napodobování citoslovcí či zdvihu jazyka), ztratil zájem o celou činnost. I přes tento fakt ale bylo možné získat potřebné informace ke zpracování případové studie, avšak mnohdy to bylo náročné.

U Michala po celou dobu programu jednoznačně převažuje kladná motivace. Michal je motivován potřebou a radostí z poznávání nových podnětů. Při každém setkání se těší na nové obrázky, často je také samostatně pojmenovává. Aktivitu vnímá jako hru a velmi rád sděluje souvislosti s obrázky, jež ho upoutaly. Na dvou setkáních zprvu dával přednost jiné své činnosti, ale po chvíli ho obrázkové materiály upoutaly a spolupracoval.

Po celou dobu realizace programu je Patric při všech setkáních velmi kladně motivován. Veškeré logopedické aktivity a činnosti, při kterých komunikuje, prohlíží a pojmenovává obrázky, ho baví. Jeho motivace je konstantně kladná a stává se jí

poznávání stále nových obrázků. Patric je samostatný a vyžaduje samostatné držení materiálů a postupné ukazování na jednotlivé obrázky.

Při realizaci programu u Eliany po celou dobu převažuje kladná motivace. Má potřebu poznávat nové podněty a pokaždé se raduje z obrázkových materiálů. Již na počátku ji motivuje prohlížení a pojmenovávání stále nových obrázků. Logopedické aktivity vnímá jako hru, jež ji baví a zajímá se o informace související s obrázky. Elianina motivace závisí na jejích úspěších vyplývajících v průběhu aktivity, pokud Elianě činnost jde a je podpořena chválou, uspokojuje jí to.

Závěr

Bakalářská práce se zabývala problematikou vývoje řeči a základních artikulačních dovedností u dětí od dvou do tří let věku. Jejím cílem bylo přinést odpověď na otázku, zda lze s takto malými dětmi cíleně a efektivně logopedicky pracovat. A také přiblížit jedinečnost řečového vývoje jednotlivých dětí.

V rámci teoretické části byly zmíněny poznatky o primární, sekundární a terciální logopedické prevenci, byla popsána její realizace v mateřské škole a byly vymezeny zásady logopedické péče v oblasti logopedické prevence. Pozornost byla také věnována oblastem psychomotorického vývoje dítěte v batolecím období. Jednalo se o oblast motorických dovedností, poznávacích procesů, emočního vývoje a socializace. Další samostatná kapitola se zaměřovala na ontogenezi řeči a obsahovala také komparativní zpracování současných klasifikací vývoje dětské řeči.

Součástí praktické části bylo kvalitativní výzkumné šetření realizované formou případových studií, které se zaměřovalo na podrobný popis vývoje základních artikulačních dovedností u zkoumaného souboru čtyř dětí ve věku od dvou do tří let. Data z šetření též umožnila zjistit, zda lze s takto malými dětmi cíleně a efektivně logopedicky pracovat.

Z výzkumného šetření vyplynulo, že vývoj řeči je u každého dítěte individuální, ale jednotlivé etapy a určité aspekty řečového vývoje dětí se neliší. Rovněž bylo zjištěno, že s takto malými dětmi lze cíleně a efektivně logopedicky pracovat za předpokladu, že logopedická aktivita jim je náležitě přizpůsobena a je realizována formou hry. Cílenými pravidelnými krátkými cvičeními a za užití atraktivních pomůcek si děti ze zkoumaného souboru osvojily artikulaci tupých sykavek, což potvrdilo mé pracovní výzkumné tvrzení. Tři děti z výzkumného vzorku si osvojily intaktní artikulaci ostrých sykavek, čímž se mé pracovní výzkumné tvrzení nepotvrdilo. Potvrdilo se však poslední tvrzení, jelikož si dvě děti z výzkumného vzorku osvojily intaktní artikulační mechanismus hlásky L. Cíle práce se podařilo naplnit.

Přestože v rámci výzkumného šetření docházelo k intaktnímu řečovému vývoji, neměla by se problematika logopedické prevence podceňovat a měla by jí být

věnována větší pozornost, jelikož je efektivnější artikulačním poruchám předcházet, nežli je následně řešit.

Použitá literatura

BENDOVÁ, Petra. *Dítě s narušenou komunikační schopností ve škole*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-3853-6.

BENDOVÁ, Petra. *Logopedická prevence: metodicko-didaktický materiál*. Vydání první. Ilustrace Barbora Křístková, Petra Řezníčková. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. ISBN 978-80-7435-421-2.

GAVORA, Peter. *Úvod do pedagogického výzkumu*. Brno: Paido, 2000. Edice pedagogické literatury. ISBN 80-85931-79-6.

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2005. ISBN 80-7367-040-2.

HORŇÁKOVÁ, Katarína, Svetlana KAPALKOVÁ a Marína MIKULAJOVÁ. *Jak mluvit s dětmi: od narození do tří let*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2009. Rádcí pro rodiče a vychovatele. ISBN 978-80-7367-612-4.

CHRÁSKA, Miroslav. *Metody pedagogického výzkumu: základy kvantitativního výzkumu*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2007. Pedagogika (Grada). ISBN 978-80-247-1369-4.

KAPALKOVÁ, S. 2009. Vývin reči. In: KEREKRÉTIOVÁ, Aurélie. *Základy logopedie*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009. ISBN 978-80-223-2574-5.

KIEDROŇOVÁ, Eva. *Rozvíjej se, děťátko--: moderní poznatky o významu správné stimulace kojence v souladu s jeho psychomotorickou vyspělostí*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2010. Šťastné dítě (Grada). ISBN 978-80-247-3744-7.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Kapitoly z logopedie*. Brno: Paido, 1997. ISBN 80-85931-41-9.

KLENKOVÁ, Jiřina. *Logopedie: narušení komunikační schopnosti, logopedická prevence, logopedická intervence v ČR, příklady z praxe*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2006. Pedagogika (Grada). ISBN 80-247-1110-9.

KUTÁLKOVÁ, Dana. *Logopedická prevence: průvodce vývojem dětské řeči*. Vyd. 1. Praha: Portál, 1996. Speciální pedagogika (Portál). ISBN 80-7178-115-0.

LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.

LECHTA, Viktor. *Diagnostika narušené komunikační schopnosti*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003, 360 s. ISBN 80-7178-801-5.

LECHTA, Viktor. *Metody logopedické intervence*. In: ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-546-6.

LECHTA, Viktor. *Symptomatické poruchy řeči u dětí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-572-5.

LIPNICKÁ, Milena. *Logopedická prevence v mateřské škole*. Vyd. 1. Ilustrace Patricie Koubská. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0381-0.

MAŇÁK, Josef, Vlastimil ŠVEC a Štefan ŠVEC (eds.). *Slovník pedagogické metodologie*. 1. vyd. Brno: Paido - edice pedagogické literatury, 2005. Pedagogický výzkum v teorii a praxi, sv. 3. ISBN 80-7315-102-2.

MATĚJČEK, Zdeněk. *Praxe dětského psychologického poradenství*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1991. ISBN 80-04-24526-9.

NEUBAUER, Karel. *Artikulace a fonologické rozlišování hlásek: jak předcházet rozvoji odchylek výslovnosti u dětí*. 1. vyd. Havlíčkův Brod: Tobiáš, 2011. ISBN 978-80-7311-118-2.

OSTATNÍKOVÁ, D. Základné poznatky anatómie a fyziologie rečovej komunikácie. In: KEREKRÉTIÓVÁ, Aurélie. *Základy logopédie*. 1. vyd. Bratislava: Univerzita Komenského, 2009. ISBN 978-80-223-2574-5.

PEUTELSCHMIEDOVÁ, K. Logopedická péče v mateřských školách. In *Informatorium 3-8*, č. 2/2006. ISSN 1210-7506.

PERUTKOVÁ, Jiřina a Olga SVOBODOVÁ. *Logopedie v praxi: obrázkový pracovní sešit*. 1. vyd. Praha: Septima, 1995.

PIAGET, Jean a Bärbel INHELDER. *Psychologie dítěte*. 1. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1970. Knižnice psychologické literatury.

PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Vyd. 1. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3603-7.

STUHLÍKOVÁ, Iva. *Základy psychologie emocí*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-553-9.

ŠKODOVÁ, Eva a Ivan JEDLIČKA. *Klinická logopedie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-340-6.

ŠTĚPÁN, Josef a Petr PETRÁŠ. *Logopedie v praxi: metodická příručka*. 1. vyd. Praha: Septima, 1995. ISBN 80-85801-61-2.

ŠVARŤÍČEK, Roman a Klára ŠEĐOVÁ. *Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-313-0.

THOROVÁ, Kateřina. *Vývojová psychologie: proměny lidské psychiky od početí po smrt*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2015. ISBN 978-80-262-0714-6.

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie: dětství a dospívání*. Vyd. 2., dopl. a přeprac. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

VITÁSKOVÁ, Kateřina a Alžběta PEUTELSCHMIEDOVÁ. *Logopedie*. 1. vyd. V Olomouci: Univerzita Palackého, 2005. ISBN 80-244-1088-5.

VITÁSKOVÁ, Kateřina. *Fylogeneze a ontogeneze řeči*. 1. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2013. ISBN 978-80-244-3717-0.

VONDRÁČKOVÁ, Barbora. *Ústní sdělení*. (2015-02-26).

Seznam a původ obrázků

Obrázkový materiál k hlásce Č

Obrázek „č-č“ <http://www.i-creative.cz/2012/02/19/omalovanky-kocky/>

Obrázek „kač kač“ http://www.onlineomalovanky.cz/omalov%C3%A1nka-kachna-v-jeze%C5%99e_10810.html

Obrázek čaj <http://www.omalovanka.com/kresleni-online-jidlo.html>

Obrázek čas <http://www.i-creative.cz/2012/02/26/poznavani-hodin/>

Obrázek čáp <http://www.i-creative.cz/2012/03/14/capi-omalovanky/>

Obrázek čau <http://www.detskeomalovanky.cz/200/medved-mava/>

Obrázek čáry http://ucitel.spsbv.cz/kovarik/pog/4_4_4.htm

Obrázek čaroděj <http://market1-1.webnode.cz/album/carodejnice-a-halloween/carodejnice-u-kotle-jpg/>

Obrázek čakry <http://www.navrat-ke-zdravi.com/modules/news/article.php?storyid=99>

Obrázek čolek <http://www.i-creative.cz/2012/03/04/zviratka-zijici-u-vody/>

Obrázek čoud http://www.onlineomalovanky.cz/omalov%C3%A1nka-chata-v-oblasti-s-kom%C3%ADnem-kou%C5%99en%C3%AD_3291.html

Obrázek čokoláda <https://www.dobre-napady.sk/omalovanky/category/109-jedlo>

Obrázek čouhá <http://www.mimibazar.cz/foto.php?id=76099695&tab=2>

Obrázek čuník <http://www.i-creative.cz/2012/02/29/prase-prasatka-obrazky/>

Obrázek čumák <http://www.i-creative.cz/2012/03/06/psi-pejsc-i-omalovanky/>

Obrázek čutá http://www.omalovanky-zde.cz/novinky_omalovanky_2011_02_13.php

Obrázek čuchá <http://www.belgicak.cz/news/metodika-stopovani/>

Obrázek čumil <http://www.viajandopor.com/5-cosas-gratis-que-hacer-en-bratislava-eslovaquia/>

Obrázek čelo <http://www.onlineomalovanky.cz/Omalov%C3%A1nky-tv%C3%A1%C5%99e-obli%C4%8Deje.html>

Obrázek Čechy

http://wiki.rvp.cz/Kabinet/Mapy/Mapa_%C4%8CR/Slep%C3%A9_mapy_%C4%8CR

Obrázek čenich <http://www.i-creative.cz/2012/03/06/psi-pejsc-i-omalovanky/>

Obrázek čejka <http://zoolla.webgarden.cz/rubriky/ptaci/dlouhokridli>

Obrázek čelenka <http://www.omalovanky.eu/g182.Holka+++omalov%E1nka.html>

Obrázek Číňan <http://www.predskolaci.cz/tag/cinan>

Obrázek činka <http://www.onlineomalovanky.cz/Omalov%C3%A1nky-sportov%C3%AD-vybaven%C3%AD.html>

Obrázek čihá <http://www.omalovanky365.cz/tag/omalovanky-top-a-jerry>

Obrázek čichá <http://desene-de-colorat.e-povesti.ro/planse-natura/primavara>

Obrázek činely <http://free-illustrations.gatag.net/tag/%E3%82%B7%E3%83%B3%E3%83%90%E3%83%AB?ssort= reaction buttons 2 -pm&mdir=desc>

Obrázek oči <http://kosmeticketrendy.cz/jak-na-liceni-podle-tvaru-oci/>

Obrázek pečeně <http://kolorowanki.joe.pl/malowanki-smakowity-pieczony-kurczak,jedzenie>

Obrázek kočí <http://migrimorioescolar.blogspot.cz/2014/08/mini-proyecto-de-la-feria-de-abril.html>

Obrázek domeček <http://www.superomalovanky.cz/omalovanky.php?id=720>

Obrázek kečup <http://cz.depositphotos.com/14919043/stock-illustration-ketchup-cartoon.html>

Obrázek váleček http://www.onlineomalovanky.cz/omalov%C3%A1nka-v%C3%A1le%C4%8Dek-va%C5%99en%C3%AD_3221.html

Obrázek pavučina <http://cn.depositphotos.com/49301075/stock-illustration-spider-web-art-illustration.html>

Obrázek počítadlo <http://www.predskolaci.cz/moje-hracky/11593>

Obrázek míč <http://omalovanky.luksoft.cz/sport/mic-A5.php>

Obrázek meč http://www.onlineomalovanky.cz/omalov%C3%A1nka-me%C4%8D-zbra%C5%88-s-oboustrann%C4%9B_12353.html

Obrázek klíč <http://obrazky.superia.cz/nastroje/klic.php>

Obrázek bič <http://www.solarinovinky.cz/?home/2014090403/fiasco-bic-na-solarni-barony-selhal#.VuBtJo-cHIU>

Obrázek koláč <http://www.i-creative.cz/2008/10/31/omalovanky-zdrava-a-nezdrava-vyziva/>

Obrázek pláč <http://www.onlineomalovanky.cz/Omalov%C3%A1nky-%C5%A0moulov%C3%A9.html>

Obrázek kolotoč <http://www.i-creative.cz/2013/09/10/pout-omalovanky/>

Obrázek ovečka <http://www.i-creative.cz/2009/03/09/velikonocni-beranci-ovecky-a-jehnatka-k-vytisknuti/>

Obrázek člověk <http://wiki.rvp.cz/Kabinet/0.0.0.Kliparty/Postavy>

Obrázek kočka <http://www.i-creative.cz/2012/02/19/omalovanky-kocky/>

Obrázek babička <http://www.hugolescargot.com/coloriages/heros-de-contes-de-fees/>

Obrázek člun http://www.onlineomalovanky.cz/omalov%C3%A1nka-mlad%C3%BD-mu%C5%BE-nafukovac%C3%AD-%C4%8Dlun_1907.html

Obrázek vajíčka <http://omalovanky.luksoft.cz/jidlo/vajicka-A4.php>

Obrázek tučňák <http://www.i-creative.cz/2012/02/19/tucnaci-omalovanky/>

Obrázek houpačka <http://www.predskolaci.cz/hrajeme-si-venku/7805>

Obrázek čumí <http://www.alamy.com/stock-photo/wondered.html>

Obrázek čichá <http://desene-de-colorat.e-povesti.ro/planse-natura/primavara>

Obrázek čte <http://knihy-petdeti.blog.cz/en/1105>

Obrázek peče <http://www.i-creative.cz/2013/12/12/vanocni-omalovanky/>

Obrázek točí <https://irachelfunroom.wordpress.com/irachel-coloring-pages/>

Obrázek teče http://www.rscjitalia.it/cms/index.php?option=com_content&view=article&id=761:echi-da-villa-peschiera&catid=42&Itemid=86

Obrázek pláč <http://www.onlineomalovanky.cz/Omalov%C3%A1nky-%C5%A0moulov%C3%A9.html>

Obrázek klečí <http://playing-field.ru/coloring/%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%81%D0%BA%D0%B0-%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%B8/>

Obrázek očička <http://kosmeticketrendy.cz/jak-na-liceni-podle-tvaru-oci/>

Obrázek čočka <http://www.labuznik.cz/ingredience/cocka/>

Obrázek čepička <http://www.omalovanky.biz/obleceni-omalovanky.html>

Obrázek kočička <http://www.mszator.cz/pro-deti.html>

Obrázek počítač <http://www.malypablo.cz/omalovanky/veci-a-nastroje/pocitace/183-stolni-pocitac>

Obrázek čumáček <http://www.i-creative.cz/2012/03/06/psi-pejsc-i-omalovanky/>

Obrázek čmeláček <http://www.i-creative.cz/2012/03/05/vcely-vosy-cmelaci/>

Obrázkový materiál k hlásce Š

Obrázek vláček <http://veiculos.colorir.com/comboios/melhor-avaliados/>

Obrázek „pšš“ <http://allpix.club/pages/q/quiet-clipart-black-and-white/>

Obrázek „kšš“ <http://www.pintarcolorear.org/gallina-para-colorear/>

Obrázek šála <https://www.pinterest.com/pin/436075176395956219/>

Obrázek šaty <https://www.pinterest.com/pin/473370610809525471/>

Obrázek šálek <http://all-free-download.com/free-vector/tea-cup-clip-art.html>

Obrázek šachy <http://listden.com/top-10-fun-games-you-can-play-when-with-friends/>

Obrázek šátek <http://www.supermamina.cz/omalovanky/ferda-mravenec/>

Obrázek šakal <http://colors.hdwallpaperhdpictures.in/2015/06/1111/>

Obrázek šok http://cnx.org/contents/Mi_KXChw@1/Making-a-simple-electric-switc

Obrázek šotek <http://www.how-to-draw-funny-cartoons.com/elf-cartoon.html>

Obrázek šosy http://www.rozhlednastudenec.cz/povesti/studený_vodník.pdf

Obrázek šofér <http://www.hakkindabilginedir2016.com/usta-ve-iyi-bir-sofor-olmanin-yollari-nelerdir-1161.aspx>

Obrázek šohaj <http://www.hradiste.cz/INDEX.PHP?AA=8&BB=12&ID=A>

Obrázek šupiny <http://www.drawingteachers.com/how-to-draw-a-cartoon-fish.html>

Obrázek šumák <http://www.shutterstock.com/s/effervescent+tablet/search.html>

Obrázek šunka

<http://ru.123rf.com/%D0%92%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%8B/baked.html>

Obrázek šek <http://www.zorro.cz/darkovy-sek.html>

Obrázek šedá <http://www.polakmodel.com/cs/vyrobky/main/0/Patinovaci-barvy.html>

Obrázek šéf <http://www.eshop.bqtrade.sk/product/farebne-nalepky-na-stenu-nastvany-sef-2502/>

Obrázek šerif <http://cz.depositphotos.com/2056717/stock-photo-sheriff-cowboy-with-shotgun.html>

Obrázek šerík <http://chytrasova.blog.cz/galerie/omalovanky/kvetiny/dalsi-kvetiny/obrazek/81124959>

Obrázek šev <http://patchworkodlucky.webnode.cz/tipy-a-rady-ode-mne/olemovani-deky/>

Obrázek šití <http://www.fotosearch.com/CSP960/k9600828/>

Obrázek šípy <http://www.lovecky-obchod.cz/sip-dreveny-65cm/>

Obrázek šípek http://sdeleni.idnes.cz/foto.aspx?foto1=BAR45ac00_sipek.jpg

Obrázek myš <http://www.clipartpanda.com/categories/computer-mouse-clipart-black-and-white>

Obrázek koš <http://cvctrebisov.webnode.sk/>

Obrázek tuš <http://www.sevt.cz/produkt/koh-i-noor-tus-cerna-20-g-41081500/?CategoryExternalID=1373>

Obrázek veš https://sq.wikipedia.org/wiki/Pediculus_capitis

Obrázek pleš <http://www.foroelcruce.net/t56404-premio-de-mejor-forero-de-el-cruce-2013-2-fase-grupo-c>

Obrázek uši <http://escaleparoletravail.wix.com/escale#!page2/cjg9>

Obrázek košile <http://printablecolouringpages.co.uk/?s=attractive+man>

Obrázek kuše <http://recedingrules.blogspot.cz/2014/05/public-domain-weapon-images.html>

Obrázek kaše <http://forkids.timdvadva.net/web/Kids4Africa/cinnost5>

Obrázek chýše <http://cz.clipart.me/premium-parks-outdoor/illustration-of-straw-hut-and-surfing-board-in-beach-view-11973>

Obrázek nůše <http://mstajer.blog.cz/1005>

Obrázek ušák http://www.omalovanky-zde.cz/grafomotorika_psani_z_zajic.php

Obrázek škola <http://www.globalni-cteni.cz/clanek/skola-hracky/>

Obrázek šnek <http://www.i-creative.cz/2012/03/04/hlemyzd-snek-omalovanka/>

Obrázek mušle <http://www.i-creative.cz/page/122/>

Obrázek štika <http://www.shutterstock.com/pic-114255058/stock-vector-the-figure-shows-a-pike-fish.html>

Obrázek štěně <https://www.pinterest.com/pin/111604896988966032/>

Obrázek liška <http://www.celysvet.cz/omalovanka?c=182>

Obrázek deštník <http://www.malypablo.sk/omalovanky/veci-a-nastroje/150-dazdnik>

Obrázek beruška <http://www.predskolaci.cz/zviratka/6788>

Obrázek taška <http://profesiones.dibujos.net/carteros/>

Obrázek myška <http://www.clipartpanda.com/categories/computer-mouse-clipart-black-and-white>

Obrázek myčka

http://wiki.rvp.cz/Kabinet/0.0.0.Kliparty/Obydl%C3%AD/D%C5%AFm_a_jeho_vybaven%C3%AD

Obrázek šumák <http://www.shutterstock.com/s/effervescent+tablet/search.html>

Obrázek čumák http://cz.clipartlogo.com/premium/detail/vector-cartoon-illustration-of_73211188.html

Obrázek koš <http://www.imagui.com/a/imagenes-animadas-de-una-papelera-para-colorear-cpeaoKExx>

Obrázek kos https://www.geocaching.com/geocache/GC32WXG_ptaci-zpev?guid=35707e04-8ef5-49bd-901b-79e440c40b2f

Obrázek myška <http://www.clipartpanda.com/categories/computer-mouse-clipart-black-and-white>

Obrázek miska

<http://wiki.rvp.cz/Kabinet/0.0.0.Kliparty/Kuchy%C5%88/N%C3%A1dob%C3%AD>

Obrázek šiška <http://cz.clipartlogo.com/free/conifer.html>

Obrázek liška <http://www.celysvet.cz/omalovanka?c=182>

Obrázek myš <http://www.clipartpanda.com/categories/computer-mouse-clipart-black-and-white>

Obrázek míč <http://cz.clipartlogo.com/free/animated-soccer.html>

Obrázkový materiál k hlásce Ž

Obrázek žalud <http://www.i-creative.cz/2012/09/15/zaludy-omalovanky/>

Obrázek žába <http://vector-magz.com/animals/frog-clipart-item-2/>

Obrázek Žaneta <http://www.predskolaci.cz/znacky-pro-deti-do-skolky/11927>

Obrázek žák http://www.shskladno.cz/?page_id=334

Obrázek želva <http://zelvy-vodni.blog.cz/0807/kreslene-zelvy>

Obrázek ženich <http://sondrasink.blogspot.cz/2010/04/another-custom-drawing-and-alice-in.html>

Obrázek žena http://www.canstockphoto.fr/illustration/business-woman.html#file_view.php?id=19296649

Obrázek želé <http://www.desert.sk/ovocne-zele-s-bilym-vinem.htm>

Obrázek žito <http://www.svet-potravin.cz/clanek.aspx?id=1688>

Obrázek židle <http://www.predskolaci.cz/malujeme-cislice/7382>

Obrázek žirafa <http://cs.stealthsettings.com/girafa-e-joi.html>

Obrázek žid http://cz.clipartlogo.com/premium/detail/the-wandering-jew-painting-by_90213289.html

Obrázek žihadlo <http://pnovskysrsni.webnode.cz/products/pnovicky-srsni/>

Obrázek Žofka <http://www.predskolaci.cz/znacky-pro-deti-do-skolky/11927>

Obrázek žolík <http://pegitboard.com/sandy/the-joker-biden>

Obrázek žok <http://gopixdatabase.com/sack+of+grain+clipart>

Obrázek žokej <http://www.dibucolor.com/galerias-dibujos-de-caballos>

Obrázek župan <http://www.i-creative.cz/2009/03/01/omalovanky-obleceni-k-vytisknuti/>

Obrázek „žuch“ <http://jenx.jex.cz/menu/simsnovi/houmr>

Obrázek žula <http://www.topstein.com/katalog/stavebni-kamen/dlazebni-kostky-a-patniky/>

Obrázek žužu <http://www.webareal.cz/e-cigarko/eshop/6-1-Vlastni-michani/21-3-Ostatni-12ml/5/208-ZU-ZU>

Obrázek kožich http://web2.mendelu.cz/af_291_projekty2/vseo/print.php?page=181&typ=html

Obrázek louže <http://www.predskolaci.cz/tag/destnik>

Obrázek nože http://worldartsme.com/cartoon-knife-clipart.html#gal_post_71464_cartoon-knife-clipart-1.jpg

Obrázek věže http://worldartsme.com/tower-clipart.html#gal_post_78860_tower-clipart-1.jpg

Obrázek lyžuje <http://www.predskolaci.cz/zimni-hry-2/8376>

Obrázek ježek <http://doskolky.blog.cz/>

Obrázek bažant <http://www.petr-nesvadba.com/ilustrace/>

Obrázek kuželky http://www.onlineomalovanky.cz/omalov%C3%A1nka-bowling_10358.html

Obrázek lyže http://www.onlineomalovanky.cz/omalov%C3%A1nka-ly%C5%BEE-a-ly%C5%BEa%C5%99sk%C3%A9-h%C5%AFIky_12420.html

Obrázek kůže <http://www.plastickachirurgie.info/tumescetni-liposukce>

Obrázek muži <http://cz.clipartlogo.com/free/wedding-bride-groom-glasses.html>

Obrázek muži <http://worldartsme.com/businessman/?order=views>

Obrázek žralok http://cz.clipartlogo.com/image/white-shark-clip-art_381203.html

Obrázek pružina <http://www.abclinuxu.cz/clanky/navody/gimp-v-prikladech-11-semafor-pro-chodce-spirala-pruzina>

Obrázek lžička <http://www.tescoma.cz/stolovani/pribory/classic/391423-cajova-lzicka-classic-6-ks>

Obrázek žlutá <http://news.photoalbum-db.com/cat.php?id=23>

Obrázek žebřík <http://www.klubprodetslunicko.estranky.cz/clanky/kreslime-s-detmi.html>

Obrázek koblížek <http://hdimagelib.com/donut+clipart>

Obrázek loupežník <http://www.infocentrum-turnov.cz/cs/za-povestmi-ceskeho-raje/12-povesti-z-ceskeho-raje/o-drabovne.html>

Obrázek žvýkačky http://necyklopedie.wikia.com/wiki/%C5%BDv%C3%BDka%C4%8Dka_co_neztr%C3%A1c%C3%AD_chu%C5%A5

Obrázek žloutek <http://www.receptnazdravi.cz/clanky/cim-nahradit-vejce/>

Obrázek žehlička <http://program.autiste.cz/seznameni/?term=zehlicka>

Obrázek žluva <http://mujweb.cz/moppimprlata/casopis/poznavacka/02-03/zluna.htm>

Obrázek ostružiny <http://www.ecigareta-shop.cz/atmos-lab-ovocne/1428-atmos-lab-ostruzina-aroma-10ml.html>

Obrázek žampiony <http://www.beskyd.cz/vyrobek/199-zampiony-cele.html>

Obrázek žlutásek <http://www.bobrik.cz/art.php/art/96>

Obrázek mažoretka <https://stockfresh.com/royalty-free-stock-photos/majorette>

Obrázek žába http://www.vytvarne-namety.cz/index.php?option=com_content&view=article&id=96:zabak&catid=102:zivocichove&Itemid=470

Obrázek bába <http://wiki.rvp.cz/Kabinet/0.0.0.Kliparty/Lid%C3%A9>

Obrázek čapka <http://www.clipartpanda.com/categories/hat-clip-art-black-and-white>

Obrázek žabka

http://wiki.rvp.cz/Kabinet/0.0.0.Kliparty/Z/Vodn%C3%AD_%C5%BEivo%C4%8Di chov%C3%A9

Obrázek ženich <http://sondrasink.blogspot.cz/2010/04/another-custom-drawing-and-alice-in.html>

Obrázek čenich http://cz.clipartlogo.com/premium/detail/vector-cartoon-illustration-of_73211188.html

Obrázek žebra <http://fyzioterapeut-praha.eu/blok-zeber>

Obrázek zebra <http://kidspedia.hdwallpaperhdpictures.in/zebra-clipart-black-and-white-2160/9143/>

Obrázek žok http://etc.usf.edu/clipart/44400/44487/44487_sack.htm

Obrázek šok <http://www.illustrationsof.com/1047880-royalty-free-shocked-clipart-illustration>

Obrázek věžák <http://www.shutterstock.com/pic-102131722/stock-vector-block-of-flats-in-cartoon-style-hand-drawing-sketch-vector-illustration.html>

Obrázek věšák <http://www.vectors4all.net/free-vectors-download/hat+stand>

Obrázek váží <http://www.easyfreeclipart.com/measuring-mass-clipart.html>

Obrázek vázy <http://www.clipartbest.com/vase-clipart-black-and-white>

Obrázek žula <http://www.topstein.com/katalog/stavebni-kamen/dlazebni-kostky-a-patniky/>

Obrázek zula <http://printablecolouringpages.co.uk/?s=putting+shoes+on>

Obrázek žije <http://haninsvet.blogspot.cz/>

Obrázek šije http://classroomclipart.com/clipart/page-9/Clipart/Black_and_White_Clipart/Home.htm

Obrázek Zito! <http://www.gograph.com/stock-illustration/screaming-man.html>

Obrázek žito <http://www.svet-potravin.cz/clanek.aspx?id=1688>

Obrázek líže <http://cz.azimage.com/illustrations/black-and-white-cartoon-illustration-of-cute-boy-with-big-lollipop-for-coloring-book-2561293>

Obrázek líce <http://www.clipartpanda.com/categories/hair-clip-art-free-download>

Obrázek pláč <https://svethomeopatie.cz/cs/662-omalovanky>

Obrázek pláž http://cz.clipartlogo.com/premium/detail/seascape-drawing-with-palm_79064803.html

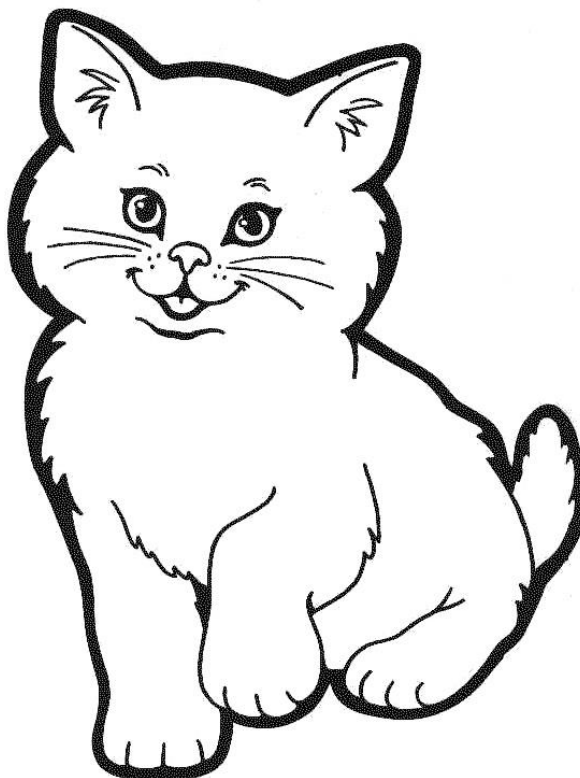
Seznam příloh

Příloha A: Obrazový materiál k hlásce Č

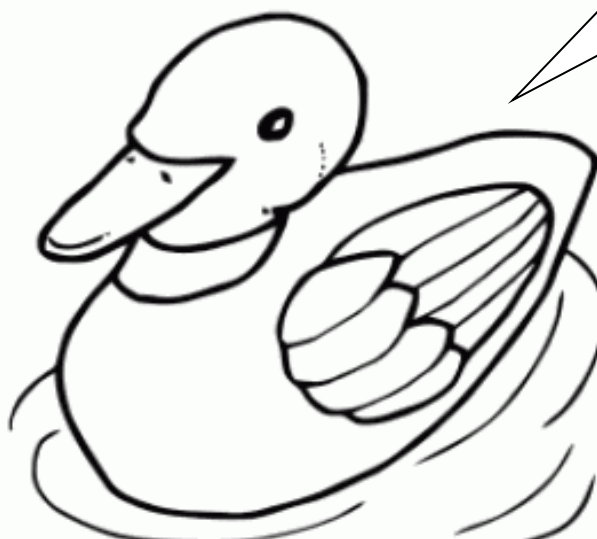
Příloha B: Obrazový materiál k hlásce Š

Příloha C: Obrazový materiál k hlásce Ž

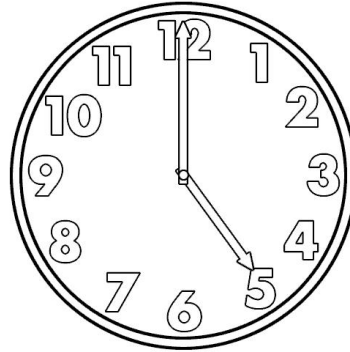
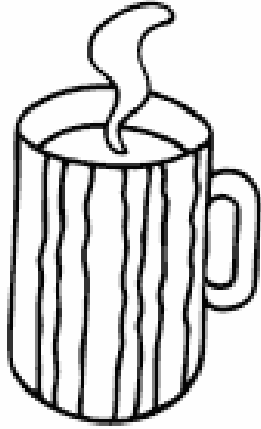
č č č č č

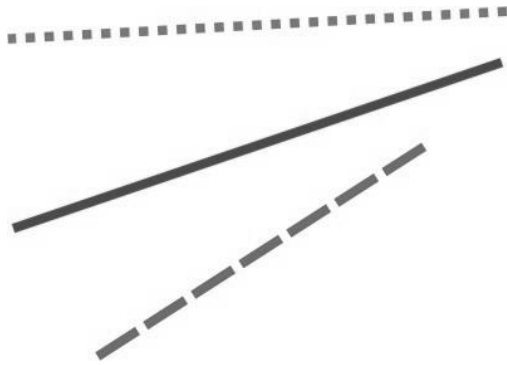
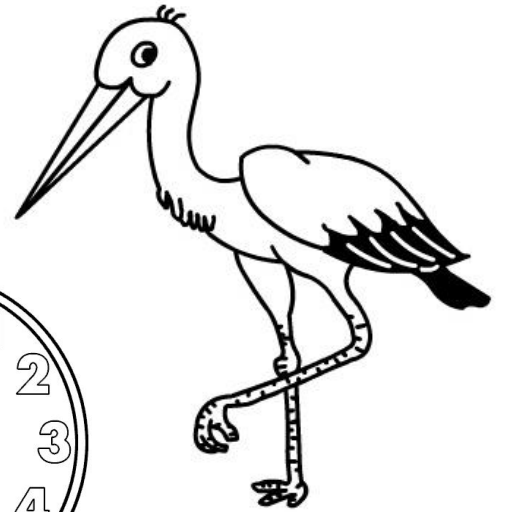
Kač, kač, kač

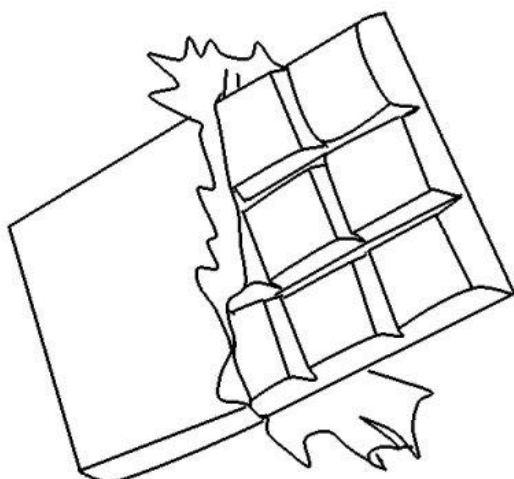
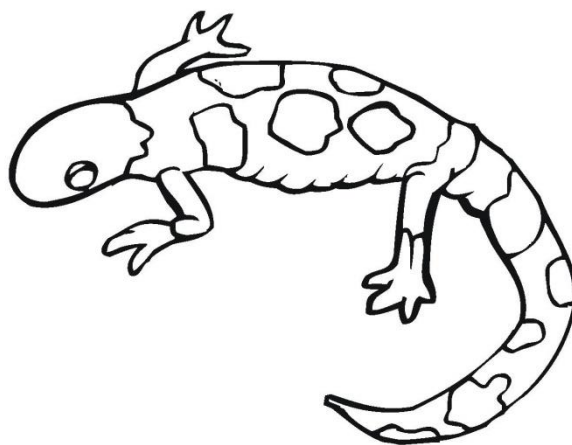
ČA

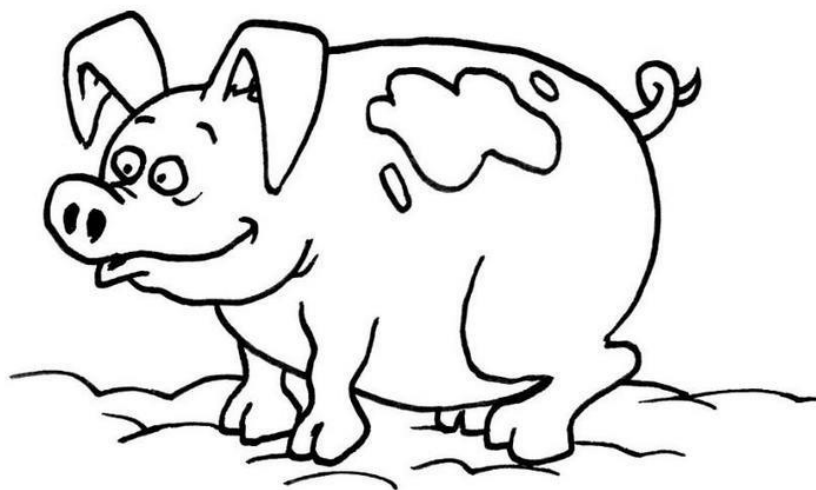
5:00

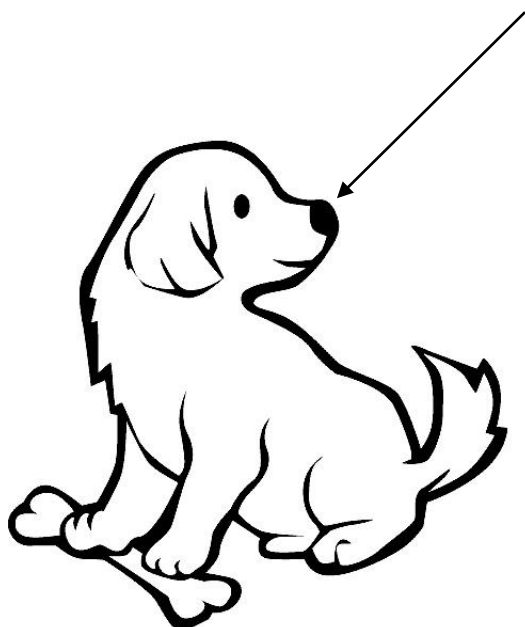
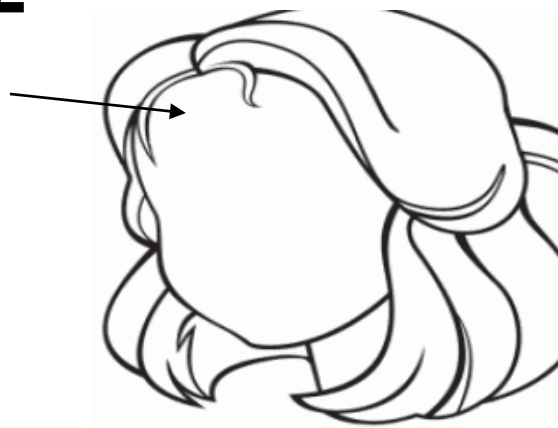
čo

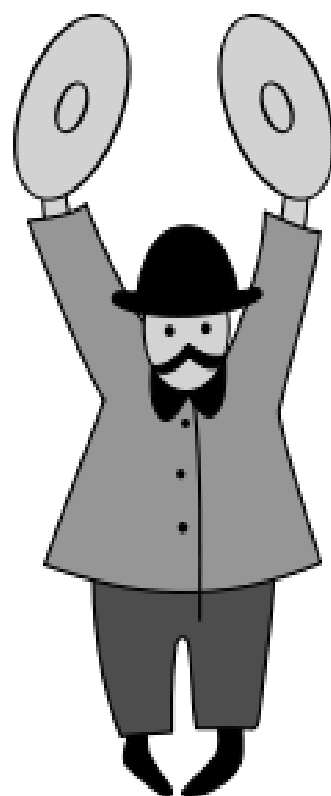
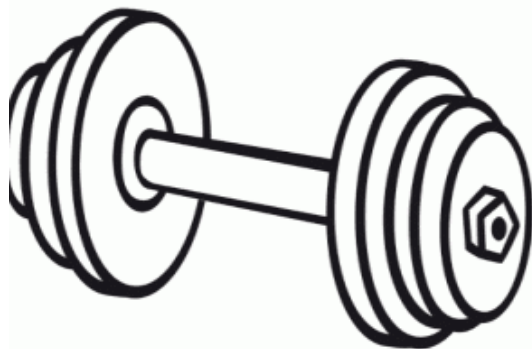
ČU

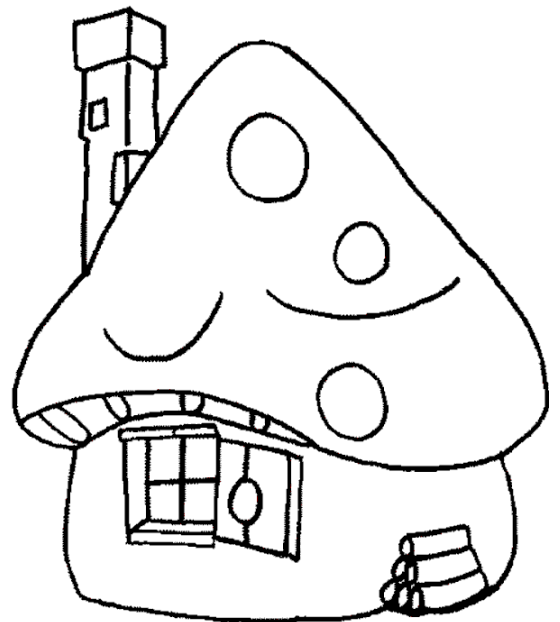
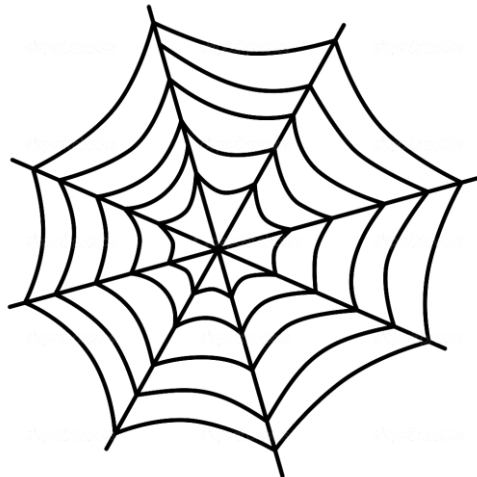
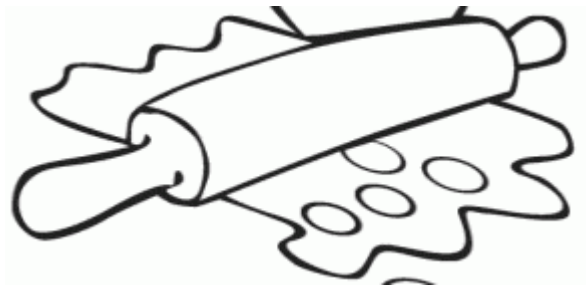
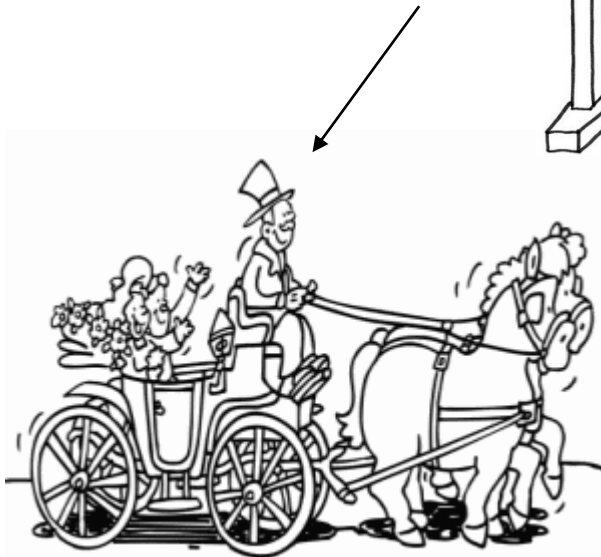
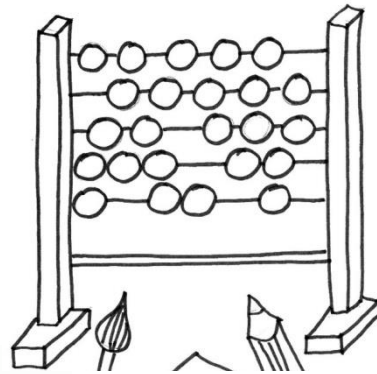
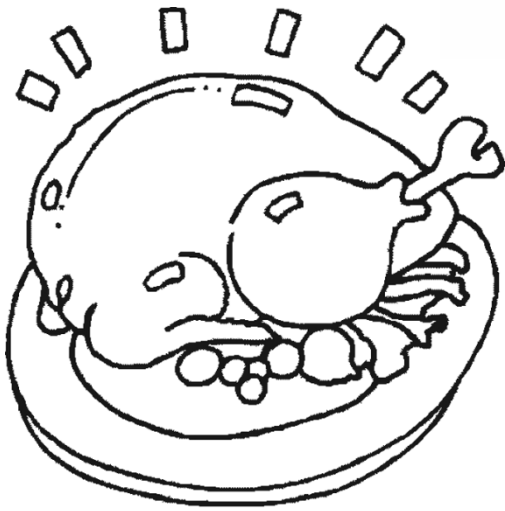
ČE

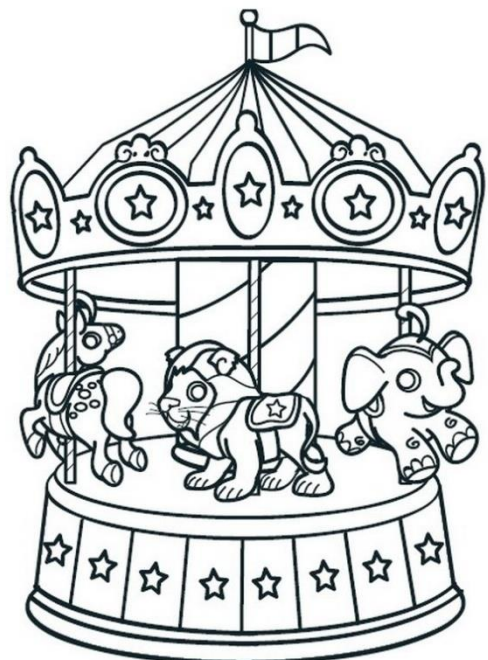
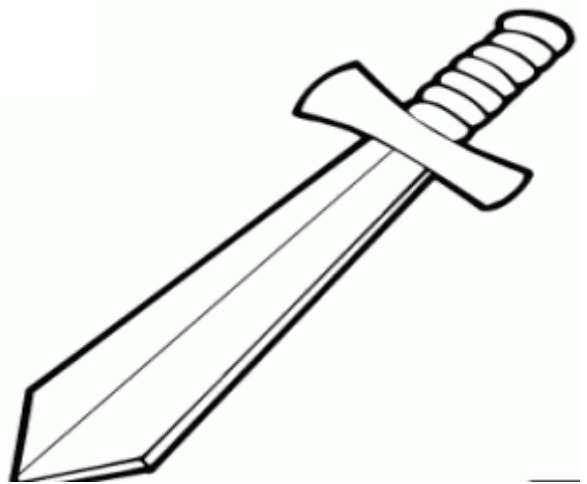
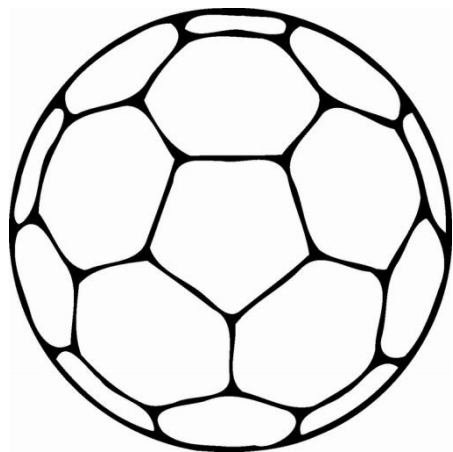
ČI

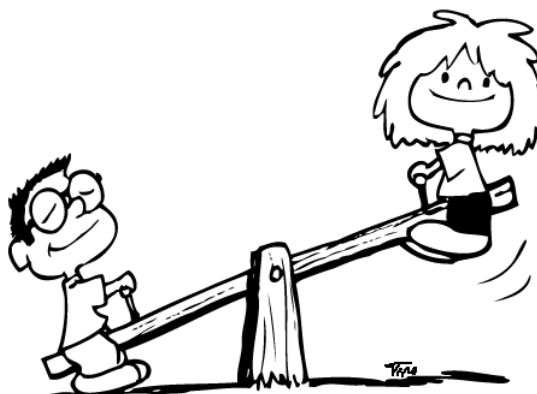
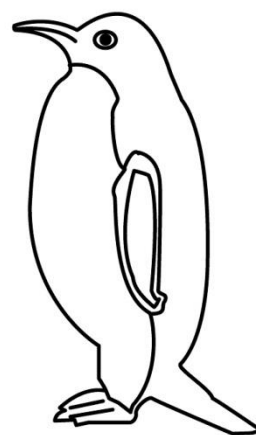
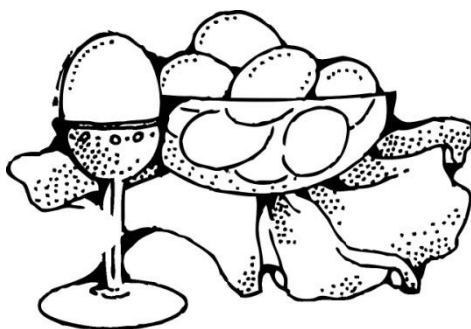
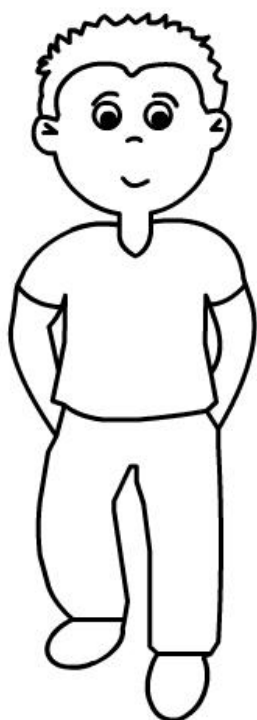
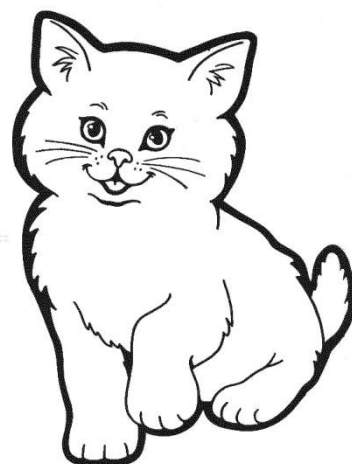
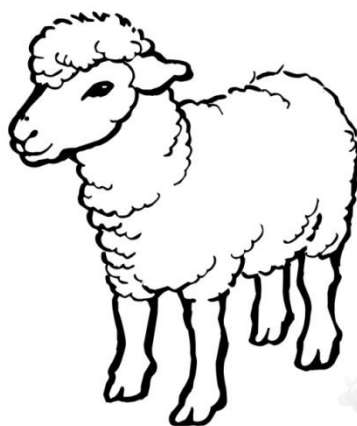
Č uprostřed

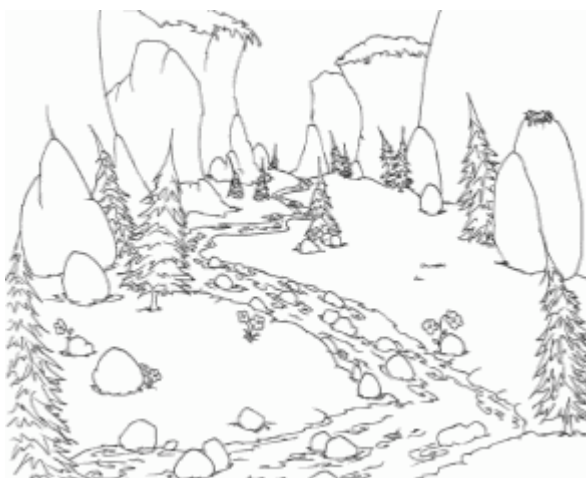
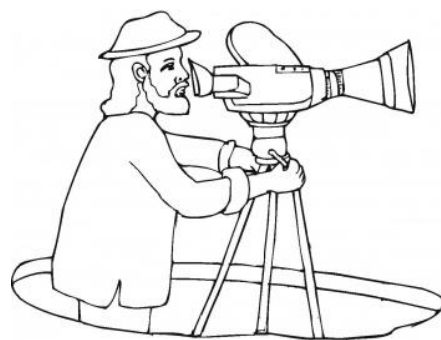
Č na konci

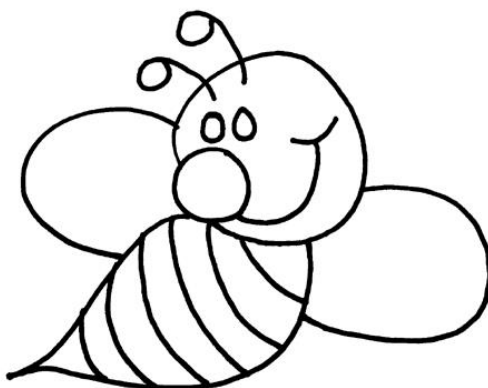
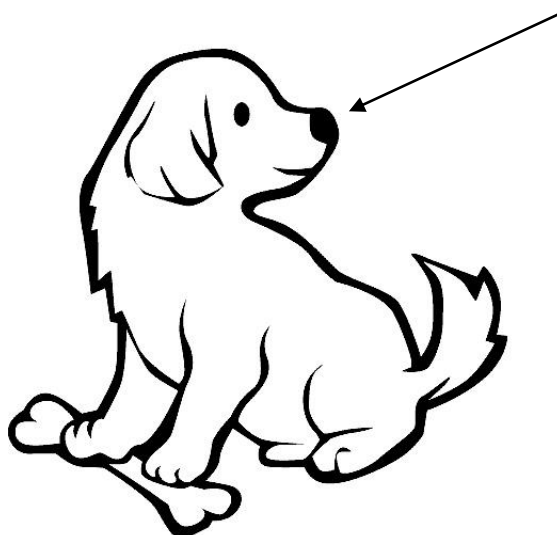
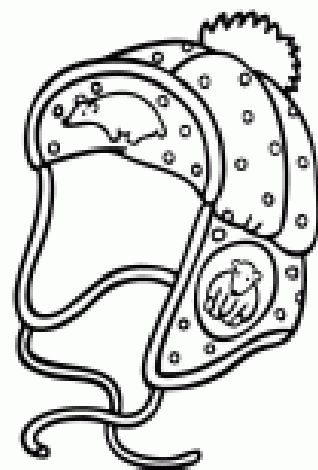
Č - shluky

Č - činnosti

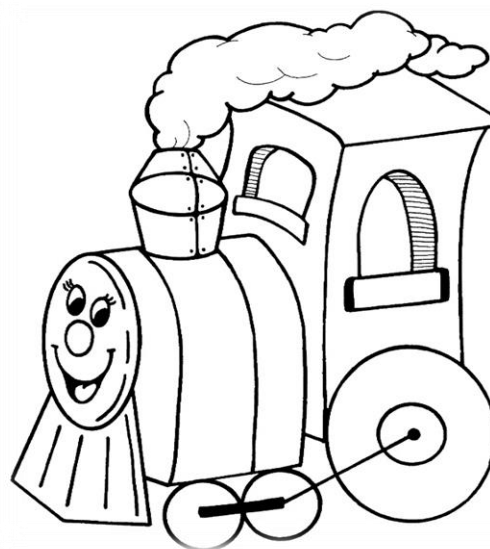

Č – vícekrát ve slově

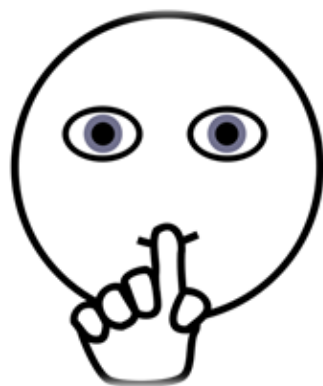
Příloha B: Obrázkový materiál k hlásce Š

ššš – ššš – ššš

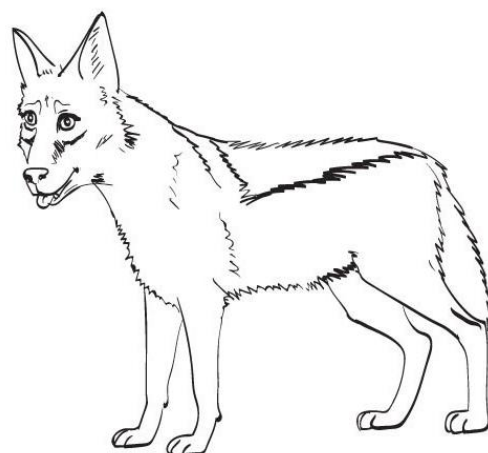
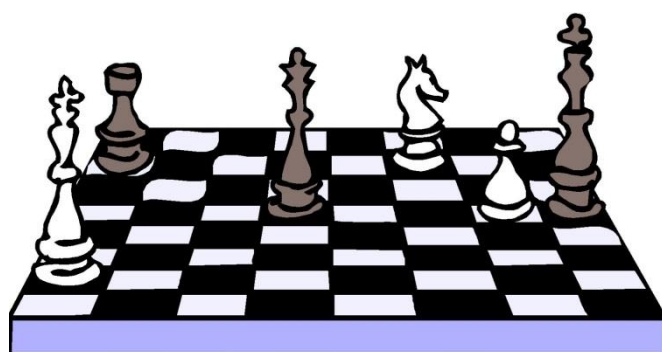
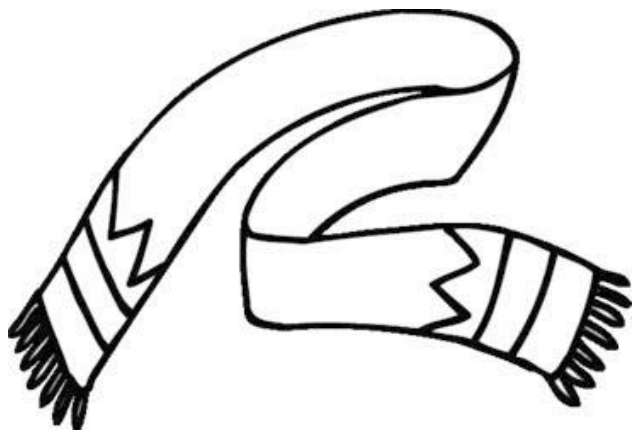

Pšššššš!

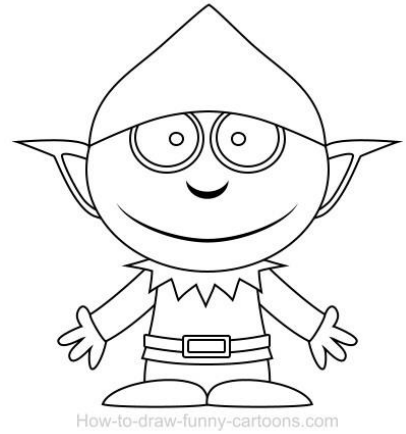
Kšššššš!

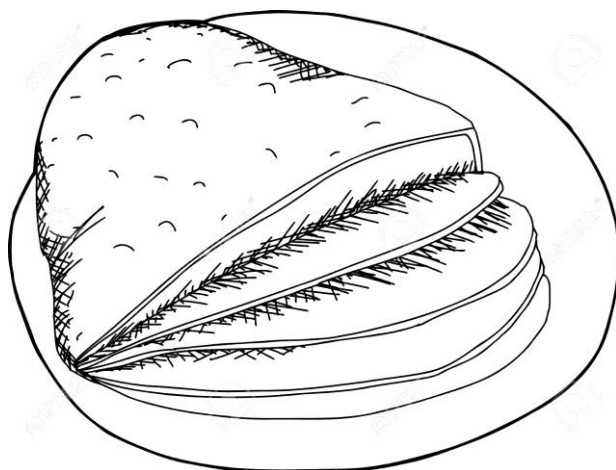
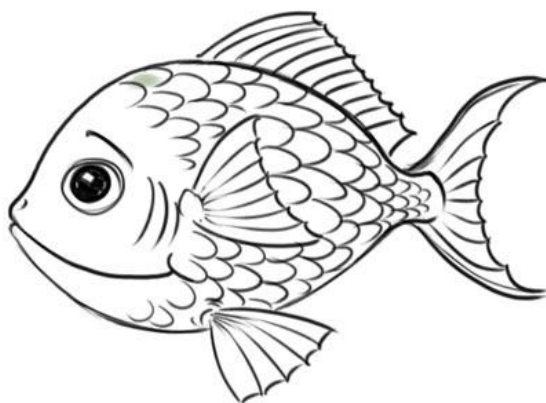
ŠA

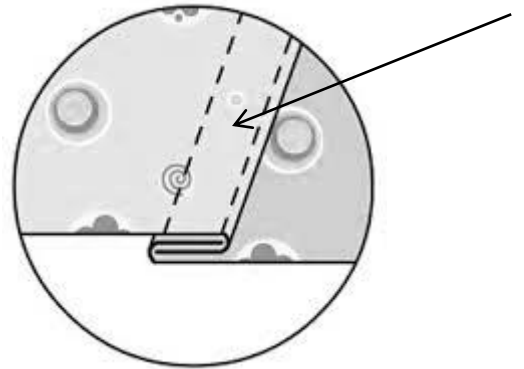
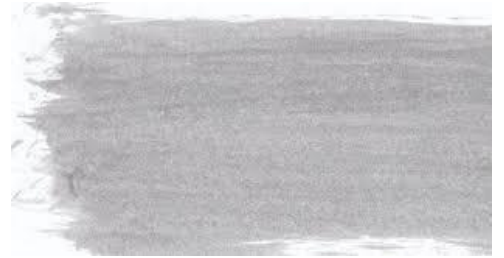
ŠO

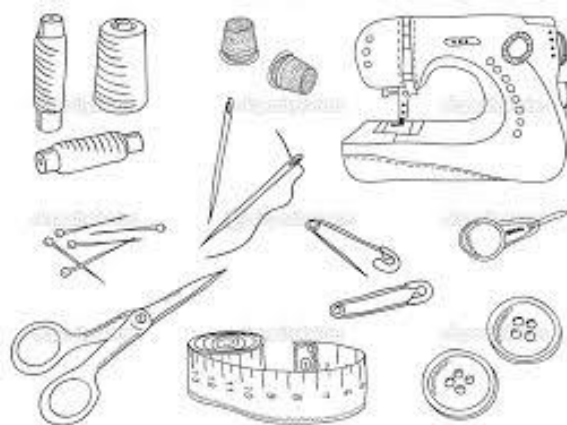
ŠU

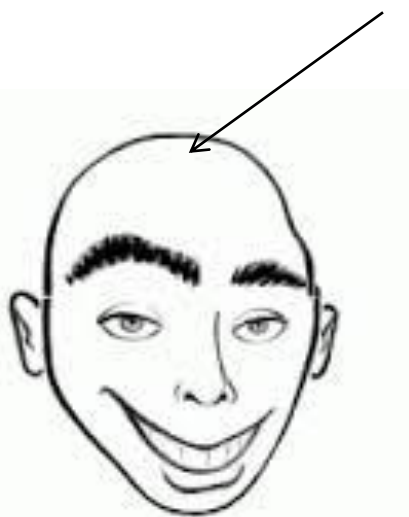
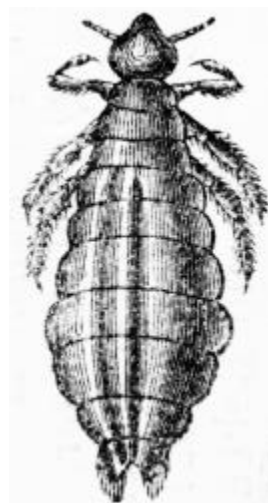
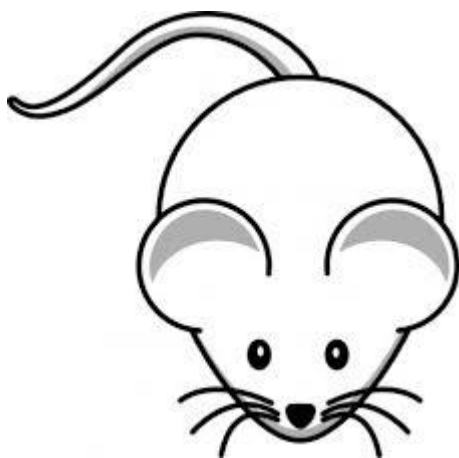
ŠE

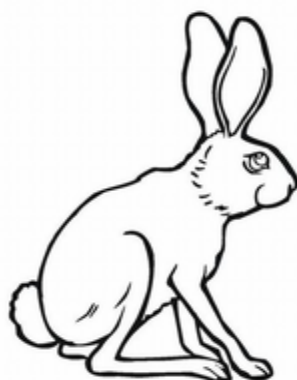
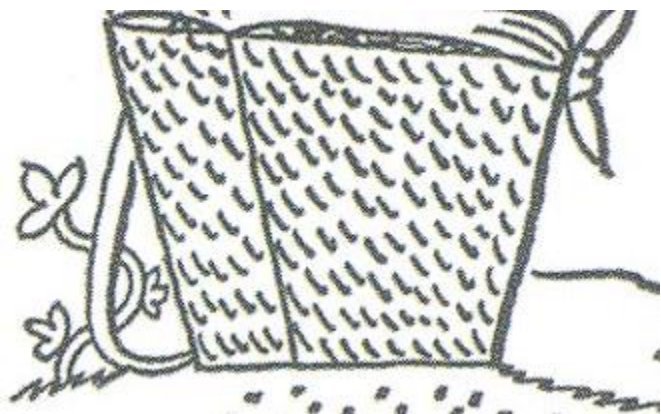
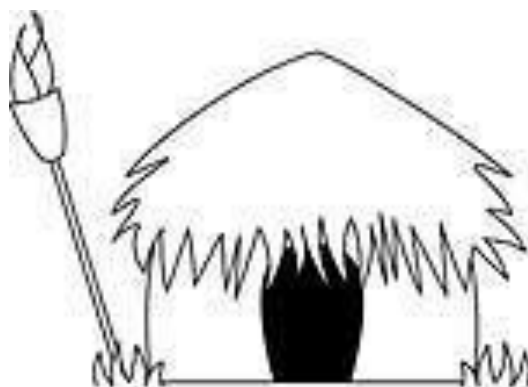
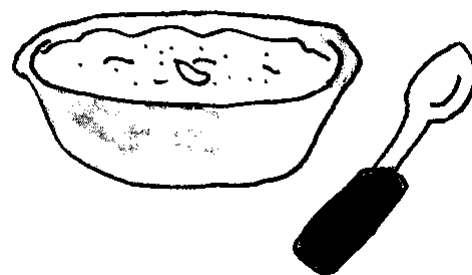
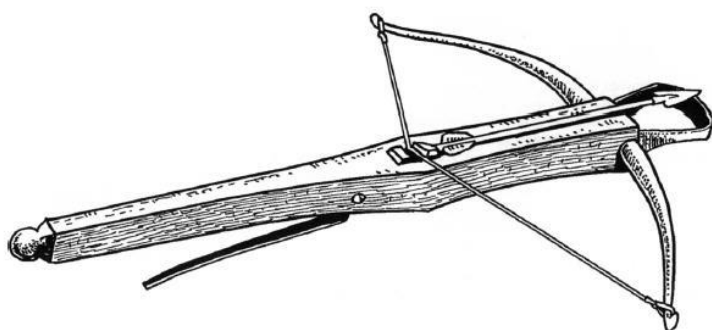
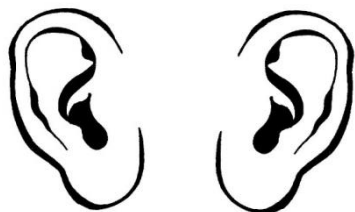
ŠI

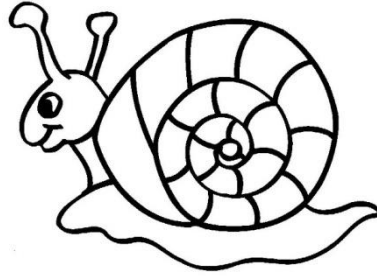
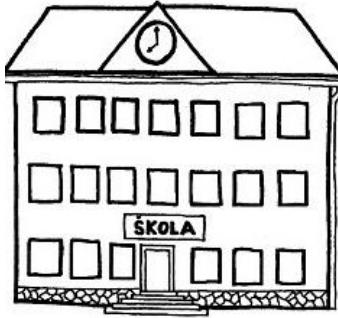
Š na konci slov

Š uprostřed slov

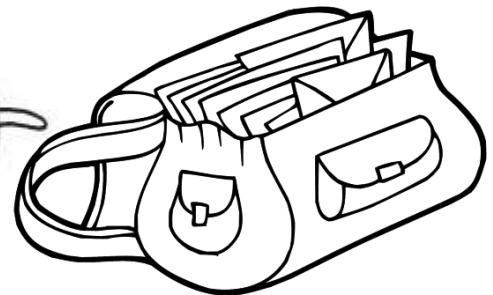
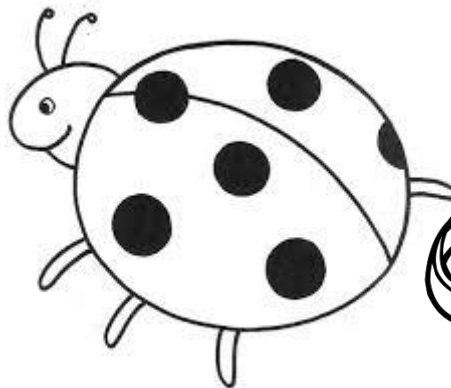
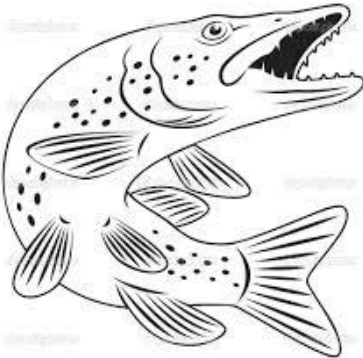

Shluky

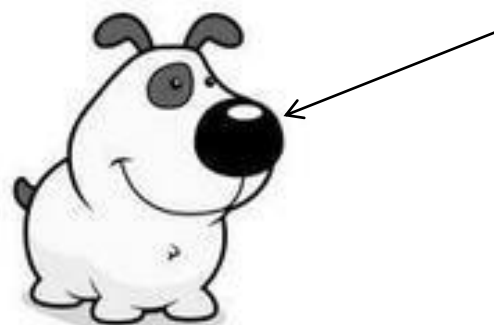
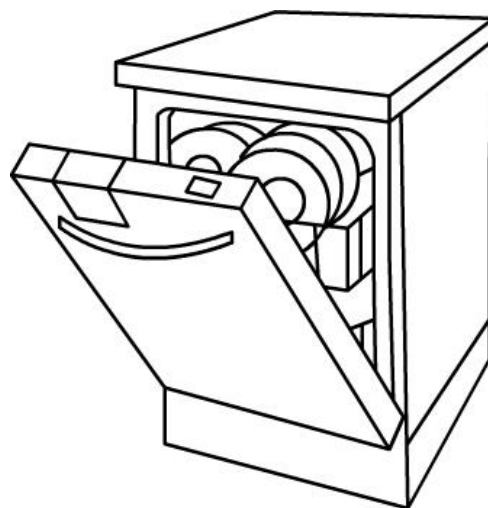
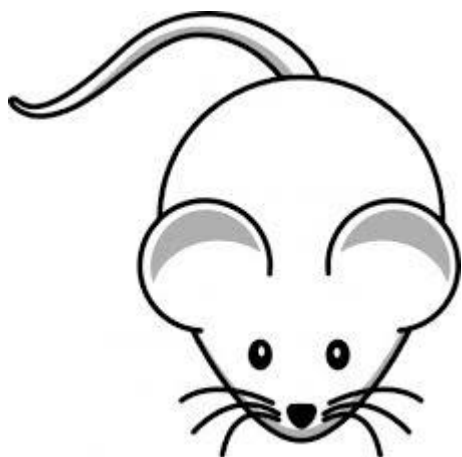

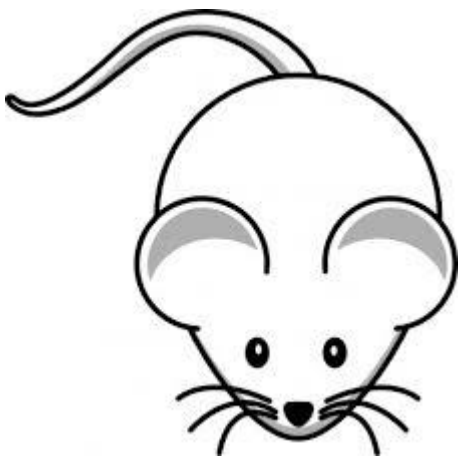
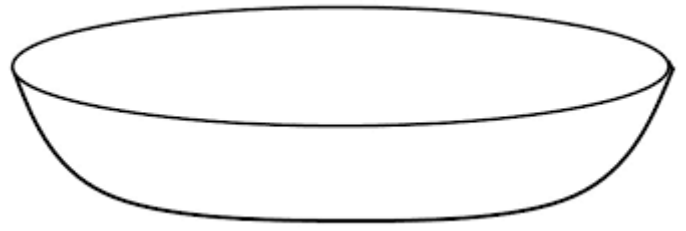
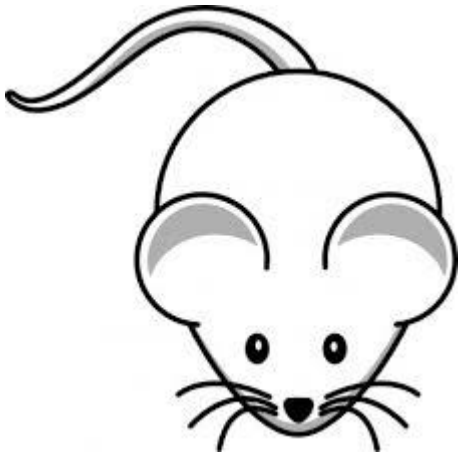
i-creative.cz

i-creative.cz

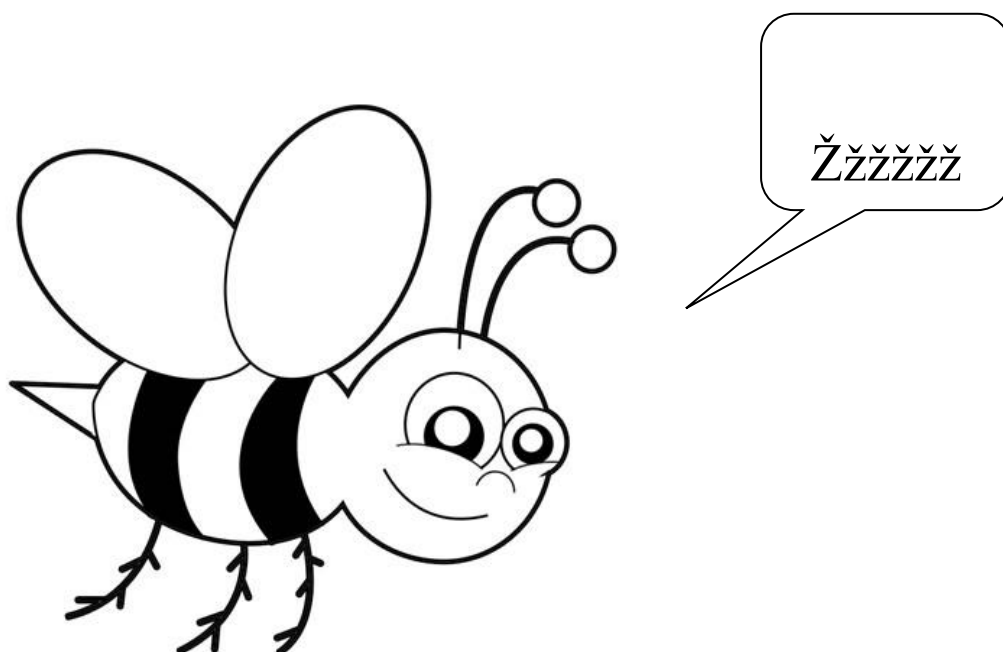
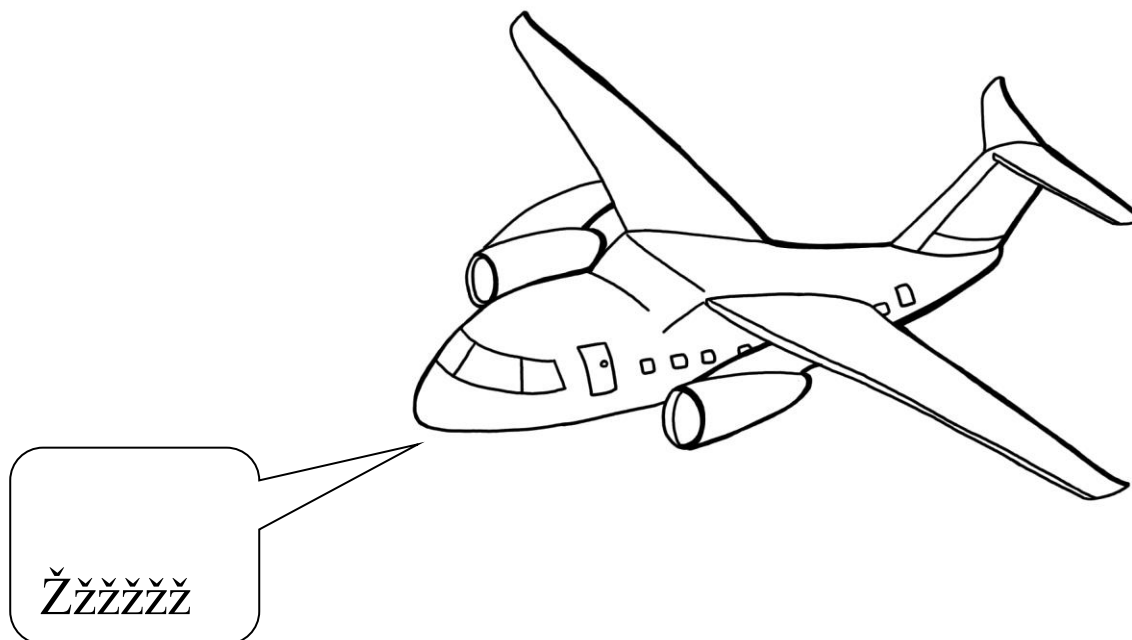

Fonologické dvojice

Příloha C: Obrázkový materiál k hlásce Ž

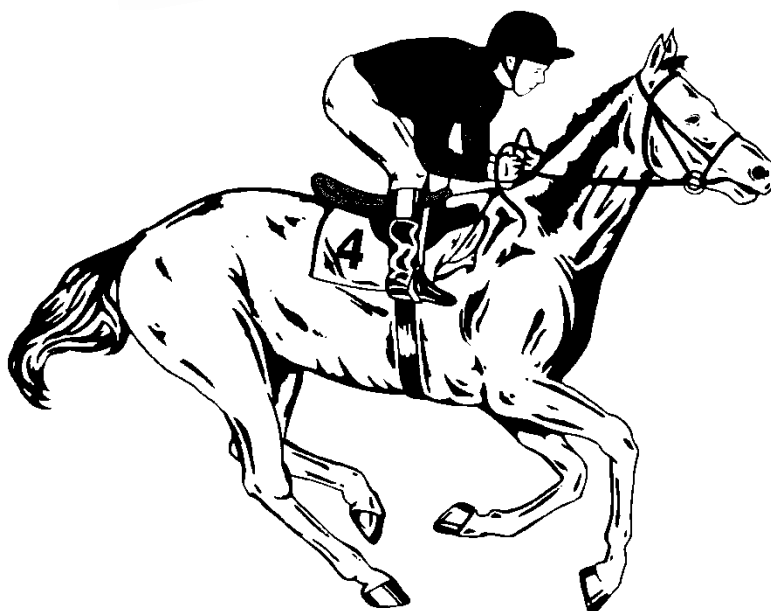
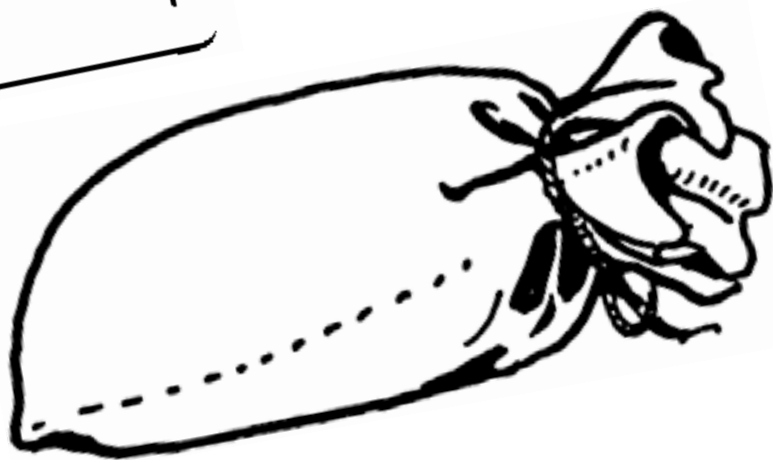

ŽO

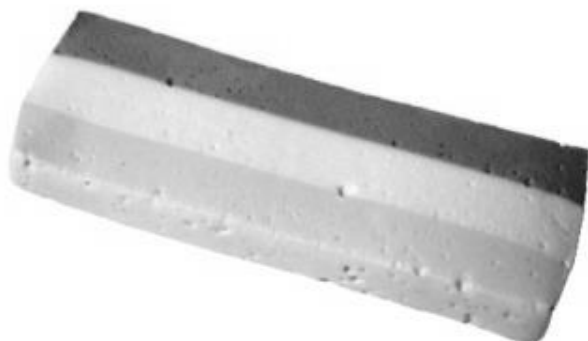
ЖОКЕР

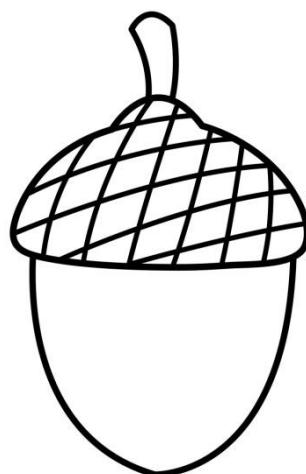
ЖИХОС

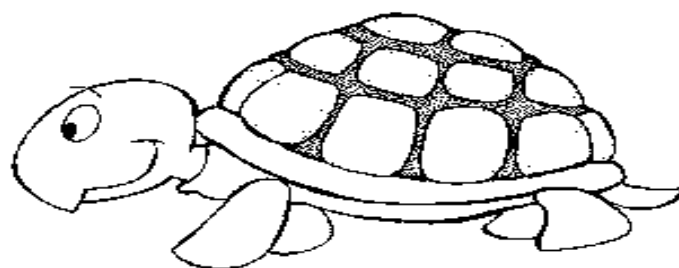
ŽU

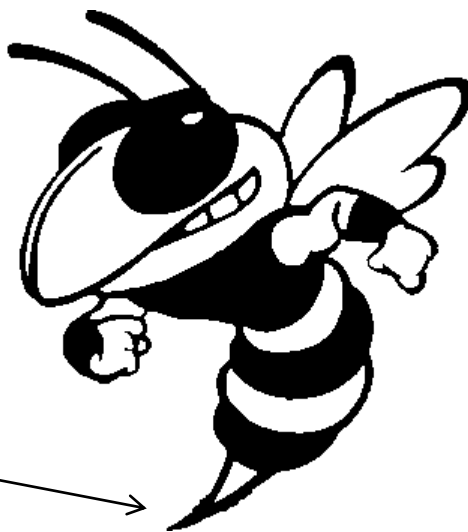
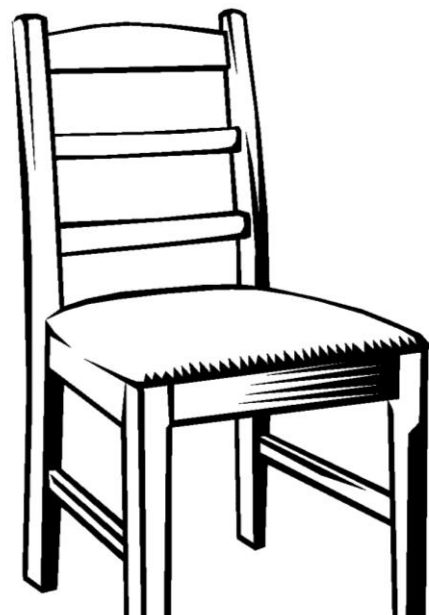
ŽA

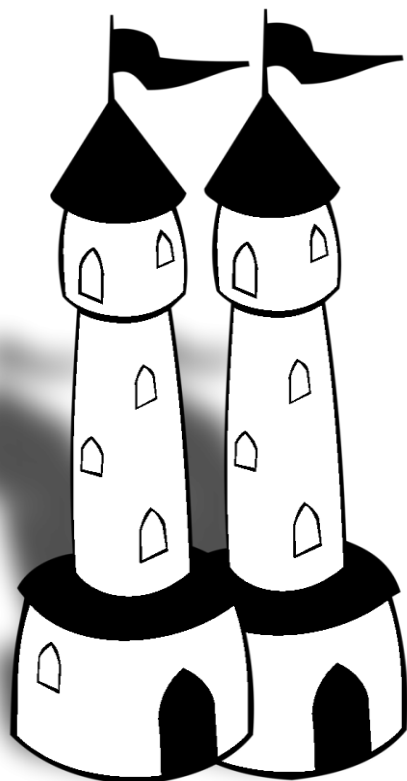
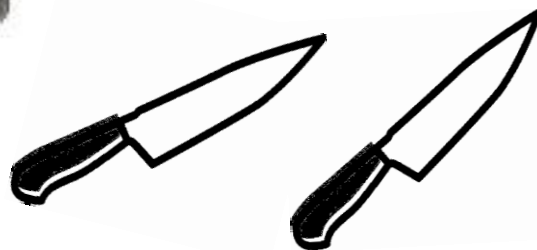
ŽE

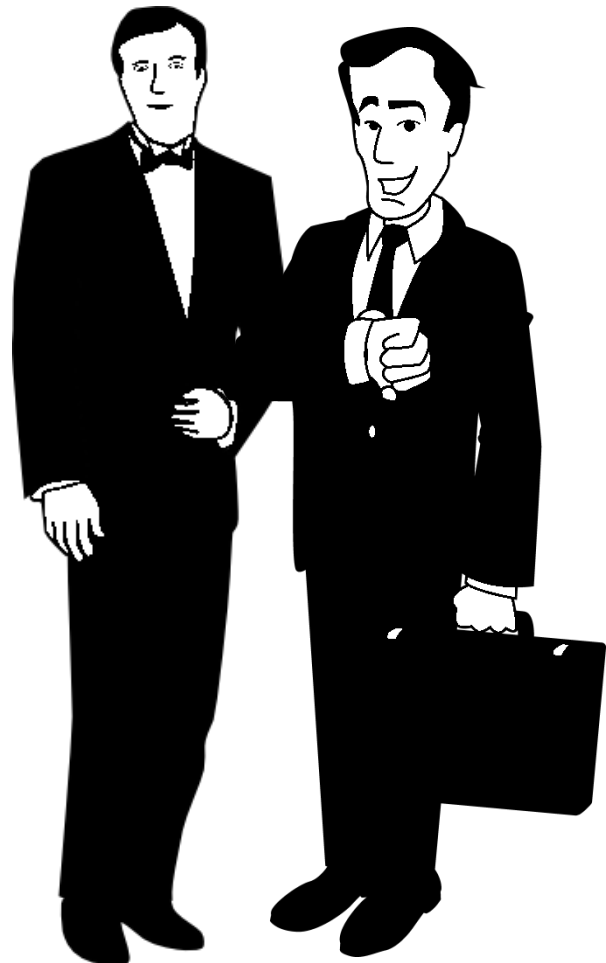
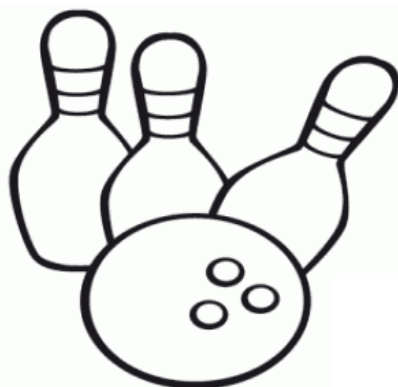
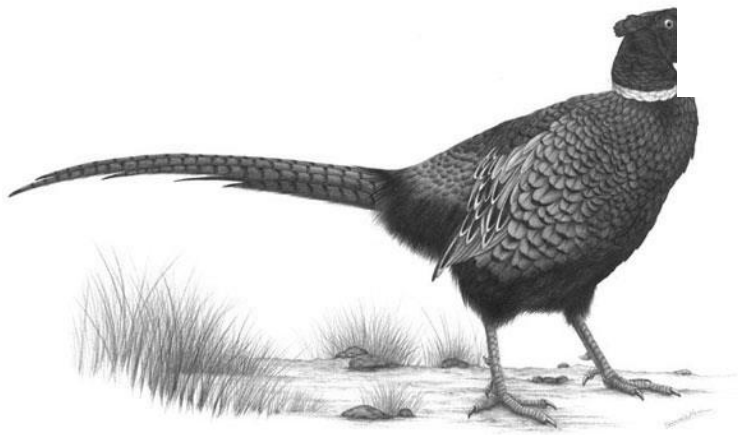
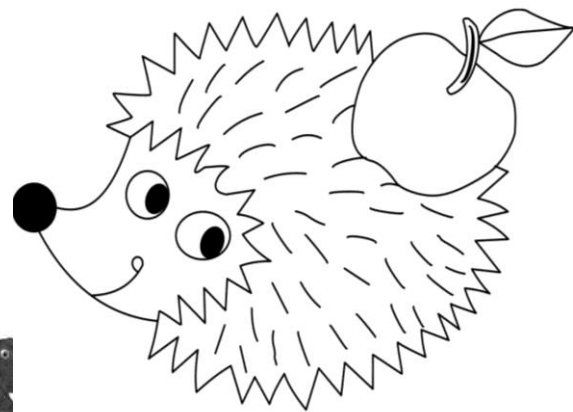
ŽI

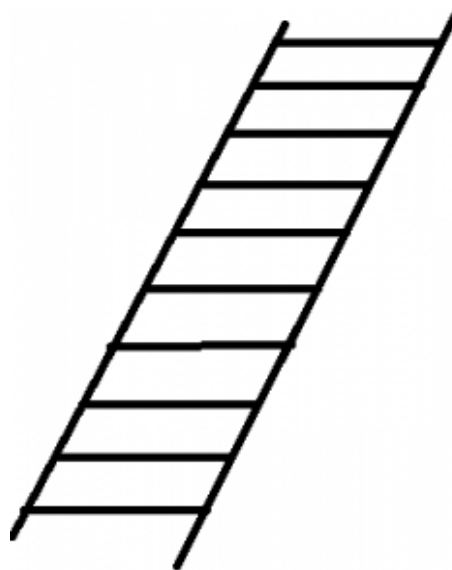
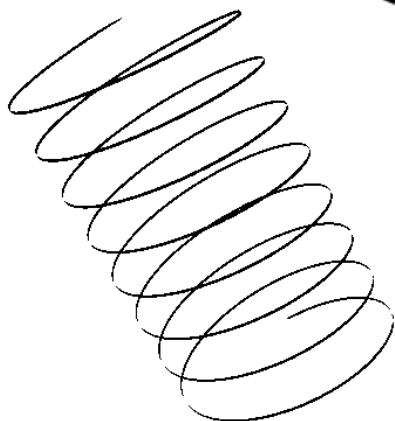
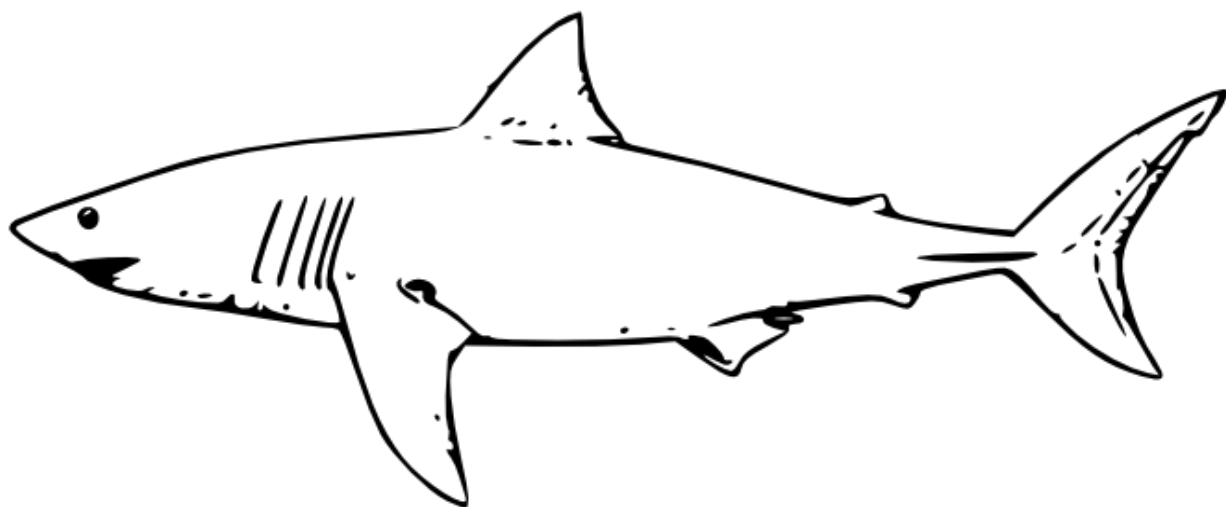
Ž uprostřed slova

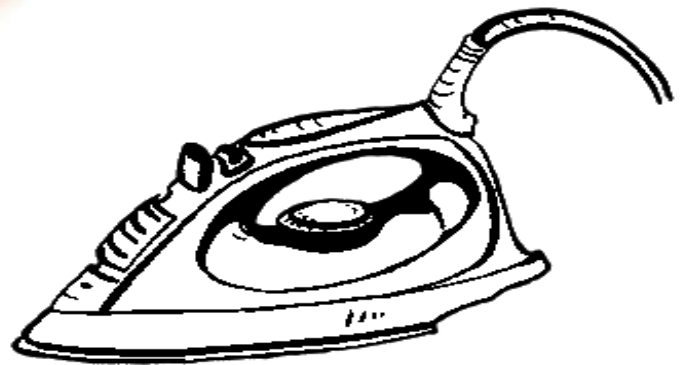
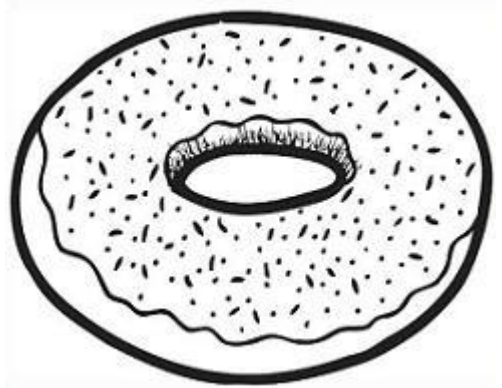
Ž uprostřed slova

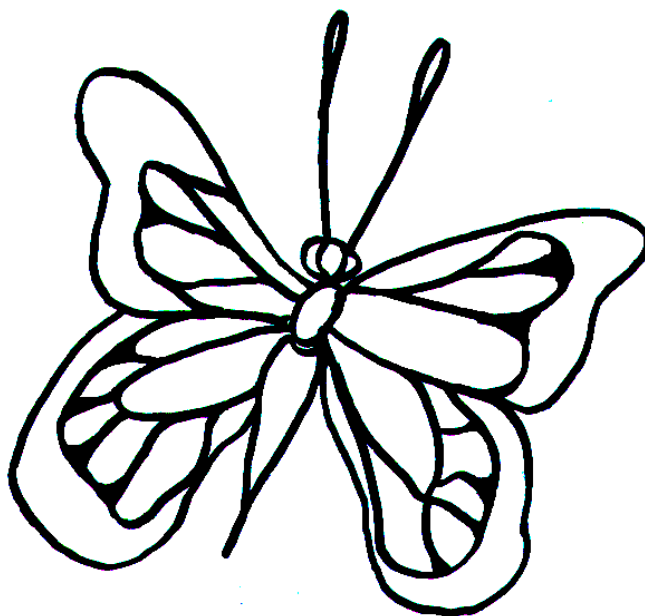
Ž souhláskové shluky

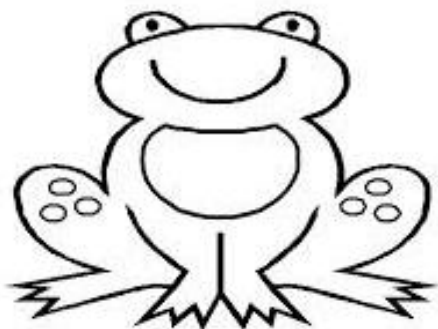
Ž souhláskové shluky

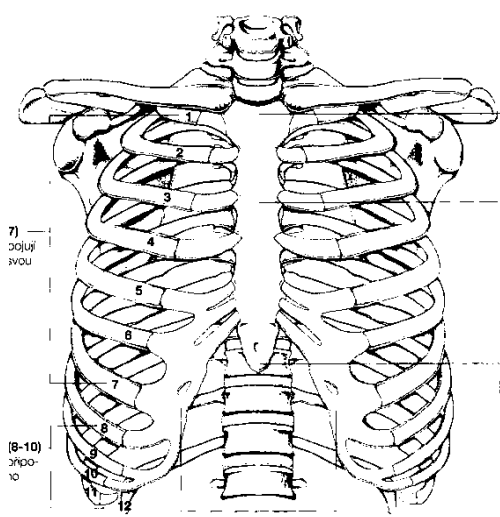
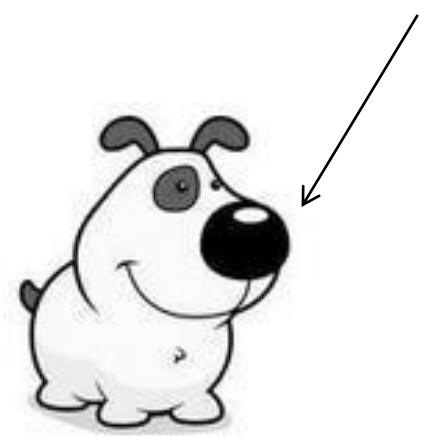
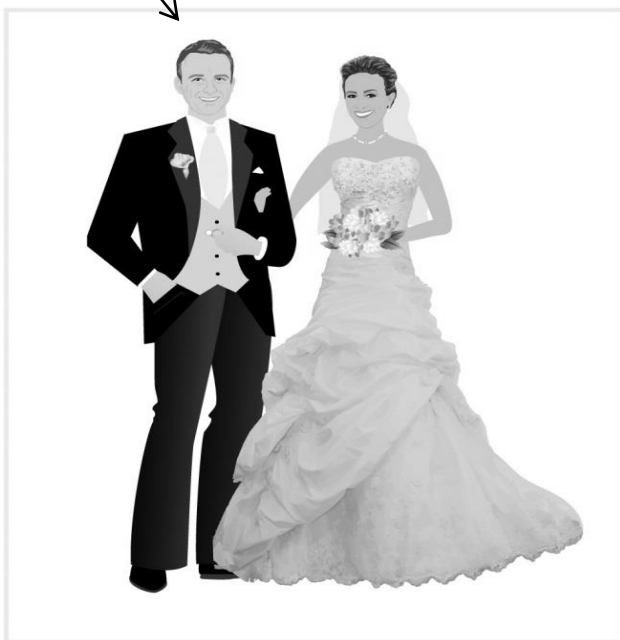
Ž těžká slova

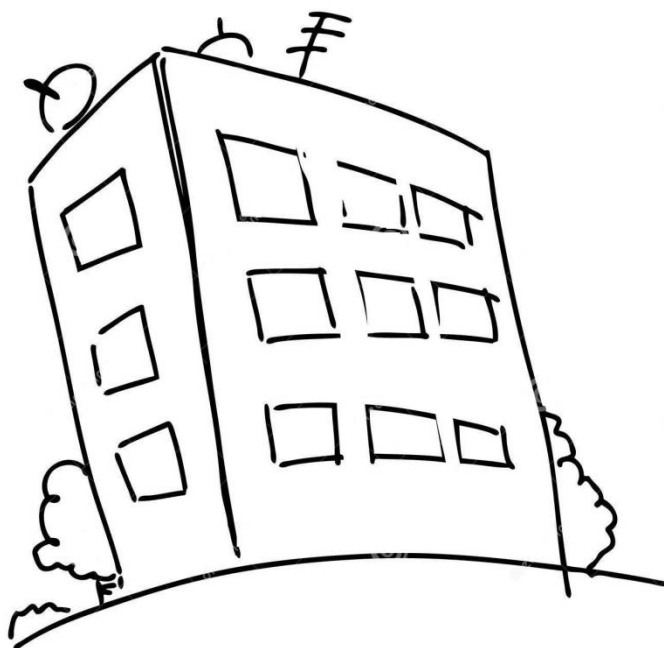
Ž Fonologické dvojice

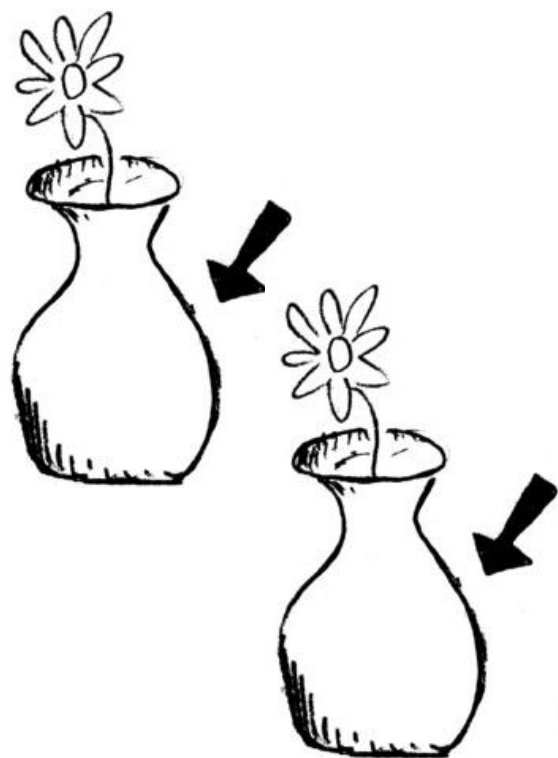
Fonologické dvojice

Fonologické dvojice

Fonologické dvojice

Fonologické dvojice

Fonologické dvojice

